

Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2008

SBORN K
N RODN HO PAM TKOV HO STAVU, ZEMN HO ODBORN HO PRACOVIŠTĚ V LIBERCI
2008

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V LIBERCI

ISBN 978-80-903934-1-7

Editorial

Při pohledu na obsah letošního sborníku je vidět, že **pestrost** je jedním ze základních znaků studia o památkách. Někdo by možná očekával, že lidé kolem památek se budou zabývat především jejich obnovou a dokumentací. Samozřejmě tomu tak je, ale v letošním sborníku se sešly také příspěvky, které zpřístupňují památky a jejich minulost i z jiných úhlů pohledu. Kupříkladu díky edici soupisu sakrálních památek Liberce od Jiřího Vochomůrky máme jedinečnou možnost nahlédnout do doby před více jak 170 lety. Překvapivě se zde dozvídáme např. o sochách apoštolů sv. Petra a Pavla u kostela Sv. Kříže, že *„je velká škoda, že toto velkolepé dílo není do budoucna zajištěno, postupně chátrá a jeho cena je snižována."* Sochy dnes na popisovaném místě již nenalezneme, ale s největší pravděpodobností se zachovaly a jsou umístěny u vstupu do bývalého hřbitova na Ruprechtické ulici. Můžeme si tak snadno představit, kolik lidského úsilí bylo vynaloženo (a doufejme, že i nadále bude) na jejich uchování. Z uvedeného soupisu také vyplývá, že starost o tyto památky kupodivu nezávisela na církvi, ale na soukromých *„dobrodincích"*, kteří si jejich ochranu brali za čest. Zdánlivá samozřejmost, se kterou často veřejnost vnímá existenci památek, tak neodpovídá jejich historii. Památka, která se nám dodnes dochovala, mohla být nesčetněkrát k nepoznání poškozena, ale v méně nebo více kritický okamžik se našel zachránce a navrátil památce důstojný vzhled.

Ze zmiňovaného soupisu ale zároveň vyplývá, že stav památek nebyl zdaleka ideální ani v době, kdy byly předmětem všeobecné náboženské úcty. Dřívější generace našich předků se musely stejně jako ty dnešní neustále donkichotsky potýkat s nicotou, která hrozí při zániku památek. Autor soupisu v roce 1836 při komentování stavu mariánského sloupu na Ruprechtické ulici to vyjádřil prosbou do budoucna, která nepozbývá platnosti: *„V zájmu náboženství a umění jest třeba si přáti, aby byl sloup pokud možno chráněn před vše rozhlodávajícím zubem času."* Při cestě kolem tohoto sloupu se můžete na chvíli zastavit, uvědomit si, že z uvedeného soupisu třiadvaceti sakrálních památek se dodnes zachovala pouze třetina, a pocítit, že staletá fyzická přítomnost této drobné památky vzbuzuje naději pro doby marnosti.

Jiří Křížek

Publikace byla vydána s finanční
podporou Libereckého kraje.

Obsah

Jiří Křížek ... 3
Editorial

Květa Křížová ... 6
Přírůstek ve Sbírkách NPÚ (Kresba Václava Führicha *Pohled na zámek Grabštejn)*

Jiří Vochomůrka ... 8
Edice soupisu náboženských soch Kristiánova a Liberce z roku 1836

Květa Křížová ... 26
Rokoková panó na zámku Grabštejn a dílo Johanna B. Raunachera (1729–1771) na zámku Eggenberg ve Štýrském Hradci

Pavel Jakubec ... 32
Úsvit židovského hřbitova v Turnově (léta 1625–1845)

Petr Hartman – Jan Prostředník ... 36
Záchranný archeologický výzkum v židovské synagoze v Turnově

Tomáš Hocke ... 45
Obnova židovské synagogy v Turnově

Tomáš Kesner ... 55
Oprava kamenného silničního mostu v Libštátě

Jiří Křížek ... 60
Amédée Ozenfant a jeho svědectví o Háskově vile v Jablonci nad Nisou

Miloš Kadlec ... 64
Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860

Zdeňka a Václav Němcovi ... 83
Restaurování skleněné židle z expozice Sklářského muzea v Kamenickém Šenově

Martin Krummholz ... 87
O výstavě Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach.

Petra Šternová ... 95
Architekt Otto Bartning a jeho „Lutherův hrad“ v Novém Městě pod Smrkem

Renata Tišerová ... 103
Archeologie na Bezdězu (Předběžná zpráva o archeologických výzkumech na SH Bezděz v roce 2008)

Vladimír Peša ... 110
Laténská spona z České Kamenice znovu nalezena

Marcela Stará – Ivan Rous ... 112
Exkurs do nehluboké minulosti tří libereckých nákupních center

Martin Nechvíle ... 123
Výsledky archeologického výzkumu u kostela sv. Václava v Deštné na Českolipsku

Vladimír Peša ... 133
Laténské šperky z půdy domu čp. 1398 v České Lípě

Milan Svoboda ... 137
Pohřební plátno s Melchiorem z Redernu

Ivo Habán ... 146
Metainformační systém Národního památkového ústavu – prezentace kulturních památek

Kateřina Benešová ... 152
Badatelský projekt „Boží hrob v Liberci z roku 1772“

Jiří Vochomůrka ... 154
Památkářský freestyle 2008

Milan Svoboda ... 156
Sepulkrální památky. Památková péče na Moravě 13/2007

Přírůstek ve Sbírkách NPÚ (Kresba V clava F hricha Pohled na z mek Grab tejn)

Květa Křížová
Národní památkový ústav – ústřední pracoviště v Praze

Pracovníci Oddělení hradů a zámků ústředního pracoviště Národního památkového ústavu sledují aukce starožitností i nabídky soukromých sběratelů. O nákupech některých cenných uměleckých děl do sbírek státních zámků ve Vranově nad Dyjí a Telči informoval časopis Zprávy památkové péče v roce 2008.[1] V lednu 2008 nabízela pražská aukční síň Dorothea pod položkou 233 akvarel Václava (Wenzela) Führicha (1768–1836) *Krajina s Grafensteinem*, (signováno vpravo dole *delin. Wenzl Führich)* o rozměrech 29 × 39 cm.

Autorem půvabné a cenné kresby, která má pro památkovou péči výraznou vypovídací hodnotu, je otec slavnějšího malíře Josefa Führicha (1800–1876), rodáka z Chrastavy. Nový slovník československých výtvarných umělců Prokopa Tomana z roku 1947 zmiňuje Václava Führicha (1768–1836) jako malíře a mědirytce z Chrastavy u Liberce, který byl žákem malíře Josefa Kummera v Hrádku. Dokladem další umělecké tvorby Václava Führicha může být list městské pamětní knihy v Chrastavě z roku 1836 nebo malovaný znak města Hrádku na korouhvi v tamějším muzeu z roku 1807. Podrobnější uměleckohistorické zdokumentování života a díla Václava Führicha dosud nebylo bohužel zpracováno.

Kresba Grabštejna má vedle umělecké ceny zvláště významnou dokumentární hodnotu. Kromě historického stavu budov tzv. Horního zámku (bývalého hradu) a Dolního zámku s dalšími objekty je tu zřetelná i zajímavá úprava přírodního okolí památky. Lze předpokládat, že Václav Führich vytvořil tuto kresbu ještě před svým odjezdem se synem do Prahy, tedy patrně mezi lety 1788–1818.

O nabízeném akvarelu jsme okamžitě informovali ředitele územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Liberci dr. Miloše Kadlece. Díky jeho pozitivnímu přístupu byla tato ikonograficky cenná kresba zakoupena přímo do sbírky Státního zámku Grabštejn.

Poznámky

1 Květa Křížová, Nákupy do sbírek státních zámků ve Vranově nad Dyjí a Telči, ZPP 68, 2008, č.1, s. 63.

Václav Führich, *Pohled na zámek Grabštejn*

Edice soupisu náboženských soch Kristi nova a Liberce z roku 1836

Jiří Vochomůrka
Policie České republiky

Ve 30. letech 19. století pořizovala římskokatolická církev první soupisy náboženských památek po jednotlivých vikariátech, aby měla přehled o stávajících církevních objektech, tj. o křížích, sochách, kaplích včetně případných fondů na jejich údržbu. Jednalo o plošnou akci, jejímž výsledkem byla pro každou z farností tzv. „Übersichttabelle der religiösen Standbildern, Kapellen, Kreuze und Statuen“, tedy tabulka, která zachycovala počet, druh, stav a přesnou lokalizaci objektů. Byl to první podrobný soupis drobných památek, který kolem roku 1837 vypracovali místně příslušní faráři. Soupisy měly mít jednotný charakter a údaje ke každému objektu měly obsahovat následující body: popis konstrukcí a jejich hodnotu; opis všech nápisů na památce; jméno zřizovatele a majitele pozemku, na kterém se nacházejí; pod jakým jménem jsou památky známy; jméno osoby zodpovědné za jejich údržbu a existuje-li fond na údržbu, či zavázal-li se někdo k péči o objekt. Zpracovatelům byl dodán vzorový formulář s kolonkami. Pokud byly tyto soupisy důsledně zpracovány, vznikla velmi precizní pasportizace objektů k roku 1836. V některých oblastech byly tyto soupisy ještě doplňovány o zápisy z pozdějších dob. Rozhodně nedošlo ve všech farnostech ke vzniku soupisů se stejnou důkladností a přesností a pro některé farnosti se soupisy ani nedochovaly. Kromě získání přehledu o počtu a stavu objektů posvátné úcty měl tento úkon důležitý cíl. Tím bylo získat patrona ke každé památce, která vznikla před rokem 1835. Každý donátor měl povinnost spolupráce s místní duchovní správou a úřadem. O zřízení nové památky musel předem požádat a před jejím vybudováním složit finanční kapitál. Přípustná byla i varianta ručení za dobrý stav památky hodnotou své usedlosti. Bez splnění výše uvedených náležitostí neměla být památka vysvěcena.

V posledních letech dochází v Čechách k evidenci náboženských památek např. v rámci projektu „Morové sloupy v českých zemích“, který je finančně podporován Ministerstvem kultury České republiky. V roce 2003 jako jeden z výstupů tohoto projektu vyšla kniha mapující kamenné skulptury v Libereckém kraji.[1] Tato publikace je zaměřena pouze na vybrané kamenné skulptury dané obce či okresu. Město Liberec je v publikaci zastoupeno třemi objekty, mezi které patří pilíř se sochou Panny Marie Neposkvrněného početí situovaný u kostela sv. Kříže, dále tzv. Sloup s monstrancí a sloup se sochou Panny Marie Neposkvrněného početí u židovského hřbitova v Ruprechtické ulici. Autoři všech již vydaných publikací vždy popis skulptur doplňují o archivní rešerši. Součástí této dokumentace je také citace dostupných pramenů a transkripce výše uvedených soupisů z 30. let 19. století. Tato vydaná publikace a dřívější dokumentace drobných sakrálních památek na Broumovsku, kterou jsem prováděl, mě přivedla na myšlenku dohledat výše nalezený soupis pro Liberec ve zdejším Státním okresním archivu, následně ho přeložit, podrobit kritice a tím ho zpřístupnit širší veřejnosti.[2] Součástí této práce byla i dokumentace „křížů“ v samotném Liberci, jejíž výsledky teprve čekají na zveřejnění.

1) První zastavení křížové cesty u kostela sv. Kříže.

Jedním z důležitých archivních pramenů se tak při dokumentaci a prohlubování znalostí o stavu drobných kamenných sakrálních památek stává soupis soch liberecké farnosti z 1. března roku 1836, který zahrnuje tehdejší samostatný Kristiánov a Liberec. V soupisu je k tomuto datu zaneseno Adolfem Franzem 23 objektů na 48 stranách rukopisu. Liberecký soupis obsahuje následující kolonky: popis, co náboženská socha představuje; místo kde se nachází; dobu, od které je socha známa; komu přísluší údržba; zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond; kde je uložen kapitál; zdali ještě někdo údržbu přejímá a poznámky.

V soupisu je nejfrekventovanějším typem objektu Ukřižovaný Kristus či tzv. Spasitel a to v podobě litinového krucifixu nebo malovaného Krista na plechu, který je vsazen v kamenném pilíři. Četnost motivu souvisí především se základním a nejrozšířenějším ikonografickým tématem vykupitelské oběti Ježíše Krista na kříži. V soupisu je identifikováno sedm těchto objektů. Pět kamenných pilířů nese sochu nejznámějšího světce, kterým je sv. Jan Nepomucký. Lidovou zbožnost a kulturu ponejvíce ovlivnila právě úcta ke sv. Janu Nepomuckému. Úcta k jeho kultu se šířila po celém světě a Jan Nepomucký se stal určitě nejznámějším českým světcem za hranicemi našich zemí. Svatojanské poutě pravidelně konané od doby kanonizace byly vždy grandiózními slavnostmi. Světec byl tradičně zobrazován v kněžském rouchu a s biretem na hlavě. V rukách vždy drží krucifix, většinou spolu s palmetou, symbolem vítězství. Pět hvězd zase připomíná legendu, podle níž našli rybáři ve Vltavě jeho mrtvé tělo. Hvězdy symbolizují i pět ran Kristových a pět liter slova TACUI (mlčel jsem), které společně s prstem před ústy připomíná legendu o zachování zpovědního tajemství. Sv. Jan Nepomucký je jediným světcem vedle Panny Marie, jehož svatost je naznačena hvězdami. Dále se můžeme setkat i s dalšími atributy, jako je jazyk, staroboleslavské paladium (podle barokní legendy putoval světec do Staré Boleslavi), most, kotva či chuďas, kterému světec udílí almužnu. Kult sv. Jana Nepomuckého působil ve všech společenských vrstvách, hlavně v období baroka. Koncem této „arcizbožné epochy“ se stává spíše smutnou sochou. Dnes by se mohlo zdát, že jsou jeho sochy početné, ale v mnoha případech jsou porostlé mechem a řasami, špinavé, zničené nebo v nejhorším případě ukradené. Obvykle mají kromě poškozené hlavy potlučené ruce, někdy je socha sv. Jana Nepomuckého opravdovým „mrzákem“. Dochované pomníky sv. Jana Nepomuckého připomínají pouze stín jeho největšího katolického uctívání v době baroka. Kult sv. Jana Nepomuckého se stal

2) Tzv. Sloup s monstrancí v ulici Nad Teplárnou.

velice silným na konci 17. století, kdy byl značně propagován jezuitským řádem. Díky němu došlo ke blahoslavení sv. Jana Nepomuckého v roce 1721 a v roce 1729 byl svatořečen. Již v roce 1683 byla na Karlově mostě v Praze, v místě světcovy smrti, postavena jeho první socha, odlitá z bronzu. Na autorství sochy se podíleli Jean Babtiste Mathey, Matyáš Rauchmüller a Jan Brokof. Socha představuje stojící postavu světce v kněžském rouchu s biretem na hlavě a v rukou drží krucifix. Téměř všechny světcovy sochy z doby 17. a 18. století navázaly na ztvárnění z Karlova mostu. Uctívání kultu sv. Jana Nepomuckého se odráželo jak v umělecké tvorbě, tak i v literatuře v podobě kultu mučedníka zpovědního tajemství. Toto bylo využito v náboženských konfliktech s protestanty, kteří neuznávají zpověď před knězem za svátost. V lidovém prostředí byl sv. Jan Nepomucký patronem chránícím především od povodní a před utonutím. Proto se kromě zmiňovaných atributů objevuje další atribut v podobě mostu. Na mostech a u vodních toků můžeme i na Liberecku spatřit mnoho soch s tímto světcem.

Tři objekty v libereckém soupisu zaznamenávají sochu Panny Marie. Mariánský kult je již od nejstarší české křesťanské minulosti častým a význačným námětem malířů a sochařů, o čemž svědčí i dochované gotické památky. Umělec i venkovský kamenosochař zpodobňoval na svých dílech kromě Krista a různých pašijových výjevů a častých postav světců Pannu Marii buď jako spanilou Madonu s děťátkem nebo jako Bolestnou Pannu Marii (Pietu), kterou máme možnost vidět v nádherné dynamické kompozici u kostela sv. Kříže společně s doprovodnými světci, kteří byli ochránci před morem. Z mnoha dokumentačních prací z jiných regionů jednoznačně převládá typ Panny Marie Neposkvrněného početí (Immaculaty), kterou dodnes v Liberci můžeme spatřit a obdivovat v Ruprechtické ulici.

V soupisu jsou dále zastoupeny a popsány 4 kapličky, Křížová cesta u kostela sv. Kříže, Boží hrob, Monstranční sloup a sochy sv. Petra a Pavla, které stály na bráně při vstupu do areálu kostela sv. Kříže.

Z historického soupisu lze také vyčíst a identifikovat jména majitelů pozemků, na kterých se objekt k roku 1836 nacházel. Je v něm lokalizováno místo, které je popisováno k orientaci vůči poloze kostela sv. Antonína a pomocí světových stran. Popisovány jsou již názvy tehdejších známých ulic. Vedlejší stezky jsou identifikovány dle toho, k jakému cíli směřují. Díky zápisům můžeme vypozorovat fakt, že již v 1. polovině 19. století bylo mnoho těchto památek v neutěšeném stavu a že ne vždy se majitelé pozemku o ně řádně starali. Povětšinou díky dobrodincům byly objekty obnovovány či jim byla aspoň projevována úcta např. zapalováním svíček. Boží hrob a morový sloup se sochou Panny Marie Immaculaty jsou popisovány na svých původních místech v blízkosti tehdejšího Novoměstského náměstí a děkanského kostela sv. Kříže.

Ediční poznámka

Ve spolupráci s kolegyní Mgr. Zuzanou Šonskou byla u soupisu provedena transkripce z kurentu a text přeložen do českého jazyka. Nečitelné části textu jsou označeny autorskou poznámkou. Místní názvy v případě, že je zřejmé jejich určení, jsou přeloženy do češtiny, ostatní jsou ponechány pouze v přepsaném znění. Dále bylo sjednoceno psaní diakritiky a interpunkce. Předkládám tedy překlad tohoto významného archivního pramene, který je od nynějška snadno dostupným pro poznání historie náboženských soch a „křížů“ v Liberci.

SOUPIS V LIBERECKÉ FARNOSTI STÁVAJÍCÍCH NÁBOŽENSKÝCH SOCH KRISTIÁNOVA A LIBERCE

Nr. 1 – Kristiánov
Popis, co náboženská socha přestavuje:
„Svatý Jan Nepomucký v kněžském rouchu. Se známými charakteristickými atributy. Vášnivý, vřelý k Ježíši, Ukřižovanému Vykupiteli, představuje víru jeho duše i vítězství nad lží, ale i nepravostí, božským slovem a náboženskou zaníceností nás chrání.“

Místo, kde se nachází:
„Východním směrem od libereckého děkanského kostela, v blízkosti významného Meyerhofu odkud vede cesta do kopce do obce Rudolfov, při pravé straně na přibližně 21/2 lokte vysoké vyvýšenině.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Před sochou, jejíž čelní strana je obrácena k jihu, prostor, velký přibližně 2 sáhy, je ohrazen vlevo i vpravo velkou lípou a na každém rohu je z náhrobního pískovce vypracován konický sloup. Socha spočívá na kamenném stupni. Podstavec je stejně tak jako socha dobře opracován, s jemně zhotoveným držákem na lucernu, teď však bez lucerny, takže to celé se jeví příhodné a podařeně provedené, probouzí a umožňuje prožít náboženské smýšlení a odhodlání.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na zadní, severní straně sochy se nachází černé čáry zformované do kříže a obsahující nápis vztahující se k padlým Italům při invazi Francouzů 1813: ‚Pomni, zde leží nepřítel hrůz, věnujte mu klid, který nečekaně našel. – a křesťansky k odplatě každého trápení. – polož kytky na jeho hrob s odpuštěním. – 23. srpna 1813 padl zde nepřátelský voják. – Toto k jeho památce‘.“

Doba, kdy dílo bylo postaveno a od kdy je známo:
„Doba vzniku je neznámá, neexistuje ani záznam o renovaci, kdo se o ni postaral.“

Komu a kde přísluší povinnost údržby:
„Nikomu povinnost nepřísluší.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Není žádný fond.“

Kde je uložen kapitál:
„Žádný kapitál.“

Zdali ještě jinak někdo údržbu přejímá:
„Ambros Rotter z panského Meyerhofu z Liberce, dobrovolně na vlastní finanční prostředky rozsvěcuje u památky světlo.“

Poznámka:
„Tato památka je bez výraznějších závad, pečlivě stojí bez poškození.“

Nr. 2 – Liberec – první čtvrť
„Spasitel na kříži“

Místo, kde se nachází:
„Stojí severovýchodně od libereckého děkanského kostela, od jihozápadního rohu domu čp. 19, ¼ pozemku obyvatele pana Franze Micksche, měšťana v Liberci, tesaře, v (ulici) nově zvané Gebirgstrasse, vedoucí od západu na východ, po levé straně, několik set kroků západně od předešlé památky, kde Gebirgstrasse se stává cestou do Rudolfova, opět v zatáčce (ve výklenku).“

Doba, kdy dílo bylo postaveno a od kdy je známo:
„1690 datum, které je v nápise na podstavci, upozorňuje na dobu vzniku i nápis Johann Hoffmann, který nechal objekt postavit.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Celá socha, jejíž přední strana je obrácena k jihu, se skládá z čtvercového podstavce, který je z tvrdého pískovce – na něm spočívá (část nečitelná pozn. aut.) *sloupoví s vhodnou hlavicí přibližně 5 loktů vysoké, to celé je natřeno perleťovou barvou a velmi dobře působí. – Obraz krucifixu je malován olejovými barvami na plechu mistrovským štětcem a je přidělán pomocí šroubu na dřevěném kříži a zpětně podepřen 3 dobře zpracovanými podpěrami. Nad obrazem krucifixu září jméno Ježíš se zlaceným dvojitým křížem. – To celé se zdá přiměřené celkové povznesenosti objektu.“*

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na štítu podstavce obráceném proti domu číslo 191/4 čteme ne zrovna dobře vytesaný nápis Hoffmann 1690.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný fond ani kapitál.“

Zdali ještě jinak někdo údržbu přejímá:
„Majitel usedlosti – statku čp. 19 Franz Micksch, tesař z Liberce nechal renovovat památku, na vlastní náklady, dlouho majitel usedlosti byl neznámý.“

Poznámka:
„Krucifix olejovou barvou natřel pan malíř Ginzel Jakob v Liberci č. 25.“

Nr. 3 – Liberec – první čtvrť
„Kristus na kříži“

Místo, kde se nachází:
„Severovýchodně od libereckého děkanského kostela, od severovýchodního rohu domu čp. 73, 4/4 v takzvané Schätzengasse původně Kammerbergstrasse vedoucí z jihu na sever, po levé straně, v menší vzdálenosti severozápadně na značně rozšířené ploše ulice Kammerbergstrasse.“

Doba, kdy dílo bylo postaveno a od kdy je známo:
„1833 místními dobrodinci postaveno.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný kapitál ani fondy na údržbu.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Místo, věnované soše, je do čtverce ohrazeno zeleně natřeným plotem s mile vypracovanými plaňkami s bílými hlavicemi, který se dvěma topoly uzavírá příslušný prostor, který je vpravo a vlevo osazený krucifixem, který je otočen čelem na východ. Země je pokrytá drobným pískem. Ve středu tohoto prostoru se zvedá dobře a jemně opracovaný podstavec z ušlechtilého a pevného pískovce, který je umístěn na piedestalu se 4 stupni. Na tom se skví dobře a silně pozlacený litinový krucifix s umírajícím Spasitelem – ramena kříže jsou začištěna zlatem. Díky svému nápadnému přátelsky zvoucímu zevření, stejně jako díky svému vhodnému důstojnému ztvárnění daného předmětu, celý objekt respektuje ve stylu provedení náboženské city.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„U paty Ježíšova obrazu čteme na černé plechové tabulce zlatý nápis: ‚Zřízeno na věčnou památku právě přestálého nebezpečí nemoci vládnoucí v tomto kraji a k probuzení dětské důvěry v Boha‘. Pod tím: ‚Deo oMnlpotentl beate Virgini et posterls flerl CuraVlt CIVItas Reichenbergensis‘. – Na čelní straně postavce čteme: ‚Křesťané vidí lásku, jak umřela. – O! Milosrdný je Bůh. – vidí lásku se obětovat. – Ježíš prostředník! – Pod tvým křížem, my pokárané děti – hříšníci celou vinou – budíme soustrast. Amen s námi‘. Vpředu na piedestalu podstavce čteme: ‚Pořízeno Anno 1833‘.“

Zdali ještě jinak někdo údržbu přejímá:
*„Dobrodinci ze sousedství. Avšak dozírají nad památkou na vlastní náklady (*zápis není dále k přečtení – pozn. aut.). Zápis pokračuje: *„Záležitost památky je vyřešena.“*
Poznámka:
„O tuto památku se starají dobrodinci, přispěli k ochraně postamentu této památky jako poděkování nejlaskavějšímu Bohu v našem Liberci.“

3) Socha sv. Jana Nepomuckého v parku pod bývalým klášterem Voršilek.

4) Socha sv. Jana Nepomuckého v ulici Na Perštýně.

Nr. 4 – Liberec – první čtvrť
„Otevřená polní kaple“

Místo, kde se nachází:
„Od předešlé památky, přibližně ½ čtvrť hodiny dále severozápadně od libereckého děkanského kostela směrem na sever, na cestě z Liberce do Ruprechtic, vedoucí z jihu na sever, po pravé straně, na severním cípu pozemku, na postranní cestě vedoucí k Schützengasse od cesty do Ruprechtic.“

Doba vzniku:
„Není známa, pravděpodobně od majitele pozemku, kaple stojí před statkem pana Antona Fouska, pravděpodobně postavena v předešlém století.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Tato kaplička má (nečitelný text – pozn. aut.) *zdivo jehož každá strana je zhruba 2 ½ široká a 5 loktů vysoká, lomená. Špičatá střecha je ze dřeva, opatřená štítem, na kterém se nachází oblaka a kamenné hlavy andělů, dekorace se zdá však cizí a přidaná až později, vchod má sice černě natřené zárubně avšak bez dveří. Čelní strana kaple je otočená k západu. Vedle starého obrazu Matky Boží z Czenstochau se na zadní vnitřní stěně nachází možné znázornění Nejsvětější Trojice světící nebohé duše v očistci, stejně tak vlevo a vpravo na bočních zdích jsou prázdné výklenky.“*

Nápisy, které se nachází u sochy:
„V kapli na zadní straně obrazu v pravém dolním rohu je ztvárnění nebohých duší v plamenech očistce, proti tomu drží anděl otevřenou roli s nápisem: ‚Slituj se trojjediný Bože a zachraň je z tohoto strachu a bídy, to prosím já Matka bolestiplná – O! Ježíši se svou svatou krví uhas žár těch ubohých duší‘.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Není stálý fond, ale je tu obnos 69 F. 15 ¾. Je nashromážděno 37 zl. a 50 krejcarů.“

Zdali ještě jinak někdo údržbu přejímá:
„Zbožní dobrodinci, často obnovují kapli jednotlivě po částech, ještě doposud jejich činnost trvá, aby objekt nebyl porušen a nezaniknul.“

Poznámka:
„Zdivo této polní kaple není v dobrém stavu, střecha dobře nesedí na objektu, pouze náboženský projev je cítit. V každém případě je škoda, že kaple je bez údržby, její zřizovatel by měl mít povinnost za ni odpovídat!“

Nr. 5 – Liberec – první čtvrť
„Bolestná Marie Matka Boží“

Místo, kde se nachází:
„Maria Matka Bolestná. V pokračujícím směru od libereckého děkanského kostela, asi 100 kroků severně od právě popsané otevřené polní kaple, při cestě z Liberce do Ruprechtic od jihu na sever po levé ruce, volně v poli na pozemku, pronajatém nájemcem městské vinopalny panem Wenzelem Jantschem.“

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
“Tato statue spočívá na velkém polním kameni, podobném skále. Na čtyřúhelném piedestalu stojí nádherný jónský dřík sloupu s rovněž výtečnou hlavicí, na ní Maria Matka Bolestná s tváří obrácenou vlevo k nebi, s levou rukou na srdci, kde se nachází krásně udělaný meč s poškozeným pozlacením, s pravou rukou otevřenou směrem dolů a nataženou dopředu, výrazná a plná důstojnosti a vznešenosti.

Celek je mistrovsky zhotovený z tvrdého jemného pískovce. Statue se obrací čelní stranou k východu a je železnými kleštinami mezi stupni připevněna ke skále.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na štítě podstavce čelní strany lze číst: ‚Obnoveno vlastníky pozemku Josefem Jónem Marií Annou. Florián Sigmund 1814‘. Pod tím na piedestalu: ‘Tobiás Linke 1719‘, na štítě podstavce směrem jihu: ‚Johann Joseph Knobloch 1755‘, na štítě podstavce směrem k severu: ‚Anna Ludmila Knobloch‘.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Na údržbu neexistuje žádný fond, takže jen zbožní dobrodinci občas věnují statui svoji pozornost.“

Poznámka:
„V zájmu náboženství a umění je třeba si přáti, aby byl sloup pokud možno chráněn před vše rozhlodávajícím zubem času.“

Nr. 6 – Liberec – první čtvrť
„Ukřižovaný Spasitel“

Místo, kde se nachází:
„Několik set kroků jižně od předešlé sochy, severním směrem od libereckého děkanského kostela, na cestě z Liberce do Ruprechtic z jihu na sever, po pravé straně, ve středu nově zřízeného libereckého hřbitova.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Rameno kříže ze dřeva, natřený zachovalou červenou olejovou barvou, na jihozápadní a východní straně je obklopený dřevěnými hnědočerveně natřenými modlitebními sedátky s vhodným držákem lucerny. Obraz je dobře namalován na plechu olejovými barvami. Celé je to pevné a spolehlivé a přiměřené celkové důstojnosti objektu.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Žádné, kromě obvyklého I.N:R.I. nad hlavou Spasitele na jedné plechové tabulce.“

Doba vzniku, od které je socha známa:
„Spadá do roku 1832.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Na výdaje kostela, žádný fond, dobrodinci svobodně z vlastního podnětu a na vlastní náklady, snad zbytek jejich myslí na úmrtí.“

Poznámka:
„Vyobrazení Spasitele je opečováváno dobrodinci, nedávno nechali přetřít kříž hnědočerveně.“

Nr. 7 – Liberec – první čtvrť
„Panna Maria“

Místo, kde se nachází:
„Několik set metrů jihozápadním směrem od předešlé památky, severozápadně od libereckého děkanského kostela, při ulici na Frýdlant od jihu, na pravé straně, na pozemku pana Josefa Neuhäusera, měšťana a obchodníka z Liberce, na severním a západním rohu části pozemku na křižovatce cest do Nových Pavlovic.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Objekt je olemován 4 kamennými modlitebními stupni, skládá se ze čtvercového podstavce se vznešenou prací, na něm je jónský sloup včetně sloupového dříku a hlavice, na přední straně je opatřen dvěma opěrami, které vzadu chybí. Socha Marie je ozdobená věncem hvězd na železném kotouči. Celé je to z jemného pevného pískovce. Důstojnost památky je náležitě zpracována, ačkoli je již více poškozená.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nápis na přední straně podstavce je zastřen a obsah lze jen stěží přečíst ‚Georg Meister 1690‘.“

Doba vzniku:
„Dle nápisu 1690 od jmenovaného Georga Meistera.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný fond a kapitál, starají se dobrodinci vlastními silami.“

Poznámka:
„Také tato památka je solidní a zří svým zjevem dobře, vzhled odpovídá jejímu stáří, památka je ve vážnosti.“

Nr. 8 – Liberec – druhá čtvrť
„Ježíš svázaný v žaláři s trnovou korunou, zesměšněn v otevřené kapli“

5) Sloup se sochou Panny Marie Neposkvrněného početí u židovského hřbitova v Ruprechtické ulici.
6) Kamenný pilíř bez ukončení – ulice Na Perštýně.

Místo, kde se nachází:
„Několik set metrů od předešlého jihozápadním směrem, východně od libereckého děkanského kostela na vyvýšenině Chrastavské ulice vedoucí do Růžodolu, z východu na západ po levé straně, mezi pozemky domů čp. 279 a 280, pánů Franze Millera a Franze Hübela, měšťana a soukeníka z Liberce.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Kaplička je postavena z kamene, zhruba 2 sáhy dlouhá a jeden sáh 5 stop a 6 coulů široká a vysoká 1 sáh 2 stopy a opatřená dřevěným zastřešením. Čelní stěna má portál s gotickými dveřmi zdobenými trojúhelníkovým štítem a třemi starými dřevěnými obrazy z křížové cesty znázorňujícími příběh utrpení. Zevnitř na druhé straně a obou postraních zdech jsou výklenky se sochami a obrázky z kaple, jsou vcelku dobře zachované – hezky postavené – trpí však vlhkem, což je pochopitelné, neboť místo, kde stojí, není vhodné, (je) zatuchlé a vlhké, na stráni mezi dvěma domy. Malby na jednotlivých obrázcích jsou průměrné, ne však urážející, socha Spasitele je snesitelná, postavy katů jsou však špatné a pohoršlivé a v každém případě (jsou) k odstranění.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nad vchodem čteme: ‚Muži, kteří ho hlídali se mu vysmívali a tloukli ho do tváře a dávali mu políčky Lukáš 22–36‘. Uvnitř ve výklenku vpravo čteme: ‚Bezbožné provazy klid spoutaly 118‘. Ve výklenku vlevo: ‚Moje duše je zarmoucená až do smrti. Matouš‘.“

Doba vzniku:
„Není známa.“

Komu náleží údržba:
„Zřizovatel sám, ale majitel nynější usedlosti (čp.) 278 v Liberci, pravděpodobně známý Tobias Linke.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný fond a kapitál.“

Poznámka:
„Kaple byla dlouho zanedbaná, uzavřená, dveřní část nepotřebná, přes noc jsou dveře zavírány.“

„Upřesněno, Joseph Gruner, soukeník z čp. 279 2/4, se stará o rozběsněné sochy v kapli, má nejkrásnější vnitřní dekoraci, na vlastní náklady nechal zlatě štafírovat litinový krucifix s kamenným podstavcem do ulice účelně postavený.“

Nr. 9 – Liberec – druhá čtvrť
„Zvěstování Panny Marie v uzavřené polní kapli“

Místo, kde se nachází:
„Několik set metrů od předešlé památky, jihovýchodním směrem, jihozápadně od libereckého děkanského kostela na části pozemku Tobiase Ginzela Erbena z čp. 183 z Liberce, na jihozápadním úbočí Keilova vrchu, na cestě do Karolius feld (Karlinky) a Berzdorf (Ostašov) u Liberce, ze směru sever–jih, při levé straně na okraji polní cesty.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
*„Kaplička postavená ze čtvercových kamenů, zhruba 1 sáh široká, 1 sáh a 2 stopy vysoká, vhodně uzavřená stupňovitou střechou, pevně připevněnou, dobře (*písmo dále nečitelné – pozn. aut.). *Uvnitř se na zpětné straně nachází ‚Zvěstování Marii‘ namalováno olejem na dřevě. Kresba je správně, barevnost je v pravdě živoucí, malba opravdu dobrá, celé je to vhodné a důstojně provedené.“*

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nad železnými dveřmi, které mají z poloviny mříž, se na klínovém kameni nachází vytesané: G:...1775.“

Doba vzniku:
„Počátek je zapsán do roku 1775 s iniciály G. R. Zřejmě vlastník pozemku nebo pravděpodobně majitel čp. 183.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný fond ani kapitál, údržbu zdědil Tobias Ull, z čp. 183 jmenovitě se stará pan Franz Fousek, řezník a hostitel v Liberci.“

Poznámka:
„Majitel usedlosti čp. 183 v Liberci zámožný, chtěl se starat, zabezpečení kaple je do budoucna zajištěno.“

Nr. 10 – Liberec – druhá čtvrť
„Svatý Jan Nepomucký v kněžském rouchu“

Místo, kde se nachází:
„Několik set metrů od předešlé památky, severozápadním směrem, západně od libereckého děkanského kostela, na malém kruhovém prostoru v zahradě domu (čp.) 294 pana Josepha Appelta, obyvatele, měšťana a obchodníka v Liberci na konci Růžové ulice, vedoucí z východu na západ, po pravé straně.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Objekt stojí na oblouku klenby vchodu na malé náměstíčko do zahrady mezi dvěma kaštany, velmi dobře upravený, z bílého pevného pískovce, opravdu dobře opracovaný a vhodně začištěný, natřený perleťovou olejovou barvou, ještě dobře zachovalou, se dvěma postavami andělů a vhodně doplněno obrazem Marie na podstavci, takže vcelku poctivé, vkusné a důstojné, přesto se to zdá trochu zanedbané, protože je to na více místech poškozené a držák lucerny je bez lampy.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na tomto objektu se nenacházejí žádné nápisy.“

Doba vzniku:
„Není známa přesně, ale pravděpodobně majitel usedlosti čp. 294, na jehož pozemku památka stojí.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný kapitál ani fond na údržbu, majitel usedlosti čp. 294 nynější Josef Appelt a obchodník v Liberci přejímá údržbu.“

Poznámky:
„Současný majitel domu č. 294 v Liberci je ovšem majetný a také ochotný zabezpečit památku její stav do budoucnosti“.

Nr. 11 – Liberec – první čtvrť
„Svatí Apoštolové Petr a Pavel“

Místo, kde se nachází:
„Pouze několik kroků od předešlé památky, severozápadním směrem, západně od libereckého děkanského kostela, z východu na západ, u východního vstupu do areálu kostela svatého Kříže, na každé straně brány na malém kruhu.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Tyto dva objekty stojí u dveřních pilířů u vchodu na křížovou cestu u kostela Sv. Kříže, jsou z pevného bílého pískovce, velmi dobře vypracované, bez nátěru a začištění, ale jsou solidní a úplně přiměřené celkové důstojnosti objektu s odpovídajícími atributy. Obě dvě sochy imponují apoštolskou majestátností.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Žádné nápisy se na těchto objektech nenacházejí.“

Doba vzniku:
„Zřízeno u křížového kostela včetně křížové cesty církevní vrchností, městem a dobrodinci.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Není znám, kdo údržbu přejímá, obstarání oprav souvisí s kostelem sv. Kříže, památka včetně křížové cesty je součástí onoho kostelního komplexu.“

Poznámka:
„Je velká škoda, že toto velkolepé dílo není do budoucna zajištěno, postupně chátrá a jeho cena je snižována.“

Nr. 12 – Liberec – první čtvrť
„Kristus na kříži“

Místo, kde se nachází:
„Ihned vedle výše popisované památky, z východu na západ po levé straně, při vstupní bráně do areálu kostela sv. Kříže, při jeho zdi, západně od děkanského kostela, na západní straně malého kruhového prostoru z východu na západ.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Tento objekt je ze dřeva, ale pevný a dobře zachovalý, natřený červenohnědou olejovou barvou, opatřený modlitebními stupni u paty kříže. Krucifix je namalován dobře, olejovou barvou na kovovém plechu. Celé je to vhodné a důstojné.“

Doba vzniku:
„Není známa první památka tohoto místa, doba postavení stávající památky je neznámá, určitě ale stávající dobrodinci ho nechali mile postavit, dnešní stav je velmi zpuchřelý a poškozený do okamžiku sesutí – spadnutí.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný fond ani kapitál, zbožní dobrodinci se o památku starají.“

Poznámka:
„Tato náboženská památka byla všeobecně známa jako Misijní kříž, protože prvním uměleckým dílem na tomto místě bylo poděkování jezuitských misionářů, kteří ho postavili.“

Nr. 13 – Liberec – první čtvrť
„Nejzávažnější moment utrpení Spasitele neboli svatá Křížová cesta se 14 zastaveními s obrázky, malovanými obrázky ztvárňující ubožákovu duši v očistci při východní kostelní zdi při pravé straně uzavřeného prostoru.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Tato křížová cesta se skládá ze 14 stejných volně stojících kapliček umístěných podél hřbitovní zdi kolem kostela Sv. Kříže s dřevěným zastřešením opatřených skleněnými tabulkami, na dřevě jsou znázornění z příběhu utrpení, kresby jsou provedené živými barvami a šikovnou rukou. Jen desáté zastavení s vysvlečeným Kristem je potřeba renovovat a udělat zlepšující změnu. Celé je to vhodné a důstojné.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nápisy se zde nenacházejí žádné kromě čísel zastavení a tu a tam na skleněných obrázcích jsou poznamenaná jména dobrodinců, kteří přispěli na zřízení nebo renovaci či vylepšení zastavení, kde se vyskytuje jejich jméno, nebo se o to postarali sami.“

Místo, kde se nachází:
*„Těchto 15 vyobrazení se nachází na 4 stranách pravého půlkruhu paralelního prostoru kostela svatého Kříže, který je situovaný uprostřed, rozděluje světskou půdu (*zápis dále špatně čitelný – pozn. aut.).“

Doba vzniku:
„Doba postavení této památky souvisí s kostelem sv. Kříže, s rokem společným postavení kostela, patronát přebírají dobrovolně se starající dobrodinci.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Fond neexistuje, ale již je shromážděno 69 zl. a 29 krejcarů, městská kasa má 65 zl., 5 krejcarů. Dobrodinci se svobodně dobrovolně na vlastní náklady starají, údržba je dána podstatou povinnosti dluhu vůči Spasiteli.“

Poznámka:
„Restaurování této památky je vždy vykonáváno ze strany dobrodinců, také je vždy pod jejich dohledem.“

Nr. 14 – Liberec – první čtvrť
„Jan a Marie pod Křížem zemřelého Spasitele v uzavřené pohřební kapli“

Místo, kde se nachází:
„Pohřební kaple na západní straně a sice zděná při vstupu na hřbitov u kostela sv. Kříže, naproti je hlavní vstup do kostela, zadní stranou k nově nazvané Polní ulici v první čtvrti.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
*„Kaplička je z kamene, dobře postavená a zachovaná, přibližně 2 sáhy a 5 stop dlouhá, 2 sáhy široká a 1 sáh a 4 stopy vysoká, s dřevěným zastřešením, má dvojdílný (*následující slovo špatně čitelné – pozn. aut.) *s prázdnými výklenky vlevo a vpravo od vchodové branky. Kříž včetně nových sloupů dobře vyvedených lesklých bílých dobře začištěných, s postavami spočívajícími v kapličce .“*

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na postranních zdech jsou pověšeny malované obyčejné tabulky, na kterých jsou průpovědi, které více rozptylují než povznášejí a které více sráží než pozvedávají a působí rušivě, některé z nich poukazují na umírání, hrob, smrt, věčnost a pozemskou pomíjivost, jsou částečně známé, ale sprosté a obsahově prázdné, než aby zde byly nákladně opatrovány.“

Doba vzniku:
„Vybudování a zřízení kaple souvisí do doby postavení kostela, křížové cesty a hřbitova, postavení památky souvisí s patronátem města Liberce.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„V kase je nashromážděno 59 zl. a 51 krejcarů.“

„Dobrodinci minulý duben na vlastní pomíjivé náklady provedli údržbu.“

Poznámka:
„Tato pobožnost a přemýšlení je také ještě oddaná a láska, (následující slovo nečitelné – pozn. aut.), *která často blízko odpočívá.“*

Nr. 15 – Liberec – první čtvrť
„Panna Maria na nebesích s anděly a svatými“

Místo, kde se nachází:
„Na novoměstském náměstí, z východu na západ, po pravé straně, při cestě do Chrastavy a Žitavy, východně od kostela sv. Kříže, západně od děkanského kostel (zápis dále nečitelný – pozn. aut.)*, v blízkosti domu první městské části na západ, sever a východ v uzavřeném výklenku poloviny náměstí.“*

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Maria, královna nebes, andělů a svatých. Na novoměstském náměstí, z východu k západu po pravé ruce, při silnici do Chrastavy a Žitavy, jež vede přes náměstí, východně od kostela sv. Kříže a západně od děkanského kostela, skoro uprostřed mezi oběma, v pravém úhlu, uzavřené domy 1. městské čtvrti, směrem k západu, severu i východu, v polovině náměstí. Památka má kolosální polygonální podstavec s kamennými stupni, mistrovsky udělaný z jemného pískovce, natřený olejovými barvami a prolomený uprostřed pro osvětlovací zařízení, obklopený kónickými sloupy z hrubého pískovce, spojenými železnými tyčemi. Na piedestalu na rozích podstavce stojí 4 sochy svatého Jana Nepomuckého, Floriána, Rocha a Šebestiána, také mistrovsky udělané z jemného pískovce, štafírováno zlatě a stříbrně. Nad těmito světci se tyčí v prostředku Panna Marie, mistrovsky udělaná, pozlacená na zeměkouli, obtočené pozlaceným hadem. Celek je velice solidní, plný umění a důstojnosti.“

(Na udržení památky existoval fond – pozn. aut.) *„jenž má nyní 139 zl. 30 ¼ kr. konvenční měny a 1840 zl 43 ¼ kr. vídeň. měny.* (dále nečitelné – pozn. aut.), *dobrodinci, kteří teprve v roce* (datace vynechána – pozn. aut.) *pomohli provést a uskutečnit renovaci. Dobrovolný spolek libereckých žen se pomocí subskripce postaral sám o zlacení na sochách statue, zvláště o úplné pozlacení mariánské sochy a s pozlaceným věncem hvězd na železném drátě.“*

Poznámka:
„Od dob restaurování se jednou týdně k večeru koná u sochy, osvětlené krásným lucernovým aparátem, nacházejícím se na statui, dobrovolná soukromá pobožnost, kterážto okolnost bude pro udržování statue v každém případě prospěšná.“

Nr. 16 – Liberec – první čtvrť
„Kristův hrob v uzavřené kapli svatého hrobu“

Místo, kde se nachází:
„Ve směru z východu na západ západně od děkanského kostela, východně od křížového kostela blížeji od předešlého ležící ve středu východní poloviny východní strany novoměstského náměstí, toto novoměstské náměstí vzniklo na západní straně starého kostelního hřbitova děkanského kostela na volném pozemku.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Kaplička je postavená u opěr starého hřbitova u děkanského kostela, má oválný tvar a je čelní stranou obrácená k východu, k novoměstskému náměstí, odkud vedou ke klenutým vchodovým dveřím z vícero stran kamenné lemující stupně, opatřené zastřešením, a jeden ze sloupů spojených gotickou klenbou nesoucích kopuli, v určité vzdálenosti od stupňů portálu, je nádherně zdobený zlaceným zářícím křížem. Před kaplí leží velký čtyřhranný žulový balvan,

7) Boží hrob u kostela sv. Kříže.

který připomíná balvan u vchodu ke Kristovu hrobu. Kvůli tomuto patří kaplička mezi farníky liberecké farnosti k často navštěvovaným modlitebním místům. Čím více se kaplička zdobí na velikonoční svátky, tím svatější je tajemná hrůza, která dojme při vstupu a pohledu na insignie utrpení Ježíše, jmenovitě hřebík z hrobu, při pohledu na modlící se anděly hlídající z mrtvých vstávajícího Spasitele, na obrazy z dřevěných desek a plátna, které jsou cenné z náboženských důvodů a které zdobí klenbu kaple, ve světle svíček a osvětlení při bohoslužbě konané v pátek večer.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„V kapličce nad vstupní bránou čteme nápis: ‚K památce šíření slávy Boží postaven tento Kristův svatý Hrob Andreas Joseph Wondrak, občan soukeník a obchodník Anno 1772 30. červenec‘. Také se v kapli nachází černě orámovaný nápis od arcibiskupa Antona Petera svobodného pána z Przichiwitz, který poukazuje na udělování čtyřiceti denních odpustků, pro všechny, kteří v pátek a sobotu dle tohoto nařízení vykonají mši a to tak často, jak často tuto mši vykonají. Cancellaria (část textu nečitelná – pozn. aut.) *10. prosinec 1772 L:S: Joannes Andreas Kayser Epus: Vic:* (část textu nečitelná – pozn. aut.) *les et officialis: Benedictus stöber Cancellarius:.“*

Doba vzniku:
„Dle nápisu na kapli.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Je zřízen zajímavý kapitál (část textu nečitelná – pozn. aut.)*, u Antona Schöpfera v Liberci u čp. 3 s 25 zl., částka v kase 3 f, 45 ½ xr W:W:“*
„Dobrodinci před několika lety opravili břidlicovou střechu a (kapli – pozn. aut.) *udrželi z vlastních peněz“*

Poznámka:
„(Ke kapli – pozn. aut.) *se také projevuje obzvláštní pobožnost.“*

Nr. 17 – Liberec – první čtvrť
„Svatý Jan Nepomucký v kněžském rouchu“

Místo, kde se nachází:
„Několik kroků severovýchodním směrem od Božího hrobu na druhé straně Železné ulice vedoucí z východu na západ při pravé straně, severozápadně od děkanského kostela v popředí dvora obyvatele z čp. 252 pana Wenzela Jantsche, majitele městské palírny,

v ulici na jihozápadě, na rohu obytného domu naproti, v popisované čtvrti, při průjezdu z jihu na sever po levé straně.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Tato socha svatého je z bronzu, začištěná zlatem, stojí na upravené, pískem vysypané čtvercové ploše na velmi vkusně vypracovaném podstavci, který je zhruba 3 lokty vysoký, z jemného pevného pískovce s kamennými modlitebními stupni u paty a se vznešenou gotickou výzdobou, vpravo a vlevo obklopen topoly a ze všech stran chráněn až do poloviny podstavce litinovým plůtkem, jehož železné gotické pruty jsou vzájemně propletené.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Žádné nápisy se na tomto objektu nenacházejí.“

Doba vzniku:
„Tato památka byla postavena v roce 1832 panem Wenzlem Jantschem majitelem městské palírny.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Na údržbu není zřízen žádný fond. Údržbu přejímá Wenzel Jantsch z čp. 252/1.“

Nr. 18 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Kristus na kříži“

Místo, kde se nachází:
„Jihovýchodním směrem od děkanského libereckého kostela v půli ulice nazývané Gausse damme, do Kristiánova a v České ulici vedoucí ze západu na východ, téměř při pravé straně, ve středu jmenované, na zadní straně s kamennou bariérou na pravé straně.“

Popis konstrukce a důstojnosti (stavu) objektu (sochy):
„Celý objekt se skládá z pevného jemného pískovcového podstavce, 4 stopy vysokého, na něm železný podstavec asi 18 coulů vysoký a na tom stojí zlacený krucifix, celé je to odlité ze železa, ramena kříže jsou rovná a vroubkovaná, vpravo a vlevo zdobená ohnutými zdobnými opěrami se zeleně natřeným držákem lucerny. Objekt je na podstavci s kamennými stupni a vzadu je opatřen železnou vzpěrou, dostačující solidnost a důstojnost.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nápisy se na tomto objektu nenacházejí žádné.“

Doba vzniku:
„1833 od libereckých dobrodinců“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Žádný kapitál a fond nezřízen“

„Pan Ignaz Thadaeus Maser, obyvatel a obchodník z Prahy věnoval památku Liberci s příkazem, že zůstane stát na nynějším místě, starat se o ni bude Ignaz a Joseph Reichenauerovi, podkováři v Liberci. Pan Anton Ullrich obyvatel a klempíř v Liberci, člen místní městské síně vydal prohlášení osvědčující budoucnost, dědictví a péči.“

Nr. 19 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Kristus na kříži“

Místo, kde se nachází:
„Několik set kroků od předešlé památky, jihovýchodním směrem od děkanského kostela, na cestě z Liberce do Rochlic na severním a západním svahu Hrnčířského vrchu, při pravé straně, ze severu na jih, na Erbenově pozemku pana Josepha Finkeho, obyvatele a městského mlynáře z Liberce z čp. 26.“

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
„Tento objekt se nachází v prostoru širokém 10 loktů, vpředu jsou 2 kónické sloupy z hrubého pískovce, je obklopený 7 lípami vpravo, 3 lípami vlevo a jednou vzadu. Podstavec je vysoký 1 sáh a 3 stopy a je dobře opracovaný z jemného tvrdého pískovce. Na každé straně se nachází 3 kamenné stupně spojené skobami a uprostřed se zvedá čtyřhranný pravoúhlý podstavec, na něm dřík s hlavicí ve stejném stylu a na něm opět podstavcový špičatý nástavec, ve kterém je 1 sáh a 1 stopu vysoký plochý kříž z železného plechu chráněný tyčemi a na plechu je opravdu dobře namalovaný obraz Krista, který je šrouby připevněný a zakotvený na rameni kříže. To celé je v provedení a konstrukci oprávněně vhodné a důstojné.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Nad hlavou Krista je vypsáno obvyklé ‚Jesus Nazarenus Rex Judeorum‘. Vzadu proti západu je na sloupu: ‚Je mi vzdálené, abych se zajímal o něco jiného než o kříž našeho Pána Ježíše Krista(část textu nečitelná – pozn. aut.) *6. 14.‘, pod tím: ‚Založil Carl Finke městský mlynář a Veronika jeho ctěná manželka 2. května 1779‘. Po tím ‚Renovováno 1827‘. Vpravo čteme:*

‚On sám bude blažený, ale skrz oheň 1 Col. III C. 15. J.‘. U paty kříže čteme napsáno olejem na kameni: ‚Až budu povýšen ze země, chci aby ke mně všichni přišli Job. C. 1.2.5.‘. Na čelní straně podstavce čteme: ‚Je to prospěšná a svatá myšlenka, modlit se za zemřelé, aby byly jejich hříchy vykoupeny. Matouš II. 12.‘. U paty podstavce na plechové tabulce s pozlaceným okrajem čteme tahy písma: ‚Naše hříchy porazí vůlí. Isias‘. Po levé ruce na podstavci čteme: ‚Modlitba za duše zemřelých nesmí být opominuta. S: Aug: etc. Cur. S.‘.“

Doba vzniku:
„Dle nápisu z roku 1779, 2. května, zřídil městský mlynář Karl Finke společně s jeho ženou Veronikou.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Je zřízen zajímavý kapitál pro údržbu, 13 zl, 51 krejcarů. Hotových peněz je nashromážděno 7 zl. 29 krejcarů, v kase 6 zl. a 22 krejcarů.“

Poznámka:
„Dědictví náleží usedlosti čp. 26, skrz něho má být zajištěna schopnost života do budoucna rovněž je žádoucí zachovat památku jako důkaz hodnot.“

Nr. 20 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Monstrance s oválem a vyobrazující svátost na sloupu. Památka na krádež v libereckém děkanském kostele.“

Místo, kde se nachází:
„Jihovýchodním směrem od libereckého děkanského kostela nedaleko od předešlé památky na rovném prostoru volného pole, na cestě z Liberce do Rochlic ze severu na jih.“

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
„Monstrance s oválem a napodobeninou Nejsvětější svátosti na sloupu. Vzpomínka loupeže, provedené v libereckém děkanském kostele. Nachází se jihovýchodním směrem od libereckého děkanského kostela, v témže směru nedaleko od výše uvedené sochy (krucifix), na plošině takzvaného Hrnčířského vrchu, volně v poli, při cestě z Liberce do Rochlic, vedoucí od severu k jihu, po pravé ruce, na jižní straně příkře useknuté, ke vsi Růžodolu obrácené výšiny, nad silnicí z Liberce do Prahy, na městském pozemku majetku čp. (chybí – pozn. aut.)*. Statue obrácená čelem k severu, to jest proti městu, spočívá na čtvercové základně, na tom leží čtvercový podstavec, na něm se tyčí nádherně udělaný toskánský dřík sloupu, vše z červené žuly, na tom se nacházejí oblaka a hlavy andělů z pískovce a na tom stojí napodobenina monstrance s Nejsvětější svátostí z jemného mosazného plechu. Celek je mistrovsky a nesrovnatelně vyhotovený a činí si ten nejoprávněnější nárok na solidnost v konstrukci a důstojnost v provedení, takže si nelze přát více. Na čelní straně se na oválné, ale už z největší části zvětralé a zničené desce z mosazného plechu čtou ve vytlačeném písmu ještě zulámané následující zbytky nápisu, který tu dříve existoval, totiž: ‚Sakrament 1730... městský kostel... to Bůh věnuje... monstrance... Den by skrze... Toto Friedrich Joseph Hoffmann městský obchodník‘, pod tím stojí toto znamení (nakreslené znamení – pozn. aut.). Ve větším tvaru je toto znamení na zadní straně, vytesané i s letopočtem 1731. Pokud lze pochopit z uvedeného, byl původcem této statue v roce 1730 Friedrich Josef Hofmann, měšťan obchodník v Liberci.“*

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Neexistuje žádný kapitál na udržování této statue, už delší dobu (má) tato statue velice nezasloužený osud, že není patřičně oceněna ani pohledem znalce a milovníka umění, ani zbožného a dobře smýšlejícího dobrodince, stojí skoro jako zapomenuta a jenom vystavena zkáze působené časem, stále tu však jakoby vzdoruje vichřicím proměnlivosti a je pevná a vznešená v tom, co představuje a na co upomíná. Současný vlastník pozemku, na němž statue stojí a zároveň majitel pozemku č.4 ¼ v Liberci, při svých majetkových poměrech mohl eventuálně snadno dát souhlas k tomu, aby i pro budoucnost mohl zabezpečit tak žádoucí opatrování této statue.“

Nr. 21 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Svatý Jan Nepomucký v kněžském rouchu“

Místo, kde se nachází:
„Nedaleko předešlé památky směrem na východ, jižním směrem od libereckého děkanského kostela, na planině Hrnčířského vrchu, na cestě z Liberce do Rochlic, směřující ze severu na jih, při levé straně na pozemku objektu čp. neuvedeno.“

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
„Objekt je čelem obrácen na jihozápad

8) Morový sloup se sochou Panny Marie Neposkvrněného početí u kostela sv. Kříže.

a nachází se v pěkně upraveném čtvercovém prostoru dlouhém 10 sáhů, obklopeném lavičkami a lípami v rozích, ohrazených 5 čtyřrohými (nečitelné – pozn. aut.)*, ze tří stran jsou 4 kamenné stupně, uprostřed se zvedá čtvercový podstavec vysoký 1 sáh a 2 stopy, na něm je dřík a hlavice se zeleně natřeným držákem lucerny, na tom je jeden sáh vysoká socha svatého natřená perleťovou barvou, na dobu postavení velmi dobře zachovalá, vkusně provedená z pevného bílého pískovce, restaurovaná, takže jistě uspokojí každého,(kdo má) citlivé vnímání z hlediska krásy a dobra a smysl pro umění a náboženství.“*

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na čelní straně čteme nápis zlaceným písmem: ‚O svatý Jene, patrone země, získej nám nebeskou korunu a ochraňuj nás před hanbou a posměchem, před morem, válkou a hladomorem‘. Na zadní straně k severu čteme: ‚K vyslyšení zbožnosti Svatého Jana Nepomuckého nechalo v průběhu 50 let opět obnovit bratrství tkalců Anno 1781‘. Pod tím čteme: ‚Renovováno Anno 1832 pod vedením starosty, ‚Franz Schöpfer, Anton Proksch‘. Pod tím čteme ještě: ‚Ignaz Storf Anton Augsten‘.“

Doba vzniku:
„Zakladatelem současné památky jsou dle nápisu liberečtí tkalci, v roce 1781 to bylo 50 let od vzniku stávajícího sv. Jana Nepomuckého taktéž tkalci. Majitel věnoval pozemek Georgu Wenzelovi, obyvateli a pláteníkovi v Liberci.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Údržba přísluší libereckým tkalcům. Fond obsahuje 10 zl. konvenční mince, dnes 13 zl, 49 krejcarů shromážděných od roku 1781.“

„Kapitál pro údržbu s nachází v kase děkanského libereckého kostela, který v roce 1781 spravoval Georg Häntschel.“

Poznámka:
„(Roku) 1832 liberečtí tkalci na vlastní náklady dle nápisu renovovali památku, udrželi její stav do dnešní doby.“

Nr. 22 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Svatý Jan Nepomucký v kněžském rouchu“

Místo, kde se nachází:
„Nedaleko předešlé památky severovýchodním směrem pod Hrnčířským vrchem jihovýchodním směrem od libereckého děkanského kostela, v nově nazvané Mlýnské ulici ve čtvrté čtvrti, v nice při pravé straně na mostě u usedlosti čp. 216, v části města vedoucí od Mlýnské k Špitální ulici v části obecně známé pod názvem Bída.“

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
„Tento objekt stojí vpravo na hrubě udělaném pískovcovém pilíři mimo most, který vede přes rameno Nisy do dvora hospodářství (čp.) 216 4/4. Socha svatého je dobře malovaná, dobře vypracovaná z pevného jemného pískovce, takže celé ztvárnění ke spokojenosti odpovídá nárokům smyslu pro zbožné umění.“

Nápisy, které se nachází u sochy:
„Na čelní straně podstavce čteme toto rčení: ‚Při následování kříže a utrpení O Jene, stůj při nás – ochraňuj nás všude – kde se nalézáme – O Jene za nás prosíme – ochraňuj naši čest. Bůh Otec, Syn a Duch svatý. 1741‘. Na zadní straně podstavce čteme dole černou barvou natřeno následující: ‚Renovováno 16. května 1827‘.“

Doba vzniku:
„Dle nápisu z roku 1741, vlastníkem byl obyvatel usedlosti č. 216, památka od této doby stojí na mostě.“

Poznámka:
„Vlastníkem dnes obyvatel čp. 216.“

Nr. 23 – Liberec – čtvrtá čtvrť
„Bouřkou poškozený a částečně upadlý kříž“

Místo, kde se nachází:
„Jižním směrem od libereckého děkanského kostela, na cestě z Liberce do obce Janův Důl, směřující ze severu na jih, po pravé straně, na 5 loktů vysokém okraji pěší cesty, na jihovýchodním konci zahrady objektu čp. 150, u pěší cesty se nachází i čp. 149.

Popis konstrukce a důstojnosti sochy:
„Po složení rozkouskovaných zbytků, se tento objekt skládá z žulových modlitebních stupňů, na čtvercovém podstavci stojí zhruba 3 lokty dlouhý sloup s čtverhrannou římsou, na které se nachází na plechu namalovaný krucifix, který má vzadu opěry. Z hlediska kamenické práce je to dobře zpracováno, a kromě stupňů z jemného pevného pískovce je také malba krucifixu přiměřená celkovému stavu objektu.“

„Nápisy na zbytcích objektu nejsou k rozpoznání.“

Doba vzniku:
„Kdy a kdo zřídil památku není objasněno.“

Zdali je pro údržbu k dispozici nějaký fond:
„Není žádný kapitál pro údržbu, není nikdo, kdo by údržbu přejímal, silná vichřice z posledního roku silně poškodila kraj objektu.“

Do dnešních dnů se nám z výše uvedených památek dochovalo pouze osm objektů, mezi které patří sv. Jan Nepomucký v parku pod bývalým klášterem Voršilek, socha Immaculaty v Ruprechtické ulici vedle židovského hřbitova, kamenný pískovcový pilíř bez ukončení a socha sv. Jana Nepomuckého v ulici Na Perštýně, nedaleko obou pak tzv. Monstranční sloup. V areálu kostela sv. Kříže se skrývá morový sloup se sochou Immaculaty, křížová cesta a Boží hrob.

Nadále tak před námi zůstává úkol dohledat další soupisy soch zbývajících farností dnešního „velkého“ Liberce, které by nám mohly odhalit další možný kvantitativní přehled kamenných artefaktů včetně poznání variability tvorby kamenosochařské produkce tehdejších obcí, které jsou dnes městskými částmi Liberce. V dnešním Liberci včetně Vratislavic n. N. přitom můžeme dohledat na 60 dochovaných kamenných artefaktů.

Součástí vyhodnocení krajinného rázu prostředí je identifikace charakteristických (mnohdy určujících, jedinečných) prvků oblasti a to přírodní či kulturní povahy. Mezi tyto představitele spadají i dochované drobné kamenné stavby v Liberci, které se projevují jak ve vizuálním obrazu, tak mnohdy i ve specifické spiritualitě lidského sídla. Zahrnují především stavby menších rozměrů sakrální i světské povahy. Svou přítomností a projevem spoluvytvářejí kulturně historickou stopu území a ovlivňují jeho estetickou hodnotu. K dané lokalitě bývají vázány příběhem, legendou nebo i výskytem nezbytného zdroje pro jejich vyhotovení. Z hlediska kompozičních vztahů, které nás při hodnocení krajinného rázu také zajímají, lze vypozorovat různé postavení těchto staveb. Mohou se vyskytovat objekty zcela samostatné bez záměrné prostorové návaznosti, ale i takové, jež jsou součástí kompozičních úprav, většinou doplněných o přítomnost jiné větší stavby.

S odstupem času se drobné sakrální stavby stávají součástí minulosti a při správné interpretaci představují jeden z historických pramenů poznání o stavu krajiny před sekularizační proměnou, o používaném stavebním materiálu, o náboženském a kulturním životě v regionu, o ekonomickém, technickém a hospodářském rozvoji území a právních zvyklostech.

Význam drobných staveb je úměrný hodnotě, kterou mají. Také rozsah jejich působení je různý, od lokálního přes regionální až po národní. Pro drobné stavby je typický především vztah k místu (topický charakter = sepětí s prostředím), kde se nachází, tzn. působení spíše lokálního rozměru. Drobné památky jsou společenským a kulturním fenoménem, kolem kterého se odehrával každodenní život. Ukrývají v sobě kus historie, legendy a vzpomínky. Kříže a sochy se však z krajiny ztrácí. Někdy rukama sběratelů, v horším případě jen jako kus železa k prodeji ve výkupu kovů. Z krajiny s nimi nenávratně mizí otisky naděje, lásky i víry našich předků. Nenechme tyto objekty bez povšimnutí a zachovejme aspoň jejich hmotnou podstatu pro další generace.

Poznámky

1 V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha 2003. Projekt realizují pracovníci NPÚ ÚP v Praze s pomocí mnoha dalších institucí a pracovníků. Publikace vychází jako příloha časopisu Zprávy památkové péče.

2 SOkA Liberec, AM Liberec I., kart. 162, Verzeichniß den, in dem reichenberger Kirchspiele bestehenden religiösen Standbildern Christianstadt und Reichenberg.

Rokokov pan na z mku Grab tejn a d lo Johanna B. Raunachera (1729-1771) na zámku Eggenberg ve Štýrském Hradci

Květa Křížová

O nálezu, náročném restaurování a instalačním uplatnění tří rozměrných rokokových panó v prostorách grabštejnského zámku jsem již informovala ve Zprávách památkové péče.[1]

Jako součást svozu Grabštejn byla tato tři plátna uložena v depozitáři Státního zámku Mnichovo Hradiště a až po necelých padesáti letech se odtud navrátila zpět na kmenový objekt. Z prostředků Programu restaurování movitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR se notně poškozená panó podařilo odborně ošetřit v ateliéru akademických malířek a restaurátorek Radany a Dagmary Hamsíkových. Plátna našla své nové místo v poslední místnosti prohlídkové trasy horního patra grabštejnského zámku.

Během slavnostního zpřístupnění nové části interiérové instalace s restaurovanými panó se hovořilo o jejich značné umělecké a dokumentární hodnotě a zároveň bylo konstatováno, že na autorské určení teprve čekají. Profesor J. Royt přitom nabádal ke studiu a posouzení stylově blízké dobové německé tvorby a uměleckých děl zachovaných například ve sbírkách někdejší královské rezidence v Postupimi u Berlína. Přislíbili jsme tehdy, že „otázkou autorství těchto uměleckohistoricky pozoruhodných panó se budeme nadále zabývat.[2]

Na třech grabštejnských plátnech - scénách ze zahrad a parků šlechtických sídel, zachytil malíř kromě kuriózní architektury, fontán, kaskád, chrličů vody, opic a papouška také

Státní zámek Grabštejn, rokokové panó.

Státní zámek Grabštejn, rokokové panó – detaily ze zahrady a s plastikou Neptuna.

vznešenou společnost s téměř záhadnou postavou zahradníka. Výjevy jsou rámovány bohatou dekorací s rokaji, rostlinnými motivy a girlandami květů. Scény jsme datovali do doby kolem roku 1750.

Během roku 2007 nás při hodnocení a expozičním uplatnění cenné kolekce obrazových děl z depozitáře Státního zámku v Telči zaujaly čtyři drobnější grafické listy s námětem zákoutí zámeckých zahrad. Šlo o alegorie tance a zpěvu a pohledy na bránu a grottu parků z doby rokoka. V lecčems připomínaly partie z grabštejnských pláten. Jak se později ukázalo, autor grabštejnských panó své některé náměty čerpal z těchto grafických listů – prací Johanna Esaiase Nilsona (1721–1788) tištěných v Augsburgu kolem roku 1750.

Johann Esaias Nilson (1721–1788): „Tanec", grafický list ze sbírky státního zámku Telč.

V roce 2007 vykonali pracovníci oddělení hradů a zámků ústředního pracoviště Národního památkového ústavu v souvislosti s plněním grantového úkolu studijní cestu do Rakouska a kromě prohlídky jiných tamních významných historických památkových objektů navštívili také interiéry zámku Eggenberg ve Štýrském Hradci. Čekalo nás zde překvapivé seznámení s dílem malíře Johanna Baptisty Raunachera. Umělcův rukopis odpovídá téměř do detailu typu malby našich grabštejnských panó. Rovněž téma je v řadě případů obdobné. Malíř na zámku Eggenberg vytvořil

Státní zámek Grabštejn, rokokové panó.

Státní zámek Grabštejn, rokokové panó – detail s figurou zahradníka.

pozoruhodné nástěnné dekorace s figurálními výjevy. Také zde, podobně jako na Grabštejně, najdeme pohled do rokokové zahrady s analogickou figurou zahradníka. Technika malby, barevnost i kompozice scény je shodná s grabštejnskými panó. O našem zjištění jsme hned na místě informovali odbornou pracovnici zemského muzea, historičku umění dr. Barbaru Kaiserovou, autorku obsáhlých monografických prací o zámku Eggenberg, jeho interiérech a umělecké výzdobě.[3]

Štýrskohradecký malíř Johann Baptist Raunacher (1729–1771) v letech 1757–1763 vytvořil na zámku Eggenbergu náročnou dekoraci pěti sálů. Ve velkoformátových panó zobrazil výjevy ze života aristokracie doby rokoka s jejími společenskými hrami, slavnostmi, tanci, dobovými oděvy a jejich doplňky. Frivolní, někdy i humorné scény se většinou odehrávají v přírodním prostředí –

Zámek Eggenberg, Štýrský Hradec, Rakousko.

Zámek Eggenberg, tzv. Zahradní sál s dekorací Johanna B. Raunachera (1729–1771).

Zámek Eggenberg, tzv. Zahradní sál, detail malby J. B. Raunachera.

ve volné krajině i v kouzelných zákoutích šlechtických zahrad a parků. Jde o tzv. lovecký, pastýřský, herní, divadelní a zahradní sál s tématicky odpovídající Raunacherovou malířskou výzdobou. Přitom dekorace poslední místnosti je zvláště blízká našim grabštejnským panó. Jsou zde obdobné prvky architektonické výbavy zahrady, včetně kaskády a sochařské výzdoby parku. Stejná je i figura odcházejícího zahradníka.

Malíř na eggenberském zámku pracoval podle přání a na zakázku bývalých majitelů z rodu Herbersteinů. Dr. B. Kaiserová ve své publikaci v pasáži o Raunacherem vyzdobeném loveckém pokoji připomíná osobnost Johanna Leopolda Herbersteina.[4] Iniciály manžela Marie Eleonory z Eggenbergu (1694–1774) nese obojek zde zobrazeného honicího psa.

Velkoplošné sálové dekorace, jak píše dr. Kaiserová, byly inspirovány dílem výše zmíněného augsburského grafika a tiskaře Johanna Esaiase Nilsona (1721–1788). Jeho práce stejně jako Raunacherova díla se vyznačují výraznou rokajovou ornamentikou. V případě grabštejnských a eggenberských panó se v jejich efektním rokokovém rámování objevuje květina kuriozního vzhledu – tzv. amarant – česky laskavec, tehdy oblíbený symbol lásky.[5]

Pokud bychom měli Raunacherovo dílo porovnat s dekorací našich zámeckých interiérů, bezesporu stylově nejbližší se jeví výzdoba tzv. Maškarního sálu státního zámku Českého Krumlova. Výpravností scény nám připomene také celoplošná panó mnichovohradišťských zámeckých salónů.

Donedávna velice poškozená grabštejnská rokoková panó byla zachráněna, odborně restaurována a vystavena. Postoupili jsme v identifikaci autora a jeho předloh. Přesto ještě zbývá otázka původního umístění pláten. Na ni snad získáme odpověď při dalším studiu archivních materiálů. Ukazuje se přitom, že práce na identifikaci řady významných obrazových děl z interiérových instalací a depozitářů našich památek vyžaduje znalost sbírek zahraničních památkových objektů, galerií a muzeí.

Poznámky

1 O grabštejnských panó viz předchozí texty autorky. Nová interiérová instalace na Grabštejně, ZPP 62, 2002, č. 3, s. 54-58 a Rozšíření památkové interiérové instalace na Grabštejně, ZPP 66, č. 1, s. 48-50.

2 Viz článek Rozšíření památkové interiérové instalace na Grabštejně, ZPP 66, 2006, č. 1, s. 50. Naše studijní cesta do Postupimi a seznámení se s tamními dochovanými obrazovými díly doby rokoka však nepřineslo v tomto ohledu očekávaný výsledek.

3 Kaiser, B., Schloss Eggenberg, Graz 1994, Barbara Kaiser: Schloss Eggenberg, Landesmuseum Joanneum, Christian Brandsttater Verlag, Wien, 2006.

4 Dcera Johanna Josefa Antona Eggenberga (1669-1716) Marie Eleonora (1694-1774) se provdala za Johanna Leopolda Herbersteina.

5 Tuto rostlinu, původem z jižní Ameriky, znali a pěstovali již staří Aztékové, Inkové a Mayové.

Zámek Eggenberg, tzv. Zahradní sál, detaily malby J. B. Raunachera.

Úsvit židovského hřbitova v Turnově (léta 1625–1845)

Pavel Jakubec
Státní okresní archiv Semily

Židovské památky ve městě Turnově procházejí v posledním desetiletí po dlouhém období zanedbání údržby svým oživením.[1] V synagoze, fungující od r. 1719, právě kulminují restaurátorské aktivity a budova se vbrzku stane dalším z kulturních stánků města, židovský hřbitov se za finančního přispění Města Turnova a vlastníka – Židovské obce v Praze, podařilo do r. 2007 rovněž přivést do důstojného stavu. Právě tato památka, narozdíl od mnoha dalších židovských nekropolí v Čechách, se neskrývá ve stínu houštin, lesa, či na obzoru polí, ale denně ji míjí desítky, v sezóně až stovky lidí. Hřbitov proto vždy budil zájem, především v době, kdy se nad jeho osudem a podobou začala stahovat mračna. O památce samotné jsme však až donedávna věděli pouze málo.

První aktivity, směřující k evidenci náhrobních kamenů, se objevují ve 20. letech 20. století, kdy je z podnětu turnovské židovské obce zhotovena hrobní kniha. Soupis o šesti stech položkách vykazuje ovšem v porovnání s pozdější evidencí značné nepřesnosti v přepisu a uvádění jmen z hebrejských náhrobních kamenů, jakož i dat, odpovídajících přirozeně židovskému kalendáři.[2] Krátce poté sice vzniká studie *Dějiny Židů v Turnově*, zpracovaná předsedou místní židovské obce Hugo Segrem, nicméně historii hřbitova řeší pouze povrchně za použití poznatků svého vrstevníka prof. Josefa Vítězslava Šimáka.[3] Datum založení hřbitova tou dobou již zcela upadlo v zapomnění a na dlouhá desetiletí se stáří areálu stalo obětí mnoha více či méně nepodložených spekulací. Jako příklad může posloužit zpráva Památkového úřadu v Praze ze 17. listopadu 1941, reagující na žádost městské správní komise o zrušení hřbitova, z níž zjišťujeme, že hřbitov byl v Turnově vzpomínán již k r. 1468, stál poblíž hřbitova nynějšího a možná sahal až do těchto míst. V závěru se uvádí až příliš okrajové datum zřízení současného hřbitova – *okolo roku 1800.*[4] V tomto případě nemůžeme vyloučit vykonstruované a záměrně do minulosti posunuté datování hřbitova, byť prvního a tou dobou již neexistujícího, které mohlo sloužit jako obrana proti zamýšlenému zrušení stávajícího areálu.

Skutečné stáří hřbitova bylo s velkou pravděpodobností neznámé již počátkem 18. století, neboť v konceptu specifikace turnovských Židů z 23. prosince 1723 se doslova uvádí: *„Jüdische Sepultur oder begräbniß befindet sich hinter der Stadt bieß 400 Schritt entlegene in einem besonderlich(en) Platz abwerths der Statt...; in welcher ein Vermaurter Stein zu finden, daß solche Begräbniß über 200 Jahren schon in diesen orth bestehen thiet...*[5] Dotyčný kámen, dnes nezvěstný, v době svého osazení do hřbitovní zdi tedy připomínal, že hřbitov je přes 200 let starý, čili založený před třetí dekádou 16. století.

Existenci hřbitova v této době v zásadě nemůžeme v Turnově vyloučit, nicméně by se s největší pravděpodobností skutečně jednalo o jiný areál.

První zmínka o přítomnosti židovské populace ve městě se váže k roku 1527 a předpokládá, že Židé jsou v Turnově již plně konstituováni. Ve stejné době nalézáme na Trávnicích židovského rychtáře Izáka, který dokazuje, že již před polovinou 16. století

zde existuje židovská obec, jejíž členové se v městských knihách objevují až do 90. let téhož věku. Poté nastává prozatím neobjasněná pauza, kdy se zřejmě židovské osídlení ztrácí nebo významně zmenšuje, a noví Židé se v Turnově usazují opět až s povolením Albrechta z Valdštejna od r. 1623. Ze studia dochovaných městských knih vyplývá, že do roku 1638 se v Turnově zakupuje hned několik nově příchozích Židů, kteří mezitím (1627) získávají dům v dnešní Dvořákově ulici, v němž si zřídili první známou synagogu (vyhořela 1643), a pozemek pro hřbitov (1625).[6]

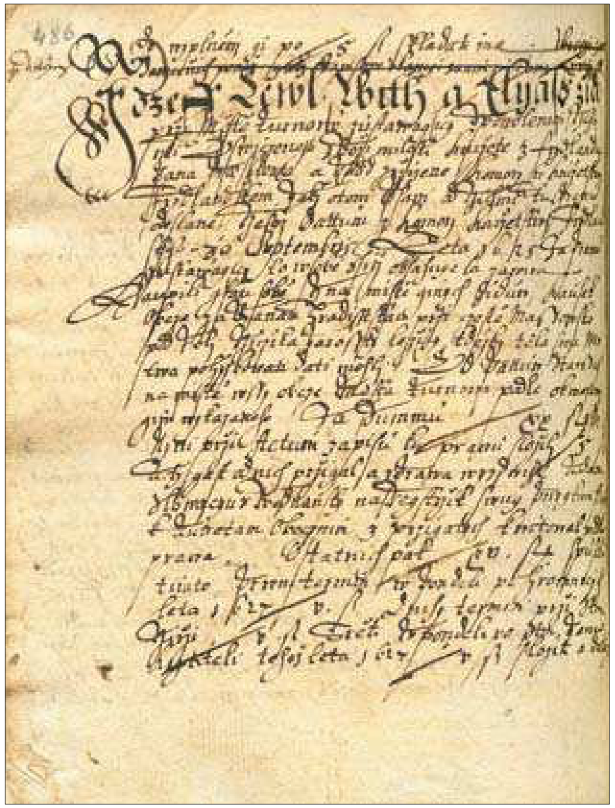
Nejstarší datovatelný náhrobní kámen hřbitova – Mirl Karpelesová, zesnulá 18. května 1649 krátce před početím své ratolesti. Maceva se hlásí k okruhu kvadratických severočeských stél, známých např. ze hřbitovů v Roudnici nad Labem nebo Sobědruhách (Foto Pavel Jakubec, 2006).

Právě 30. září 1625 byl do knihy vepsán kontrakt, jímž s Valdštejnovým souhlasem Josef Lebl, Vít a Eliáš, *„židé při městě Turnově zůstávající... koupili jsou sobě a na místě jiných Židův kousek obce za bránou Hradišťskou při cestě Mašovské..., kdež by těla svá mrtvá pohřbívati dáti mohli.“* Jedná se tedy bez nejmenších pochyb o část pozemku současného hřbitova, snad úsek pod mostním překladem a část středového pole ve směru ke hřbitovnímu domku. Židé pozemek koupili od městské obce za 20 kop grošů míšeňských, vystavili při něm chalupu[7] a do 17. dubna 1630 jej definitivně splatili.[8] Tím ovšem nebyli ušetřeni dalších pravidelných poplatků, jejichž výše je 1. ledna 1673 stanovena z důvodu narůstajícího počtu Židů ve městě na 16 zlatých a 20 krejcarů a vztahuje se rovněž na synagogu (druhá známá), zřízenou v Krajířově ulici roku 1647. Nedlouho poté, v roce 1684, ovšem místní Židé úspěšně žádají o snížení poplatku na 14 zlatých, neboť došlo naopak ke značnému úbytku jejich souvěrců.[9] Tatáž suma je jim znovu potvrzena v zápisu na novou (třetí) synagogu z 2. ledna 1719.[10]

Na následujících třicet let se písemné prameny ve věci židovského hřbitova zcela odmlčují, náhrobní kameny ovšem dokazují, že počet židovské populace města po stagnaci z konce 17. století opět stoupá. Výzkumem J. A. Haidlera v červenci 2006 bylo identifi-

kováno 37 datovatelných náhrobků z let 1701–1750. Nárůst židovského obyvatelstva způsobil, že dozajista neveliká plocha hřbitova přestala dostačovat. Dne 4. června 1751 uzavírá tedy městská obec a vdova Anna Svobodová s představiteli židovské obce smlouvu, jíž Židé za 100 zlatých získávají dvě nové parcely ke stávajícímu hřbitovu za účelem jeho rozšíření.[11] Ani tentokrát ovšem koncept nebo originál nezmiňují velikost hřbitovního areálu. O tři týdny později se kvůli pozemku schází komise, která naznačuje, jak bylo rozšíření fyzicky provedeno: *„Kdežto dle učiněné relati k nadpravený Sepultuře židovské se vyměřilo jeden kus gruntu obecního v dýlce hned počnouc od zlomené zdi téhož teď nyní židovského Krchova, dobíhajíc až ke gruntu Františka Benátského, totiž 56 kroků, jak kolíky vražený sou, tak, že… ty kolíky vícej sobě připojovat židům se tuto sec expressum zamezuje, nýbrž jak vyměřeno se vynachází, tolikož k svý Sepultuře potřebovati právo míti budou.“*[12]

Oba nové pozemky byly okamžitě připojeny ke stávajícímu hřbitovu a ohrazeny zdí. Rozlohu hřbitova si po tomto prvním doloženém zvětšení lze představit jako plochu pod silničním nadjezdem s asi polovinou pozemku mezi ním a hřbitovním domkem a zřejmě též s úzkým severním okrajem za druhou hranou mostu. Na směr rozšíření poukazuje rozmístění náhrobních kamenů z let 1751–1800.

Zápis v městské knize z 30. září 1625, jímž je turnovským Židům vymezen pozemek pro založení hřbitova za tzv. hradišťskou branou. SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 26, s. 486.

Následující desetiletí ubíhala pro turnovské židovské obyvatelstvo mimo jiné v duchu jeho neustálého početního vzrůstu, takže 28. prosince 1800 přikupují zástupce obce a pohřebního bratstva David Arnstein a Wolf Mayer ke hřbitovu od Josefa Svobody za 100 zlatých další kus pozemku, zvaného Stránka.[13] S velkou pravděpodobností se jedná o zbytek nynější středové části před domkem. Židé byli povinni si nový areál ohradit takovým způsobem, aby Svobodovi nebránili v přístupu na jeho zbylá pole v době žní.

Definitivní rozlohy 2 183 m² dosáhl hřbitov v Sobotecké ulici po třetím rozšíření, zaknihovaném 2. prosince 1845. Tehdy došlo v ceně 120 zlatých k připojení 245 čtverečních sáhů (tj. 774,3 m² v případě tzv. českého sáhu) obecního pozemku. Jedná

se o celou jižní část hřbitova přirozeně s nejmladšími náhrobními kameny, charakteristickou méně strmým terénem a vysokou opěrnou zdí na východním okraji. Místo napojení na původní pozemek je dodnes dobře patrné. Salomon Prager se z postu předsedy židovské obce smlouvou zavazuje, že žádným způsobem nepoškodí sousední pole a koruna zdi nepřesáhne bez svolení majitele sousedních pozemků výšku 3 loktů a 5 palců (tj. 190,10 cm v případě českých ekvivalentů jednotek).[14] Nově přikoupená plocha se i přes útlum židovské populace Turnova do počátku druhé světové války téměř zcela naplnila novými hroby a náhrobními kameny.

Červencový průzkum v roce. 2006 a jeho následná půlroční analýza, která vyústila krom jiného v identifikaci mnoha dosud neznámých úlomků náhrobků, prokázala, že se na hřbitově nalézají dvě macevy ze 17. století, a sice společný kámen v podobě desatera, zachycený již při průzkumu PhDr. Vlastimily Hamáčkové na přelomu 80. a 90. let,[15] pod nímž odpočívá Meir, syn Lejbův, představený židovské obce (zemř. 20. prosince 1680), a jeho choť Joched, dcera Iserlova (zemř. 20. června 1681), a archaicky vyhlížející stéla Mirl Karpelesové, zesnulé v očekávání potomka 18. května 1649. Jedná se zároveň o nejstarší dochovaný náhrobní kámen hřbitova, který od založení areálu dělí pouhých 24 let. Koncem r. 2006 dosáhl počet náhrobků včetně torz a úlomků počtu 562 kusů.

Epocha po roce 1845, dvojí hrozba zániku areálu ve 40. a 80. letech minulého století, odklon židovského funerálního umění od zavedených tradic i příchod nových jazyků, postupně vytlačujících květnaté hebrejské eulogie, již náleží do novodobých, až soudobých dějin židovského etnika v Turnově.

Poznámky

1 Příspěvek je krácenou verzí práce Židovský hřbitov v Turnově. Historie, vývoj, katalog, zpracované pro NPÚ ÚOP v Liberci v r. 2006.
2 Archiv Židovského muzea, ŽNO Turnov, Hřbitovní kniha, sign. 26298.
3 H. Seger, Dějiny Židů v Turnově, in: Hugo Gold, Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn–Prag 1934.
4 SOkA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 1759, sign. IX/10h, kart. 813, č.j. 8038/41 ze 17. 11. 1941.
5 SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-BC-22.
6 SOkA Semily, AM Turnov, Manuale ab anno 1606, rkp. 26, s. 477, 486–492, 495–497, 538, 547–548, 555–556, 559–560, 563–564, 567, 569 a 574–575.
7 „Co se dotejče té chalupy při tom místě, jíž sou sobě dali vystaviti, aby povinni byli v ní člověka dobrého svědomí a pokojného chovati a žádných neřádův, též vody vylejváním od něho do cesty činiti nedopouštěti.“ Tamtéž, s. 487.
8 Tamtéž, s. 486–487.
9 SOkA Semily, AM Turnov, Liber Contract Judaicarum N I ab anno 1660, rkp. 29, s. 195–204.
10 Tamtéž, s. 661–666.
11 Tamtéž, s. 667.
12 SOkA Semily, AM Turnov, sign. VII-BŽ-12.
13 SOkA Semily, AM Turnov, Liber Novus Fundalium Judaicarum bis Ao 1818, rkp. 23, fol. 114 v – 116 r.
14 SOkA Semily, AM Turnov, III. kniha kontraktů Judicar Turnov od r. 1821, st. sign. Turnov 89, fol. 55 v – 57 r.
15 V. Hamáčková, Židovský hřbitov v Turnově. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší 4. Bystrá nad Jizerou 1991, s. 7–18.

Záchranný archeologický výzkum v židovské synagoze v Turnově

Petr Hartman – Jan Prostředník
Muzeum Českého ráje v Turnově

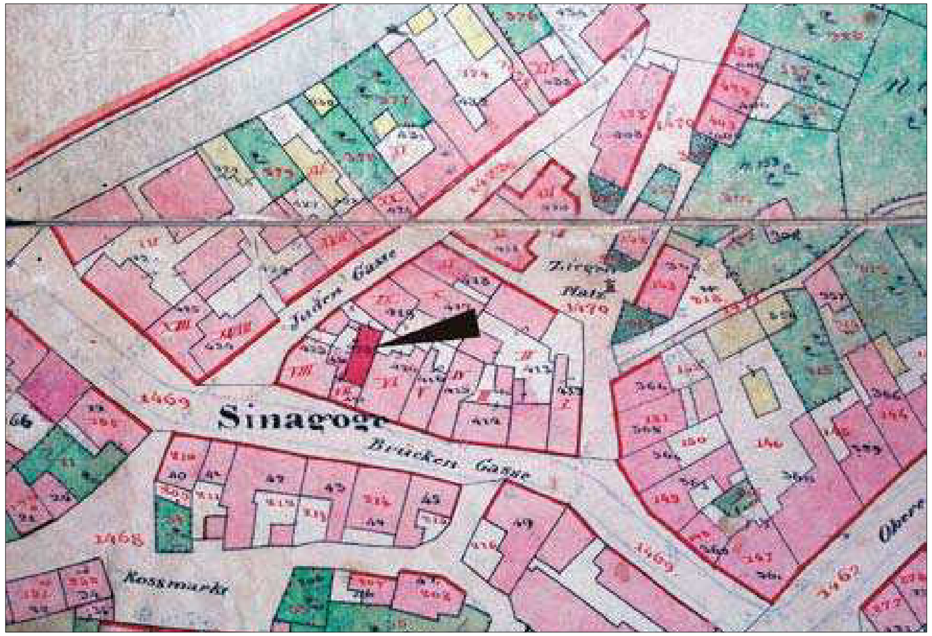
Ve dnech 24. 7. – 9.8. 2007 se v židovské synagoze v Turnově uskutečnil v souvislosti s její rekonstrukcí záchranný archeologický výzkum. Stávající objekt synagogy (pč. 374) je situován mimo historické jádro města a nachází se v bloku domů při páteřní komunikaci spojující náměstí a přechod přes Jizeru (dnes Palackého ulice). Počátky vývoje zástavby tohoto západního předměstí Turnova lze datovat až do první poloviny 16. století. Stávající zástavba v okolí sledovaného objektu souvisí až s obnovou předměstí po požáru v roce 1707. Synagoga se nalézá uvnitř domovního bloku, který lemuje nároží Palackého a Krajířovy ulice. Toto nároží zastavěl počátkem 20. století patrový obytný dům, rozdělený dnes na čp. 478 a čp. 479. Dům vymezuje z jižní a západní strany hranici stavební parcely synagogy.

Nejstarší doklady o židovském osídlení v Turnově pocházejí z dvacátých let 16. století, konkrétně z roku 1527 a následujících let. V této době již v Turnově existovala židovská obec s modlitebnou. Berní rula uvádí 7 židovských domů, roku 1680 vlastnili Židé údajně 18 domů, po polovině 17. stol. bylo ve městě rozptýleno 16 židovských domů, k roku 1805 se uvádí 21 židovských domů. Židé sídlili v okolí ulice Palackého a Nádražní a v ulici při Jizeře směrem k Trávnicím (dříve Židovská, Jizerní, dnes Krajířova). Zdejší osídlení bylo patrně posíleno nucenou koncentrací židovských rodin na počátku 18.století.1

Nejstarší turnovská synagoga se nacházela v historickém jádru města v Jičínské ulici čp. 299 a vyhořela při požáru v roce 1643. O čtyři roky později zakoupili starší Židé Lebl Marek a Beneš v Jizerní ulici domek (čp. 481) a při něm dali nově vystavět synagogu a školu. Také tyto stavby podlehly požáru (20. dubna 1707). Bylo rozhodnuto o stavbě nové synagogy (se školou a bytem kantora), kde bude použit kámen jako stavební materiál. Stavební místo bylo v souladu s povolením Františka Josefa Valdštejna vytyčeno na obecní parcele se spáleništěm chalupy Jindřicha Čejky, nejpozději na jaře roku 1709. Hrubá stavba synagogy byla dokončena do jara 1717, kdy bylo Jinřichovi Čejkovy přepuštěno místo spáleniště starší synagogy (čp. 481). Stavba nové synagogy byla zcela dokončena v roce 1718, k zaknihování došlo hned 2.ledna 1719. Od tohoto data také počala židovská obec platit ze synagogy pravidelnou roční daň.

Podle povolení ke stavbě měla být synagoga dlouhá vně 13,25 loktů, uvnitř 11,75, široká 8 loktů a po vrchol střechy vysoká 9 loktů (7,45 m; 7 m; 4,80 m; 5,40 m). V letech 1886 a 1905 byly v synagoze osazeny pamětní desky S. Hillerovi a MUDr. Aloisu Reinerovi. V roce 1905 bylo v synagoze zavedeno elektrické osvětlení a roku 1912 byly zbořeny domy čp. 423 a 421 do Krajířovy a Palackého ulice a na jejich místě vystavěn nárožní patrový dům, který synagogu ze tří stran zakryl.

Záchranný archeologický výzkum, který se uskutečnil v interiéru synagogy, se zaměřil zejména na prostor svatostánku (aron ha-kodeš) a centrální část modlitebny. Archeologický výzkum proběhl v souladu s doporučením A. Paříka obsaženém v stavebně historického průzkumu. „Archeologický průzkum v synagoze by měl odkrýt původní úroveň podlahy a zčásti starou dlažbu, základy stupňů ke svatostánku a půdorys řečniště uprostřed sálu, které by bylo možné alespoň náznakově obnovit (pokud možno s použitím původních prvků)“.[2]

Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga.
Výřez indikační skici Stabilního katastru města z roku 1843, 1:1440
(Státní ústřední archiv v Praze, Boleslavsko 518, 1842).

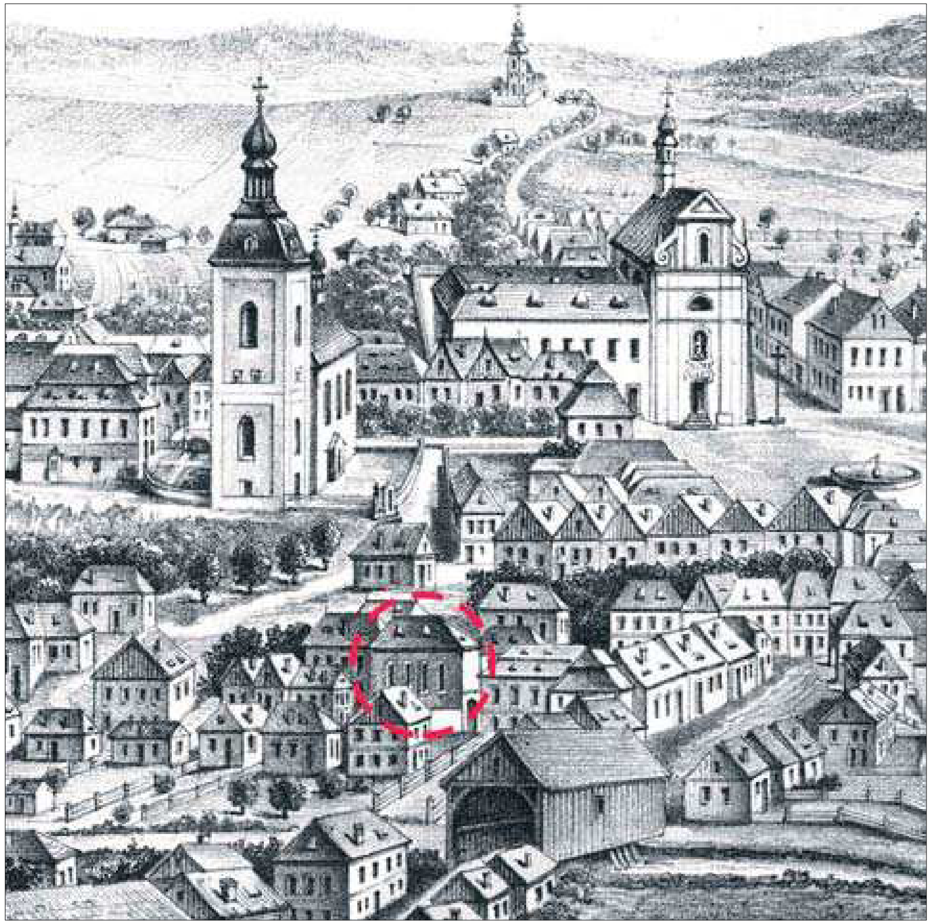
Záchranný archeologický výzkum proběhl formou 7 zjišťovacích sond, které byly položeny v prostoru mezi objektem svatostánku (včetně) a předpokládaným základem bimy. Vzhledem k průběžně zjišťovaným stavebním reliktům bylo nutné následně všechny sondy propojit, čímž došlo k objasnění celé nálezové situace.

Lokalizace sond:

Sonda 1/07 byla položena uvnitř svatostánku, Sonda 2/07 postihla prostor severně od svatostánku. Sondy 3/07 a 4/07 byly situovány západně a sonda 5/07 jižně od svatostánku. Sondy 6/07 a 7/07 se zaměřily na prostor předpokládané bimy.

Metodika archeologického výzkumu a stručný popis nálezové situace:

K terénnímu archeologickému výzkumu jsme byli přizváni v okamžiku, kdy byl sejmut subrecentní strop, odstraněna betonová podlaha v interiéru modlitebny až na úroveň čtvercových pískovcových dlaždic a prostor před svatostánkem byl sejmut na úroveň sypkého sedimentu (kontext 1). Od povrchu tohoto sedimentu probíhal standardně vedený archeologický výzkum. Došlo k rozebírání historických terénů v rámci jejich přirozených zvrstvení, byly vybírány mobilní artefakty a ekofakty, sondy byly dokumentovány fotograficky a kresebně v měřítku 1:20 (půdorys a jednotlivé řezy). Úrovně

Výřez veduty města k roku 1778 (Prášek 1879).

uložením byly nivelovány v rámci systému JTSK – balt. Relikty zdiva a stykových ploch byly dokumentovány kresebně a fotogrammetricky. Z vybraných sedimentů byly odebrány vzorky pro paleobotanické analýzy.

V sondách byla registrována relativně uniformní stratigrafická situace, která se skládala ze sedmi uloženin a reliktů zdiva a dlažby. Archeologický výzkum nejenom objasnil jednotlivé stavební fáze synagogy, ale odhalil zároveň stopy antropogenních aktivit, které stavbě synagogy předcházely. V pěti sondách (1, 3, 4, 6, 7/07) bylo dosaženo geologického podloží, V sondách 2 a 5 byl archeologický výzkum ukončen v úrovni reliktů uloženin a stykových ploch, které pocházely z období první stavební fáze synagogy z počátku 18. století.

Nejmladším kontextem, nepočítáme-li betonovou podlahu subrecentního stáří, byla uloženina 1, kterou tvořila stavební suť včetně fragmentů keramických dlaždic a pískovcových architektonických článků (ty pocházely nejspíše z výzdoby svatostánku). Dále následovala uloženina 2, která se lišila od předchozí pouze vyšším zastoupením hrubých komponent. Na její bázi navazovala uloženina 3, též stavební suť, v ní se však nacházely

Fotografie z roku 1912 s pohledem na synagogu od jihozápadu (Archiv Muzea Českého ráje v Turnově, sign A-FT 1072).

četné fragmenty omítky a štukové výzdoby s polychromií a v jednom případě (sonda 7/07) též s fragmentem hebrejského nápisu. Pod kontextem 3 se nacházela uloženina střednězrnného rezavého říčního písku, který byl zpevněn vápenným prolivem (kontext 7). Tato vrstva tvořila zároveň lože pro keramické dlaždice dvou rozměrů. Vrstva písku a keramické dlaždice se nacházely též pod základem svatostánku, který byl tvořen velkými pískovcovými štukami (ty byly nepříliš kvalitní vápennou maltou spojeny s povrchem dlaždic). Pod vrstvou písku (kontext 7) následovaly 2 uloženiny (4 a 4a), které nesly ve své hmotě výrazné stopy po požáru. Nalezly se zde přepálené zlomky keramiky a stavebního železa, dále ohořelé zvířecí kosti a četné uhlíky (z této a následující vrstvy byl odebrán vzorek pro paleobotanické analýzy). V rámci této i následující vrstvy (kontext 5), kterou tvořila tmavě šedá jílovitá hlína, se nacházely fragmenty zesklovatělé strusky související metalurgií barevných kovů; nalezly se též zlomky bronzu a slitky bronzoviny. Pod touto vrstvou (kontext 5) se nalézalo geologické podloží tvořené rezavě hnědým štěrkopískem. Tato stratigrafická situace byla zaznamenána ve všech sondách položených v interiéru svatyně.

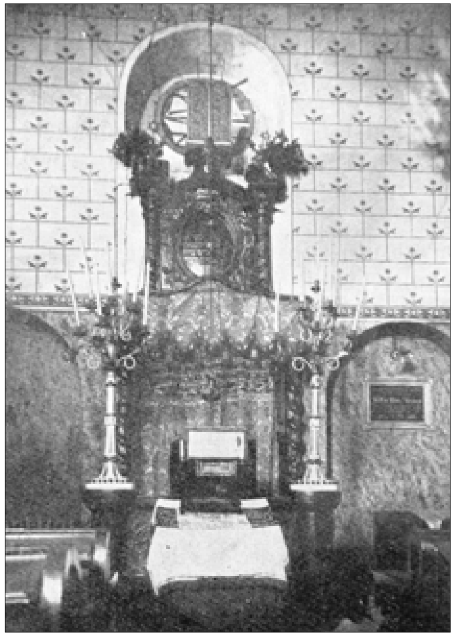
V sondách 1, 3 a 5/07 byla objevena zeď (kontext 901), která náleží stratigraficky nejstaršímu kontextu. Zeď 901, která probíhala v ose sever – jih a respektovala původní parcelaci, byla zachována po úroveň koruny ve výšce 0,9 m (nepravidelné řádkové zdivo bez zjevného jádra, cca 6 řádků, střední a velké lomové pískovce, pojivo vápenná malta). Síla zdi byla nejméně 1 m. Bohužel tento rozměr nelze přesně určit, protože je na tuto zeď založena východní stěna synagogy. Zeď byla zahloubena do geologického podloží (kontext 6), vrstvy 5, 4 a 4a k ní „přiléhají“ – tzn. že jsou mladší než zeď. Její koruna byla

Sondy 1 – 5/07. Celkový snímek nálezové situace – zeď 901, svatostánek, úroveň barokní dlažby, vyzděný stupeň (foto J. Prostředník, 26. 7. 2007).

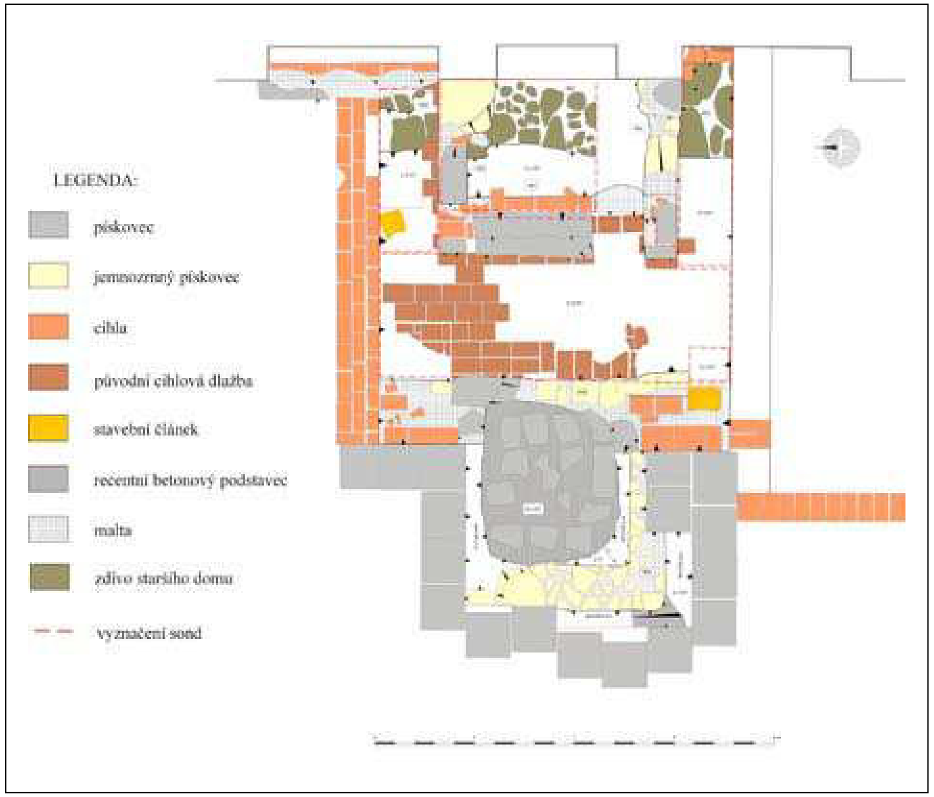
Sonda 1/07, zeď měšťanského domu ze 16. stol. (kontext 901), severní řez po úroveň podloží (foto J. Prostředník, 25. 7. 2007).
Svatostánek (aron ha-kodeš) u východní stěny modlitebny (Seger 1934).

překryta, stejně jako terminální úroveň uloženiny 4, kontextem 7 – vrstvou rezavého písku s maltovým prolivem.

Předpokládaný základ bimy byl hledán v sondách 6 a 7/06. Bohužel nálezová situace byla znepřehleděna novodobým železobetonovým základem pro nosník nesoucí strop. Přesto se v této velmi komplikované situaci podařilo půdorys bimy zrekonstruovat. Bima měla původně téměř čtvercový půdorys o stranách 2,2–2,28 m, šířku zdiva bylo lze rekonstruovat pouze u jižní a západní zdi. Jižní základová zeď měla sílu 0,4 m, západní 0,6 m. Základ byl vyzděn ze středních pískovcových kamenů pojených maltou a zachoval se v reliktu 1–2 řádků (výška do 0,2 m). Základ bimy byl mírně zahlouben do požárového horizontu tvořeném vrstvou 4. Také jižně od bimy se nalezly stopy izolační vrstvy písku (kontext 7), který zároveň tvořil lože pro keramickou dlažbu.

Vývoj a datování antropogenních aktivit

Přestože se ve dvou případech nalezly intruze zlomků vrcholně středověké keramiky, nejstarší doklady lidské činnosti pocházejí až ze 16. století. Toto zjištění přímo koresponduje s našimi dosavadními znalostmi o vývoji osídlení v této části města a jeho urbanismu.[3] Do této fáze lze datovat relikt zdiva (kontext 901), které probíhá v ose sever – jih. Jde o měšťanský dům, který byl vystavěn až po požáru v roce 1538. Před touto katastrofou se v Turnově, nepočítáme-li kostely a radnici, stavělo téměř výhradně ze dřeva. O městišti máme nejstarší zprávy k roku 1594, kdy je v tomto domě uváděn kovář Jan Vejkar. Tento zápis svědčí o tom, že dům k tomuto datu již stál, nelze bohužel podle písemných pramenů určit dobu jeho výstavby. Téměř po celé 17. století jsou jako

Celkový plán archeologického výzkumu v interiéru synagogy v roce 2007. Půdorys sond 1 – 7/07. Relikt zdi měšťanského domu ze 16. stol. v ose východní zdi synagogy, půdorys svatostánku (aron ha – kodeš), barokní keramická dlažba, vyzděný stupeň se základem bimy porušeným základ betonovou patkou.

další majitelé uváděni řemeslnící, kteří pracovali s ohněm (kováři Bartoloměj Knap, Jan Vodvářka, Jindřich Čejka, mečíř Václav, zlatník Abraham Šage; jedinou výjimkou představoval řezník Jiří Šic)[4]. O přítomnosti řemeslníků pracujících s ohněm svědčí též nálezy z uloženiny 5. Jde o vrstvu nad podložím, ze které jsme získali kovářskou strusku, slitky bronzoviny, zlomkový bronz a metalurgickou strusku. Lokace těchto „nebezpečných řemesel“ mimo jádro města co nejblíže k vodě je pochopitelná. Dům rozhodně postihl nejpozději v polovině 17. století požár (nejspíše jde o požár z roku 1643). Svědčí o tom cca 0,2 m mocný požárový horizont (kontext 4). Tato vrstva „uzavírá“ dějiny původního domu, další vrstvy, zděné relikty a stykové plochy souvisejí již se stavbou a také přestavbou synagogy. K její stavbě došlo mezi lety 1715–1718. Východní zeď původního domu posloužila jako základ východní zdi synagogy (je pravděpodobné, že se podobná situace mohla opakovat i u ostatních zdí, zde ovšem nebylo nutné provést archeologický výzkum). Pravděpodobně celý interiér modlitebny byl izolován od spáleniště vrstvou rezavého říčního písku, který byl prolit vápenným přelivem (kontext 7). Tato uloženina posloužila zároveň jako lože pro keramickou dlažbu, kterou tvořily dlaždice dvou rozměrů (17 × 30 cm a 18 × 25 cm), některé vysprávky byly provedeny cihlami. Nejlépe

Sonda 7/07, jižní a západní řezy po úroveň podloží a jihozápadní nároží základu bimy (foto J. Prostředník, 8. 8. 2007).

se keramická dlažba dochovala před aronem a po jeho stranách. O dlouhodobém užívání svědčí ošlap dlaždic. Areál aronu byl od ostatního prostoru modlitebny oddělen stupněm vysokým cca 0,35 m. Je zřejmé, že tento stupeň byl součástí interiéru synagogy od její první stavební fáze. Dovolujeme si zde uvést analogii ze Starého Zákona, žalmu 130 „Z hlubin bezedných Tě volám, Hospodine…“. Je tedy pravděpodobné, že nejsvětější místo v synagoze, svatostánek (aron ha-kodeš), který sloužil k uložení Tóry a odkud se věřící modlili k Hospodinu, bylo situováno do nejnižší partie modlitebny. Stupeň zároveň tvořil základ východní stěny bimy. Ta měla téměř čtvercový půdorys o stranách 2,28 × 2,2 m. Bohužel torzo jejího základu bylo téměř zničeno při stavbě betonové patky pro nos-

Sonda 7/07 – zlomky omítky s hebrejským nápisem z vrstvy 3. Omítka byla odstraněna při rekonstrukci synagogy v roce 1905 (foto P. Hartman, 8. 8. 2007)

ník v 50. letech 20. století. Synagoga prodělala jedinou velkou přestavbu, při které byl nejenom celý objekt elektrifikován, ale v rámci reformy ritu také pauperizován. Došlo k tomu v roce 1905, kdy byla sejmuta poměrně členitá štuková výzdoba, jak svědčí její fragmenty z vrstev 2 a 3, sutí byl zasypán stupeň k aronu, podlaha v synagoze se zdvihla o cca 0,2–0,25 m a 2/3 prostoru byly překryty pískovcovými dlaždicemi. Otázkou zůstává, zda tyto dlaždice, které byly zpracovateli stavebně historického průzkumu pokládány za barokní, kryly podlahu synagogy i před touto přestavbou.[5]

Závěr

Záchranný archeologický výzkum, který proběhl v interiéru synagogy, odhalil dosud neznámé partie synagogy (základ a stupně svatostánku, keramickou dlažbu a stupeň oddělující modlitebnu) a objevil předpokládaný základ bimy. Bylo by proto nanejvýš žádoucí, aby se nově odhalené prvky prezentovaly buď přímo „in situ“ nebo v náznakové podobě.

Literatura a prameny:

Ebel, M. – Podroužek, K., Stavebně historický průzkum. Turnov p.č. 374 – synagoga, 2004, NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, nepublikovaný rukopis.

Pařík, A., Historie a obnova turnovské synagogy, rkp. z 24. srpna 2001

Prostředník, J., Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov – Trávnice, parc. č. 398/1 a 398/2, 08/2003, ID 63/03, 2003 rkp. Zprávy jsou uloženy v Archivu Nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze a v Muzeu Českého ráje v Turnově.

Prostředník, J., Archeologické výzkumy Muzea Českého ráje v Turnově v roce 2003, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, s. 15–25.

Šimák, J. V., Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl. 3. Místopis, Turnov 1904.

Prášek, J. V., Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavští, Turnov 1879.

Seger, H., Geschichte der Juden in Turnau/Dějiny Židů v Turnově. In: Gold, H., Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Brno–Praha 1934, s. 679–683.

Poznámky

1 A. Pařík, Historie a obnova turnovské synagogy, nepublikovaný rukopis. z 24. srpna 2001.

2 Tamtéž.

3 J. Prostředník, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov – Trávnice, parc. č. 398/1 a 398/2, 08/2003, ID 63/03, 2003. Zprávy jsou uloženy v Archivu Nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze a v Muzeu Českého ráje v Turnově. J. Prostředník, Archeologické výzkumy Muzea Českého ráje v Turnově v roce 2003. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, s. 15–25.

4 J. V. Šimák, Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl. 3. Místopis, Turnov 1904.

5 M. Ebel – K. Podroužek, Stavebně historický průzkum. Turnov p.č. 374 – synagoga, 2004, NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, nepublikovaný rukopis.

Obnova židovské synagogy v Turnově

Tomáš Hocke

Profesprojekt s. r. o. Turnov

Židovská synagoga zůstala trvalou vzpomínkou na 115 židovských občanů z Turnova a okolí, kteří zahynuli v koncentračních táborech.[1] V padesátých letech židovská obec opustila synagogu a okolo roku 1967 došlo k její přestavbě na sklad elektromateriálu a železářství. V devadesátých letech 20. století přešla synagoga v rámci privatizace do soukromého vlastnictví. V roce 2001 byla prohlášena nemovitou kulturní památkou ČR a v roce 2003 byla odkoupena městem a započalo se s projekčními pracemi na její záchranu. Obnově tohoto objektu, která proběhla v letech 2007–2008, je věnován tento příspěvek.

Synagoga v šedesátých letech 20. století prodělala již zmíněnou zásadní přestavbu na sklad prodejny domácích potřeb. V rámci této adaptace byl stržen původní strop mezi prostorem kůru a přízemím. Celý objekt byl přestropen novým betonovým stropem do ocelových profilů, byl vestavěn nákladní výtah a s okolními objekty byla budova spojena ocelovými krytými lávkami. Dále byly vybourány původní výplně otvorů, které byly zčásti zazděny a nahrazeny výplněmi novými, a v celém objektu byly provedeny nové betonové podlahy. Rovněž byly realizovány nové rozvody elektřiny.[2]

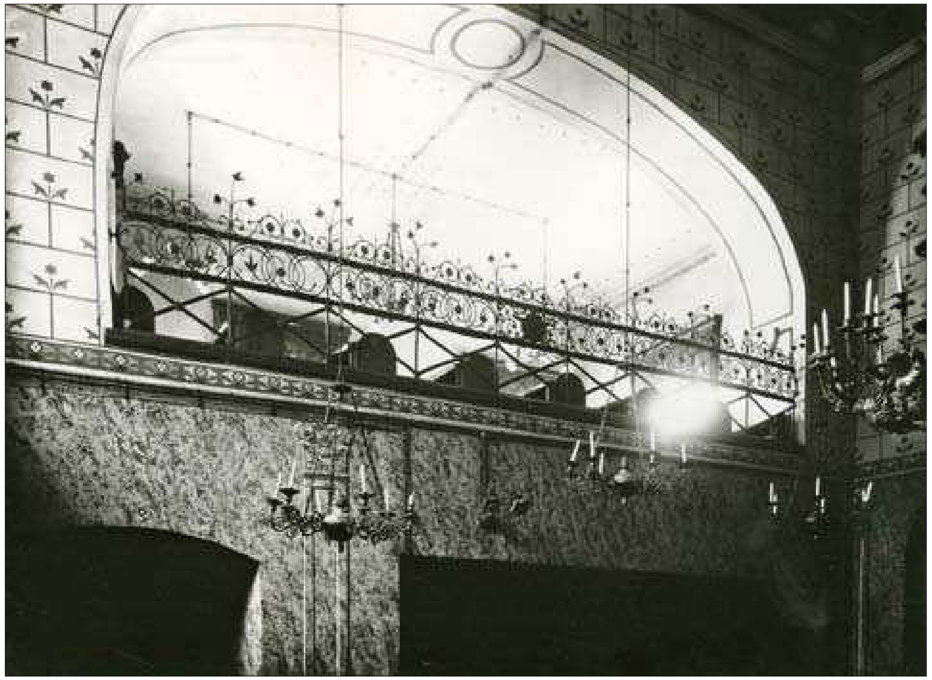
Vstupní brána do synagogy v době mezi světovými válkami.
Vstup do synagogy před obnovou.

Rekonstruovaná vstupní brána po dokončení celkové obnovy synagogy.

Po podrobném průzkumu objektu bylo nutné konstatovat, že krov a nosná stropní konstrukce je po dlouhodobém zatékání do objektu napadena dřevomorkou domácí a některé vnitřní zdi vykazují trhliny.[3] Z historicky cenných částí byl dochován především malovaný strop nad 2. nadzemním podlažím, nástěnné malby a pamětní desky skryté za cihelnými přizdívkami v 1NP, vstupní klasicistní dveře a detaily profilování kamenných prvků a fasády.

Jako základní cíl obnovy byla stanovena celková stavebně technická konsolidace objektu s celkovou architektonickou rehabilitací, která vychází především z archivních fotografií z 30. let 20. století.[4] Nově definovaná funkční náplň plně respektovala původní historickou a společenskou podstatu objektu. Obnova židovské synagogy v Turnově jako památníku připomínající kulturu a existenci minoritní židovské společnosti nabízí návštěvníkům

Ženská galerie (fotografie z doby mezi světovými válkami).

Strop synagogy před zahájením obnovy.

Provizorní podepření stropu.

poznání kulturních tradic, architektury a historie obyvatel Turnova. Vedle této hlavní náplně je část synagogy využívána pro sezónní výstavy, orientované na tradici šperkařství nebo jako galerie pro výstavy místních umělců a fotografů. Ve vstupním dvoře bylo navrženo samostatné sociální zázemí určené především pro průvodcovskou službu. Stavebně vycházel projekt z myšlenky na konzervační odbornou ohleduplnou opravu, která odstraní stavebně technické a architektonické nedostatky vnesené do objektu především v posledních čtyřiceti letech. Na základě identifikace hodnot a fyzického stavu byla v maximální možné míře ochráněna a zachována původní skladba objektu včetně dosud skrytých a pohledově neuplatněných reliktů.[5]

Realizace projektu započala 22. března 2007. Prvním velkým úkolem byla záchrana původního malovaného stropu spojená se zamezením dalšího zatékání do objektu. Za asistence pracovníků turnovského muzea došlo k vyklizení půdního prostoru, kde byly kromě původní břidličné krytiny, nánosů prachu a zbytků střešní konstrukce nalezeny i některé drobné písemné archiválie. Tím bylo docíleno odkrytí a celkové odlehčení nosné trámové konstrukce, na kterou byl zavěšen podhled, a celý strop byl podepřen. Následovala částečná výměna primárního nosného trámového roštu a částečná výměna zhlaví sekundárních trámů plátováním za pomoci svorníků a ocelových záchytek. Původní ocelová táhla, na kterých byl vyvěšen podhled, byla doplněna novými táhly tak, aby byly minimalizovány zásahy do stávajícího podhledu. Při aktivaci táhel byla respektována stávající mírně deformovaná rovina stropu. Konstrukce byla ošetřena přípravkem proti dřevokazným houbám a hmyzu. Tím bylo docíleno záchrany a stabilizace stávajícího stropního podhledu.

Na střeše bylo provedeno strhnutí stávající azbestocementové krytiny a prkenného bednění. Tím došlo k odhalení celé původní krovové konstrukce instalované na objekt kolem roku 1928. Bylo rozhodnuto o provedení nových pozednicových trámů umístěných na nově vyzděné pilíře. Tím se podařilo zachránit v podstatě celý krov a byly provedeny pouze lokální výměny krokví protézováním. Na takto upravený krov bylo provedeno nové prkenné bednění, které bylo provizorně zakryto asfaltovým pásem. Takto byla střecha připravena na pokládku krytiny z břidličných šablon. Otázka střešní krytiny byla podrobně řešena na základě vzorků nové i původní břidlice, která byla nalezena v podkroví, a dochované fotografické dokumentace. Vzhledem k tomu, že činnost moravských lomů na břidlici byla v době stavby přerušena a železnobrodské doly již krajově blízkou střešní břidlici nevyrábějí, byly hledány nové možnosti dodávky. Nejvíce dovážená španělská břidlice neodpovídala svou tloušťkou a barvou, a proto byla nakonec zcela nečekaně zvolena břidlice z Číny, čtvercová šablona s obloukem, kladená ve stoupajících řadách. Na klempířské prvky byl zvolen předzvětralý titanzinkový plech. Součástí pokládky krytiny byla i výroba replik sněhových zachytávačů a repase původního střešního okna.

Rekonstruovaný vstup s rituálním umyvadlem (kijor).

Modlitebna po dokončení obnovy.

Další etapa stavby spočívala v provedení statického zajištění budovy. Vzhledem k památkové ochraně stavby byla zvolena metoda vkládání výztuže Helifix do spár cihelného zdiva. Výztuž byla použita jak lokálně v místech poruch, tak i preventivně po obvodu objektu tak, aby mohlo dojít k bezproblémovému vybourání železobetonového stropu a nákladního výtahu. Před samotným bouráním stropu došlo ještě k otevření původně zazděných okenních otvorů a zbourání spojovacích lávek s okolními objekty. V této fázi stavby byl proveden též stratigrafický průzkum s ohledem na trasování helifixové výztuže a došlo k prvotnímu zafixování malby stropu. Pak již následovalo postupné vybourání vloženého železobetonového stropu v celém půdorysu stavby.

Práce probíhaly i v exteriéru objektu, kde došlo k odhalení původní pískovcové dlažby, ukryté pod vrstvou betonu ve vstupním dvoře synagogy. Dlažba však byla značně degradována, a proto byla ve výsledné závěrečné zádlažbě použita pouze ve formě fragmentů. Byla realizována kanalizační, vodovodní a elektro přípojka. Rovněž bylo provedeno vyklizení dvora mezi objektem synagogy a domem čp. 479 a okolo celého objektu a objektů sousedících se synagogou bylo postaveno lešení a započaly práce na opravách fasád včetně okolních domů. Vzhledem k velmi stísněné urbanistické struktuře by bez oprav sousedních domů nebylo možné uspokojivě řešit novou střešní krytinu a sekundární zatékání do objektu synagogy. Byly provedeny analýzy zasolení zdiva s následným návrhem sanačního systému Baumit na vápenné bázi se silikátovým nátěrem. Stávající břidličné šablony na vstupním průčelím byly demontovány a uschovány. Doplnění šablon bylo řešeno ve spolupráci s poslední provozovnou, která se doposud zabývá těžením

Předsíň s nově vloženým pultem pro obsluhu návštěvníků.

železnobrodské břidlice, především k obkladu stěn.

V interiéru objektu došlo k odhalení zazděných výklenků. Byly nalezeny původní pamětní desky, torzo výmalby a nika rituálního umyvadla. Vybouráním vloženého stropu byl opět otevřen interiérový prostoru v plné kráse. Další pozornost byla věnována podlaze. Stavebně historický průzkum prokázal existenci více vrstev podlahy. Informace skryté pod betonovou mazaninou měly nesmírně cenný význam vzhledem k přesnému umístění zdi oddělující hlavní modlitební prostor a předsíň, k umístění náznakové rekonstrukce svatostánku, bímy, k použitým materiálům na zádlažbu a k mnoha dalším informacím odhalujícím původní fungování celého objektu. Pod betonem byla nalezena vrstva cihelné dlažby v předsíni synagogy a v modlitebně se dochovala pískovcová dlažba, pozůstatky části dřevěné podlahy, základy svatostánku a středové zdi. V této chvíli byl zahájen záchranný archeologický průzkum, při kterém došlo k pozoruhodným odhalením *(viz samostatný článek Petra Hartmana a Jana Prostředníka – pozn. red.)*. Kromě těchto prací byl proveden další stratigrafický průzkum. V tomto okamžiku vydal objekt většinu informací o svém stavebním vývoji a bylo nutné stanovit výslednou prezentaci interiéru objektu. Bylo svoláno několik jednání, při kterých si jednotlivý partneři obnovy synagogy vyjasňovali názorové rozdíly na závěrečné pojetí obnovy. Po všech diskuzích došlo ke konsensu a byla zachována původně vytyčená myšlenka obnovy objektu v podobě ze třicátých letech 20.století. Po tomto rozhodnutí následovali stavební práce na střední zdi a ženské galerii. Došlo k otlučení stávajících omítek do výšky 2m s asfaltovým nátěrem a proběhla aplikace sanačních omítek. Před zimou 2007–2008 byla osazena okna, dokončeny venkovní omítky synagogy a okolních objektů. V zimním období byly stavební práce přerušeny. Pokračovaly však práce v řemeslných dílnách. Postupně byly odsouhlaseny a zadány do výroby lustry a nástěnná svítidla, byly zhotovována zdobná

Pohled na obnovenou ženskou galerii.

mříž na ženskou galerii, vstupní brána, lavice a schránky na modlitební knížky. Dále proběhlo restaurování původních vstupních dveří a byly konzultovány návrhy náznakové rekonstrukce svatostánku. Právě tyto detailní práce vyžadovali od všech zúčastněných znalosti nejen řemeslné, ale i teoretické vycházející z poznání židovských kulturních tradic.[6]

V jarních měsících roku 2008 pokračovali práce především v restaurování nástěnných maleb a dokončovala se stropní výmalba. Byla prováděna náznaková rekonstrukce svatostánku v úzké spolupráci s kameníkem. Po zvážení především povodňového nebezpečí byla zvoleno doplnění stávající kamenné dlažby (hořický pískovec, tl. 5cm) v kombinaci s dlažbou cihelnou (Wienerberger, Terca–Antik), kladené do drtě a spárované pískem. Byl též řešen otisk půdorysu bímy v kamenné dlažbě. Původně uvažovaná stavba bímy byla vzhledem k praktickému využívání budoucí stavby zamítnuta. Do stavby byly osazovány jednotlivé externě vyráběné výrobky. Pokračovali práce v exteriéru objektu a mezi dvorem domu č.p.479 a dvorem synagogy byl postaven plot. K oplocení byl zvolen jednoduché řešení ze zděných sloupů s podezdívkou a dřevěné neprůhledné výplně, které budou doplněny popínavou zelení. Dále byl tento dvorek vydlážděn čedičovým štětem položeným původně na turnovském náměstí. Vstupní dvůr byl vydlážděn starými pískovcovými deskami a doplněn fragmenty původní dlažby v úzkém pruhu podél sousedního domu. Odvodnění bylo realizováno liniovým litinovým žlabem. Byla osazena kovaná vstupní brána, která byla vyrobena dle původní fotodokumentace. Brána je osazena do nových zděných pilířů, zakončených pískovcovými hlavicemi. Ve vstupním dvoře byl postaven objekt sociálního zázemí, který byl koncipován jako jednoduchá přízemní dřevostavba s pultovou střechou. Svým architektonickým pojetím, horizontálním obkladem z hoblovaných smrkových prken, ošetřených tlakovou impregnací, sděluje

návštěvníkům, že se jedná o novostavbu, která má být pouze funkčním doplňkem historické stavby synagogy. Navázaní jednotlivých objektů bude zjemněno popínavou zelení. Výplně otvorů byly navrženy jako dřevěné v šedém odstínu. Plechová rytina objektu byla zhotovena z předzvětralého titanzinku v barvě břidlicově šedé. V objektu je umístěna toaleta, úklidová místnost a malý sklad na mobiliář.

Koncepce interiéru vychází z myšlenky budoucí prezentace stavby. Turnovská synagoga je jedinečná především svým situováním v sevřené urbanistické struktuře města.

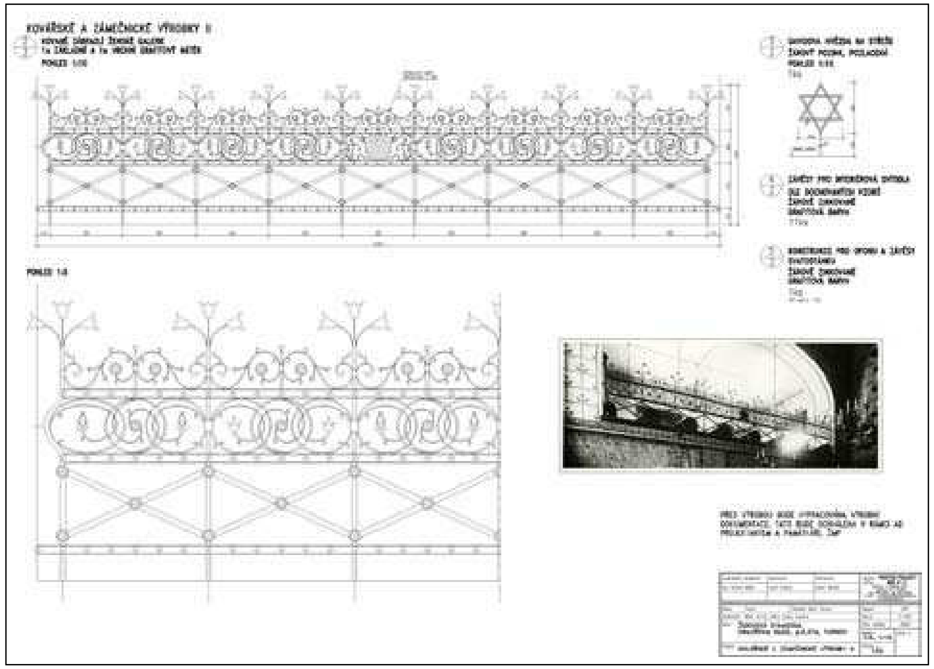
Samotný objekt se tedy stává exponátem. Hlavní prostor modlitebny byl doplněn lavicemi po jejím obvodu. Dále byla instalována klimatizovaná vitrína pro zapůjčené exponáty, rekonstruované původní desatero nad svatostánkem a opony zakrývající samotnou skříň svatostánku. Jinak zůstal tento prostor zachován ve své původní architektuře. Návštěvník tak může vnímat ostře barevný strop s maurskými motivy, jednoduchou šablonovou výmalbu stěn, repliky lustrů, repliku kované barokní mříže na ženské galerii, odlesky barevných výplní oken, slavnostní oponu svatostánku a průhledy do předsíně synagogy. V případě větší společenské akce bude tento prostor doplněn dřevěnými skládacími židlemi. Samotná expozice o životě a kultuře turnovské židovské komunity byla soustředěna do předsíně synagogy. Zde byl umístěn kovaný stůl průvodce s motivy odrážejícími výmalbu stropu, na stěnách byly umístěny panely s texty a fotografiemi. Další menší expozice byla umístěna na ženské galerii. Na stěnách galerie byla osazena dřevěná římsa, na kterou lze zavěšovat obrazy, panely a klipy. Kromě toho je zde skříň s audio a video technikou a dle potřeby bude možné v prostoru instalovat paravány či podstavce na plastiky.

Příprava i realizace stavby patřila bezpochyby k těm náročným a kladla na všechny zúčastněné vysoké nároky jak s hlediska řemeslného, tak vědomostního.[7]

Prostor modlitebny po vybourání železobetonového stropu.

Ukázka projektové dokumentace – návrh na ozdobnou mříž na ženské galerii.

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O STAVBĚ:
Investor:
Město Turnov, zastoupené PhDr. Hanou Maierovou a Josefem Kobosilem
Podpořeno grantem z Norska prostřednictvím Norského finančního mechanismu
Proječní tým:
Profes projekt, s. r. o., Turnov
koncepce, stavební část, interiér Ing. Tomáš Hocke
statická část Ing. Petr Chval
elektroinstalace Jaroslav Bednář, BEL Liberec
zdravotechnika Ing. Richard Müller, Michal Cimbál
slaboproud František Vocásek, EFG, s. r. o., Turnov
odborné konzultace PhDr. Armo Pařík, Židovské muzeum v Praze
expozice Mgr. Pavel Jakubec
stavebně historický průzkum PhDr. M.Ebel, PhD. a PhDr. K. Podroužek, PhD. (NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem)
stavebně technický průzkum Diagnostika stavebních konstrukcí, s. r. o., Liberec
Realizační tým:
stavební dozor Rudolf Hördler, Profesprojekt, s. r. o., Turnov
památkový dohled Tomáš Kesner, PhDr. Lubomír Turčan (NPÚ ÚOP v Liberci)
Bc. René Brož, Marie Roubalová, Alena Růžičková, MÚ OŠKS Turnov
Realizační firmy:
generální dodavatel Status, a. s. Turnov
vedení stavby Jiří Janoušek, Josef Hanzl, Vladimír Cvrček

subdodávka truhlařských a kovářských výrobků R.A.M.I. restaurátorské ateliery Praha
subdodávka restaurátorských prací Pavla Vosádková, Jan Coufal, Petr Pavlištík
subdodávka kamenických výrobků Petr Verich
subdodávka replik historických svítidel SUPŠ Turnov
subdodávka elektroinstalace Dehes Turnov
archeologický dohled PhDr. Jan Prostředník, PhD. (Muzeum Českého ráje v Turnově)
dodávka interiéru Truhlářství Špalek, Kovářství David Čermák,
akad.mal. Miroslava Houšťová (repliky textilií)

Poznámky

1 Arno Pařík: Turnovská synagoga, 1997, nepublikovaný text.
2 František Slavík: Adaptace skladu prodejny č.150 v Turnově, Okresní stavební podnik, 1966.
3 Podrobněji viz K.Čapek – A.Hlaváček, Stavebně technický průzkum objektu židovské synagogy, Krajířova ul. čp. 374, Turnov, Diagnostika stavebních konstrukcí, 2004, nepublikovaný průzkum.
4 H. Seger, fotografie svatostánku, 1934, Haifler, fotografie ženské galerie, fotografie vstupní brány, pravděpodobně 1937, archiv Muzea Českého ráje v Turnově.
5 Záměr rekonstrukce židovské synagogy, Profesprojekt, s. r. o. (autoři Tomáš Hocke, Petr Chval), listopad 2003.
6 Zde svou nezastupitelnou roli hrál PhDr. Arno Pařík, který nám svými konzultacemi pomáhal v orientaci v této problematice. Důležité byly i studijní návštěvy obdobných synagog po Čechách.
7 Autor děkuje Tomáši Kesnerovi za připomínky k textu.

OPRAVA KAMENN HO SILNIČNÍHO MOSTU V LIBŠTÁTĚ

Tomáš Kesner
Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Liberci

Kamenný most přes Olešku nechala podle plánu stavitele Jiřího Slavíka zřídit v roce 1822 libštátská obec. Prostá účelová stavba o třech valených klenbových polích ve světlosti 5,70; 5,63 a 5,15 m, v celkové délce 40 m a šířce necelých 5 m byla vystavěna z hrubě opracovaných kvádrů červeného pískovce a těsně po svém dokončení byla na návodní straně osazena sochou sv. Jana Nepomuckého (původně socha stála před starším dřevěným mostem). Prašná komunikace byla v roce 1827 zadlážděna čedičovým štětem a v roce 1831 byla nízká parapetní zídka osazena další, tentokrát nově provedenou sochou sv.Václava.

Po necelých sto letech bylo v roce 1936 při projektové přípravě regulace říčního toku Olešky naplánováno odstranění kamenného mostu a jeho následné nahrazení mostem železobetonovým.[1] Uvažovaný záměr zhatila druhá světová válka a po ní již nebyl znovu aktualizován.

Postupné zvyšování dopravní zátěže vedlo k častým destruktivním zásahům do mostních parapetů a nezřídka docházelo i k vážným poškozením obou soch. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století zde proto proběhla dílčí rekonstrukce, při

Celkový pohled na most před opravou (foto Tomáš Kesner).

Stav mostu před zahájením stavebních prací – detail parapetní zdi a pilířů (foto Tomáš Kesner).

Socha sv. Václava – detail (foto NPÚ ÚOP v Liberci).
Socha sv. Jana Nepomuckého (foto NPÚ ÚOP v Liberci).

které byly obě sochy odborně restaurovány a mostní parapety celkově přezděny. Dílčí zednické vysprávky prováděné ve velmi špatné kvalitě probíhaly také po celá devadesátá léta dvacátého století. Po roce 2000 byl technický stav mostu natolik vážný, že vlastník přistoupil k jednání o jeho celkové rekonstrukci.

V roce 2007 byla zahájena projektová příprava stavby, při které byly konfrontovány zájmy státní památkové péče s technicky vyhraněnými zájmy investora. Pracovníkům NPÚ ÚOP v Liberci a MěÚ v Semilech se postupně podařilo přesvědčit zbývající zúčastněné strany o nevhodnosti záměru uvažovaného rozšíření komunikace prostřednictvím vyložené železobetonové desky. Podařilo se také ochránit všechny autenticky dochované části původní zděné konstrukce. Na druhou stranu zde však bylo nutné akceptovat úpravy, které při zachování původní hmoty památky přispějí ke zlepšení průjezdnosti mostu a které zajistí bezpečný pohyb chodců. Z těchto úprav je nutné jmenovat především změnu zakřivení silničního tělesa na levém předmostí a dále navýšení parapetu mostu z původních cca 70 cm na cca 100 cm.

Rekonstrukční práce byly zahájeny v jarních měsících roku 2008. Po převedení komunikace na provizorní ocelový most byly rozebrány parapetní zdi a dále došlo k odtěžení asfaltových povrchů v mocnosti cca 30 cm na úroveň štětové dlažby z roku 1827. Po vyjmutí dlažby a hliněného násypu byly odhalené rubové strany kleneb mostních oblouků vyčištěny a překryty betonovou skořepinou v tloušťce 15 cm (tato přinejmenším sporná úprava byla pracovníky státní památkové péče akceptována po zjištění, že jsou rubové strany kleneb v podélném směru zeslabeny až na tloušťku cca 10 cm rýhou trasy vedení plynovodního potrubí). Po zarovnání rubových stran bočních stěn mostu (přizdívka formou litého zdiva) byla na vertikálních i horizontálních plochách provedena

Klekátko a podstavec u sochy sv. Jana Nepomuckého – stav před opravou mostu (foto NPÚ ÚOP v Liberci)
Destrukce rubové strany kleneb, trasa po vedení plynovodu (foto Tomáš Kesner).

Rubová přizdívka parapetů mostu (foto Tomáš Kesner)

Konečný stav po opravě v říjnu 2008 (foto Tomáš Kesner).

vnitřní hydroizolace s překrytím geotextilií. Mostní parapety byly z původního a doplněného materiálu dozděny na projektovanou výšku (požadované navýšení bylo zajištěno přidáním jedné řady kvádrů) a ve shodném duchu bylo provedeno také celkové přezdění bočních zdí v levém předmostí. Mostní těleso bylo vyplněno novým hutněným násypem z hrubší čedičové drti a zarovnaná pláň byla následně zadlážděna štětovou čedičovou dlažbou kladenou do suchého betonu. Během realizace výše uvedených prací byly celkově vyspraveny také všechny lícové plochy původních kamenných konstrukcí. V místech vážných poškození byly dožilé kvádry vysazeny a nahrazeny novými ve shodných parametrech i materiálovém pojetí. Líc zdiva byl dále z cca 60% nově přespárován vápenocementovou maltou, hrubě rozetřenou k líci kamene. Směs vápna, bílého cementu a kopaného písku byla do odpovídajícího tónu přibarvena jemně prosetým červeným pískem získaným z místních zdrojů. Rekonstrukční práce na objektu byly zakončeny v říjnu 2008 osazením vrchního zábradlí z provlékaných ocelových prutů.

Poznámky

1 SOkA Semily, Obecní kronika městyse Libštátu. Most a jeho sochařská výzdoba jsou od roku 1963 z rozhodnutí školské a kulturní komise ONV Semily státem chráněnou kulturní památkou.

Amédée Ozenfant a jeho svědectví o Háskově vile v Jablonci nad Nisou

Jiří Křížek
Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Liberci

Roku 1932 vyšla v prestižním uměleckém časopise Innen-Dekoration recenze na nejnovější stavbu Heinricha Lauterbacha – vilu manželů Háskových v Jablonci nad Nisou.[1] Autorem článku nebyl nikdo menší než „advokát purismu" Amédée Ozenfant (1886–1966), francouzský malíř, publicista, teoretik umění a jedna z vůdčích osobností funkcionalismu v meziválečné Evropě. Uvedený článek svědčí o mimořádně rychlé reflexi a ocenění Lauterbachovy architektury, která dokázala ve velmi krátké době zaujmout Ozenfanta jako jednoho z předních uměleckých arbitrů Evropy.

Na vratislavské výstavě „Wohnung und Werkbaum" v roce 1929 na sebe upozornil Heinrich Lauterbach návrhem rodinného domu ve formách aerodynamického funkcionalismu a rázem se etabloval mezi přední evropské architekty. Realizace Háskovy vily, publikace Ozenfantova článku a následná realizace další jablonecké vily pro manželé Schmelowsky se udála během příznivého, avšak příliš krátkého období na přelomu

Interiér Háskovy vily v Jablonci ve 30. letech 20. století (publikováno v knize Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou, Jablonec nad Nisou 2004).

20. a 30. let. Nástup německého nacionalismu znamenal pomalý konec kosmopolitní kultury Vratislavi i společenství zdejších architektů. Lauterbach se doma je ztěžka dostával k zakázkám a „zahraniční" Jablonec nad Nisou se tak stal shodou okolností místem, kde včas nalezl porozumění a jedinečnou příležitost, aby zhmotnil své představy o rodinném domu jako prostoru pro nový život.

Uvedená studie Amédéa Ozenfanta je cenným svědectvím o vnímání a hodnocení soudobé architektury v meziválečném Československu. Vývojem okolní zástavby v blízkosti Háskovy vily bohužel zanikl jeden z nejsilnějších účinků této stavby, který Ozenfanta právem fascinoval – avantgardní zasazení funkcionalistického solitéru do krajiny v podhůří Jizerských hor. Dnes už nejsme schopni plně vnímat Lauterbachovo propojení jeho architektonického díla s přírodním rámcem, ve kterém byl obsažen dle Ozenfanta „smysl pro velikost". Po zestátnění vily docházelo k její potu(s)pné devastaci, která by se naopak dala označit jako „smysl pro přízemnost". Od 90. let minulého století dnešní majitel, který laskavě poskytl český překlad textu, postupně a citlivě navrací této stavbě její ztracenou krásu, která z ní činí jednu z nejvýznamnějších staveb na území Libereckého kraje.[2] Otiskujeme překlad Ozenfantova textu v původním rozsahu, aby mohl čtenář sám posoudit, kterak se Háskově vile navrací ztracený „genius loci" z doby jejího vzniku.

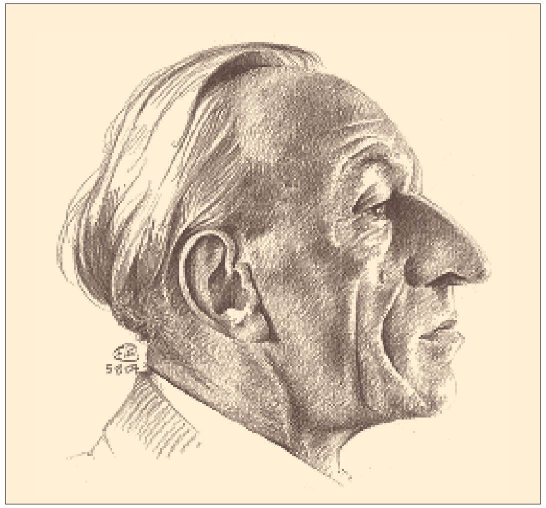
Am d e Ozenfant
Dům v podhůří
Práce architekta Heinricha Lauterbacha

U Liberce a Jablonce se pohraniční hory sklánějí do malebného údolí, aby se ještě jednou vzepjaly do horského hřebene hor Jizerských. Nejsou tak příkré jako hory na pruské straně a jsou přirozeným přechodem do šťavnaté a voňavé české vrchoviny. Tato krajina úrodných polí, malebných údolí a pramenů řek, lesnatých svahů a zasněžených vrcholků hor byla častým námětem malíře Caspara Davida Friedricha – při pohledu z výšky se před okouzleným zrakem pozorovatele rozkládá do dálky půvabná a romantická krajina. Je to země staré německé kultury a do dnešních dnů je velmi těsně spjatá se Slezskem, které patřilo pod českou korunu. A právě z hlavního města Slezska byl jabloneckým majitelem povolán stavitel domu, jenž stojí vysoko na horském svahu nad městem a shlíží do modrého údolí a na panorama Jizerských hor. Hledáme–li příklad ideálního spojení krajiny a stavby, vstupu přírody do příbytku, pak můžeme bez váhání uvést Háskovu vilu postavenou podle návrhu architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci. Nenalezneme dokonalejší substanci, než je identita „vnitřní formy" – identita mezi výtvarným zákonem této krajiny a výtvarným principem tohoto domu. Je to cit pro krajinu projektujícího umělce, mimořádný smysl pro určující kompoziční prvky panoramatu, co zde působilo jako inspirující síla. Dům je postaven vysoko na svahu, k němuž se přichyluje, ne však bázlivě jako selská stavení, nýbrž v odvážném a sebevědomém vzmachu. Terasy spodní zahrady, pokryté trvalkami a vodními nádržemi, které splňují představu ideální zahrady, se opakují v členění samotné stavby, neboť část hlavního prostoru visí, podepřená sloupy, nad prostorem pro sezení, balkon se vznáší jako lávka kolem domu a schody vedoucí ze spodního ovocného sadu a teras vytvářejí praktickou spojnici. Všechny obytné místnosti domu se nacházejí v hlavním podlaží (první patro), tvořícím střední část domu, k níž vede od hlavního vchodu zasklené schodiště. Spodní podlaží, které ustupuje jako podnož, obsahuje prostorný hospodářský sklep, prádelnu s vyhřívanou sušárnou,

centrální vytápění, garáž, byt šoféra a trakt, z něhož se vystupuje na schodiště. V horním podlaží (druhé patro) je hostinský pokoj a komora. V obytném podlaží (první patro) se rozkládají, oddělené chodbou, ložnice v jižním křídle, obývací prostor s prosklenými stěnami obrácenými na jih a jihozápad, na sever jsou pak obrácené hospodářské prostory. Všechny tyto skupiny prostorů jsou přímo přístupné z chodby. Celková dispozice domu vychází z řešení Lauterbachova domu ve Vratislavi, postaveného v roce 1929. (Viz „Innen-Dekoration“, listopad 1929.) I zde je chodba spojovacím článkem mezi ložnicovou a obývací částí, která se v našem případě rozšiřuje do jakéhosi výklenku, v němž vznikl půvabný dámský pokoj. Nechybí ani obývací prostor se zaoblenými křišťálovými skly v jídelně, v níž dominuje kulatý stůl, jehož tvar opakuje zaoblení stěn. Bufet se sklem, neprůhledným sklem a zrcadlovými deskami vytváří lehký předěl od hlavního obývacího prostoru, který je však podle záměru architekta s jídelnou propojený. Horním zakončením této přepážky je proto průhledné zasklení. Přestože je tak umožněn pohled na celý prostor, není zcela dosaženo zamýšlené jednoty – příjemný pocit z prostoru se láme na dělících skříních a hlavnímu, nyní již pravoúhlému, obytnému prostoru se nedostává onoho dynamického vyznění, jež je naznačeno v půdorysu. Co zůstává, je hezký zaoblený prostor, jenž tvoří svou velkorysou zasklenou plochou umožňující pohled na nádhernou krajinu ozdobu celého podlaží, a jednoduchá zdrženlivost obývacího pokoje, v němž je kolem krbu uspořádána sedací souprava. Protilehlá dlouhá stěna otevírá sedm metrů dlouhými okny pohled na terasovou zahradu. Těmto vysokým, světlým prostorům chybí jakákoli vyumělkovanost, také barevnost je jemná a vznešená, přesto zdaleka ne monotónní. Jemné odstíny přírodního dřeva získávají díky jemnému citu pro řazení jejich barev a kovovým pruhům z chrómové oceli a poniklovaného bílého bronzu tlumený, ale silný výraz. Jemná šeď, tlumená žluť na stěnách, závěsech a světlém koženém čalounění, mezitím střídmá ale o to působivější sytá, teplá červeň, velké hladké, bílé nebo černé třpytivé plochy – vše spojeno převládající stříbřitou šedí: při vší lyrické povaze chybí výrazu jakákoli změkčilost. To samé platí i pro vratislavský malý byt (str. 387–389), i zde je obytný pokoj a jídelna, zařízené jasně a pohodlně a ozdobené malbami Molzahna a Oskara Schlemmera, stejně jako ložnice dámy a malá kuchyně. Panuje zde výraz odvážné, jasné modernosti, vzdálené jakékoli násilnosti a troufalosti, neboť vychází z pocitové hloubky a duchovnosti. Toto souznění povyšuje Heinricha Lauterbacha na jednoho z nejcitlivějších a nejzralejších stavebních umělců naší doby. Bylo by si přáti, abychom mohli doufat, že jistota a mnohostrannost jeho talentu bude brzy přínosem k vzdělávání budoucích architektů.

Smysl pro velikost

Velké umění je to, které nás povznáší. Všechna mistrovská díla se uplatňují touto nespornou silou. O mistrovském díle se říká, že působí jako přírodní síla a je to skutečně tak, velké síly světa mají účinky, které nás povznášejí. Velké síly v umění vítězí nad plaností naší minulé osobnosti. Přijmout velikost, to vyžaduje ušlechtilost a poctivost. Vnímat krásu – onu prapůvodní touhu člověka – to znamená cítit se povznesen. Je třeba opět najít smysl pro velikost! Mířit vysoko, abychom nedospěli příliš nízko. Proč by se měl kultivovaný člověk naší doby, schopný cítit, myslet a prosazovat svou vůli, obávat velkého umění? Být moderní, to znamená jednat a tvořit tak, aby z našeho života povstávalo umění, které člověka nutí k povznesení. „Nohy na zemi a hlavu v oblacích!“

Portrét Amédéa Ozenfanta.

Amédée Ozenfant – medailon

Narodil se 14. května 1886 v severofrancouzském Saint-Quentin. Roku 1908 uspořádal v Paříži svou první výstavu a od roku 1910 vystavoval v Salonu nezávislých. Během 1. světové války koncipoval teorii o nové umělecké formě purismu. Roku 1917 se seznámil se švýcarským architektem Charles-Edouardem Jeanneretem, pro kterého vymyslel umělecký pseudonym Le Corbusier (havran-lukostřelec), což bylo označení pro středověkého lukostřelce, který střílel holuby a havrany znečisťující střechy kostelů. Pro Jeannereta mělo jméno symbolizovat umělce očišťujícího moderní architekturu. Společně zformulovali manifest purismu „Po kubismu“ (Aprés le cubisme) a roku 1920 založili revue L’Esprit nouveau, která se stala hlavní tribunou nového puristického hnutí. Během 20. let založil v Paříži vlastní ateliér, vyučoval na výtvarných školách a všemožně propagoval moderní umění. Ozenfantovy kontakty s československou architekturou dokládá vedle Háskovy vily také jeho účast na legendárních přednáškách Klubu architektů v Praze a v Brně v roce 1924. Ve 30. letech byly v Paříži a Londýně založeny Akademie umění, které byla na Ozenfantovu počest nazvány jeho jménem. Před vypuknutím 2. světové války emigroval do USA a roku 1939 založil v New Yorku uměleckou školu. Své poslední umělecké studio otevřel po návratu do vlasti roku 1955 v Cannes, kde 4. května 1966 zemřel.

Vedle vlastní umělecké tvorby, která je zastoupena v předních světových muzeích (např. Gugenheim Museum New York, Fine Arts Museum of San Francisco), publikoval Ozenfant desítky monografií a syntéz o moderním umění např. Art I. – Bilan des Arts modernes (Umění I. – Bilance moderních umění), II. – Structure ďun nouvel esprit (II. – Struktura nového ducha). Do češtiny zatím nebyla přeložena žádná z jeho knih.

Poznámky

1) Innen-Dekoration, 1932, s. 381–384.

2) Historie Háskovy vily je souhrnně pojednána v knize Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou, Jablonec nad Nisou 2004. Více informací o Heinrichu Lauterbachovi nalezne zájemce např. v katalogu jeho díla Heinrich Lauterbach, Bauten 1925–1965, Berlin 1971.

Gedenkbuch des Schlosses Sichrow

(Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860

Miloš Kadlec
Národní památkový ústav – územní opdborné pracoviště v Liberci

V letech 2006 a 2007 jsem ve Sborníku Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci publikoval doslovný překlad *„Gedenkbuch des Schlosses Sichrow“* (období 1820–1834 a 1835–1850). Pamětní kniha je uložena v interiérové knihovně zámku Sychrov pod inventárním číslem 3 357, v knihovní skříni VIII, polici 0, číslo 3.

Ve spolupráci s archivářkou PhDr. Věrou Smolovou byla provedena transkripce z kurentu a text byl přeložen do českého jazyka. Nyní předkládáme doslovný překlad tohoto pramene za období let 1851–1860. Jedná se o období, kdy byl hlavou rodu kníže Kamil Josef Filip Idesbald z Rohanu – Rochefort (1800–1892).

fol. 26b [s. 41]

1851

Nedorozumění, která vznikla celkově mezi rakouskou a pruskou vládou kvůli otázce německého spolku, zvláště kvůli jednání Pruska v Hesensku a kvůli odepřenému povolení k průchodu spolkového vojska do Holštýnska v roce 1850, přiměla v důsledku energického vystupování prvního ministra Jeho Jasnosti knížete Felixe Schwarzenberga vládu Jeho cís. král. apoštolského rakouského Veličenstva, aby v letech 1850–1851 co nejrychleji postavila pozorovací sbor přibližně o 80 000 mužích na hranice Pruska. Z té příčiny procházel zdejším krajem velký počet oddílů a bylo zde ubytováno mnoho vojska.

Ministerským dekretem z 15. ledna 1851 č. 730 byl zrušen stav, kdy až do roku 1848 byly budovy bývalých vrchností v Království Českém osvobozeny od kvartýrování vojska. Pak bylo c. k. vojsko ve velkém počtu kvartýrováno nejen ve všech panských budovách a dvorcích na panství Svijany, nýbrž leželo i v knížecím rohanském rezidenčním zámku Sychrov.

Z 3. praporu 23. linie pěchoty pluku rytíře von Airoldi bydleli v prvním patře Bertina zámku c. k. pan nadporučík Ludwig Wallentovič od 28. února do 17. března 1851 a pak c. k. pan hejtman Josef Berlečovič od 2. do 23. března 1851, zatímco v místnostech nad stájí nocovalo 30 vojáků v hodnosti od šikovatele níže.

Když toto c. k. vojsko odtáhlo do okolí Liberce, byl v úředním okrese Turnov rozmísťován c. k. 8. střelecký prapor.

3. střelecká kompanie c. k. pana hejtmana Heigela o 260 mužích ležela v nejbližším okolí zámku Sychrov, a z ní zde bydleli nejprve zatímní komandant c. k. nadporučík pan Pochacher s 20 muži v hodnosti od šikovatele níže dne 1. června 1851, a pak 19. června 1851 také c. k. hejtman pan Heigel – oba páni důstojníci byli ubytováni v prvním patře Bertina zámeckého křídla, mužstvo však opět v místnostech nad budovou stáje až do 30. června 1851.

Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu**, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, byl toho času na Sychrově přítomen, vícekrát přijal návštěvu komandanta praporu c. k. plukovníka pana Rottera se sborem důstojníků a ráčil nejen ubytované pány důstojníky, nýbrž i mužstvo na vlastní náklady nechat počastovat s největší možnou pohostinností.

Během tohoto posledního kvartýrování byl jednou na Sychrově poplach, poněvadž 13. června 1851 ve 3 hodiny ráno vznikl požár ve starém kravíně vedle příbytku truhláře Königa. Oheň byl brzy uhašen s pomocí sychrovských stříkaček a díky účinné spolupráci 3. střelecké kompanie, která rychle přispěchala. Kromě toho, že shořela dřevěná střecha kravína,

fol. 26b [s. 42]

nedošlo k žádným jiný škodám.

Příčinu požáru se nepodařilo ani přes nařízené přísné soudní vyšetřování události zjistit.

fol. 27a [s. 44]

1852

I.

Jasný princ **Karel z Rohanu-Guémenée**, Rochefort a Montauban, narozený 21. prosince 1851, prvorozený princ Jeho Jasnosti **prince Artura z Rohanu**, prince z Guémenée, Rochefort a Montauban, a Její Jasnosti **princezny Gabriely z Rohanu**, byl 27. června 1852 v útlém věku svého života všemohoucím Bohem povolán na věčnost.

Nejhlubší bolest jeho jasných pánů rodičů a všech jasných příbuzných doprovázela tohoto anděla nevinnosti do knížecí rodinné hrobky u loukovského farního kostela, kde byly jeho tělesné pozůstatky dne 31. července 1852 uloženy na stranu, kde byl pohřben jeho jasný děd, Jeho Jasnost **princ Benjamin z Rohanu-Guémenée, Rochefort a Montauban**.

II.

Roku 1821 byla kolem příjezdové cesty do sychrovského parku z liberecké státní silnice vysázena dvojitá topolová alej, kterou už čas velmi poškodil. Jeho Jasnost **princ Kamil z Rohanu** ráčil na podzim roku 1851 nařídit sychrovskému lesnímu Franzi Vordrenovi, aby starou alej vykácel a vysázel novou. Podle tohoto příkazu bylo na jaře a na podzim 1852 po vykácení starých stromů na jejich místě znovu vysázeno 246 lip kolem středního tahu aleje a 246 topolů na jejích vnějších stranách.

fol. 27b vacat

fol. 28a [s. 44]

1853

I.

Při příležitosti přestavby knížecího rohanského zámku Sychrov, kterou prováděla Jeho Jasnost urozený pán, pan **kníže Kamil z Rohanu**, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban etc., byl umístěn dne 4. července 1853 o svátku zemského patrona sv. Prokopa a sv. Berty základní kámen do nově budované kulaté věže na severozápadní straně zámku Sychrov nalevo u vchodu do věže poblíž špalety dveří ve vzdálenosti 12 vídeňských palců od podlahy a 18 vídeňských palců od rohu špa-

lety a byl zazděn pod velký kus pískovce.

Položení kamene bylo vykonáno na žádost Jeho Jasnosti **knížete Kamila z Rohanu** ve jménu Nejsvětější Trojice, Boha Otce, Syna i Ducha Svatého. V zastoupení svaté katolické církve a dále důstojného biskupského ordináře Jeho biskupské Milosti Augustina Bartholomaeuse z Litoměřic třikrát poklepal kladívkem na základní kámen nejprve důstojný pán P. Johann Nepomuk Scholz, dvorní kaplan na Sychrově. Hned potom ráčila Jeho Jasnost urozený **pan kníže Kamil z Rohanu**, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, hlava jasného knížecího domu Rohanů, upevnit základní kámen trojím poklepem kladívka ve jménu Boha Otce, Syna i Ducha Svatého a pak bylo milostivě dovoleno i ostatním přítomným, aby kámen třikrát poklepali kladívkem.

Do základního kamene byly vloženy následující pamětní mince:

a. Stříbrná půlfrankovka z roku 1816 ze slavných časů vlády Jeho Veličenstva francouzského krále Ludvíka XVIII. s opisem na přední straně: „Louis XVIII. Roi de France."

b. Stříbrná dvoufrankovka z roku 1829 ze slavných časů vlády Jeho Veličenstva francouzského krále Karla X. s opisem na přední straně: „Charles X. Roi de France."

c. Zlatá dvacetifrankovka z roku 1834 ze slavných časů vlády Jeho Veličenstva Karla Alberta krále sardinského s opisem na zadní straně: „Dux Sab. Genuae et Montisf. Princ. Ped. etc."

a na přední straně: „Car. Albertus D. G. Rex Sard. Cyp. et Hier."

Plán přestavby zámku zhotovil na objednávku Jeho Jasnosti profesor architektury z Prahy Bernard Grueber. Provádění stavby Jeho Jasnost nejmilostivěji svěřila po několika změnách

fol. 28b [s. 45]

v stavebním plánu a pod bezprostředním hlavním dohledem knížecího rohanského dvorního rady pana Jana Jansy knížecímu rohanskému správci staveb Josefu Pruvotovi, jemuž byli jako stavbyvedoucímu a vykonavateli stavby stále po ruce zednický mistr Petr Hyrek z Jesseného, kamenický mistr Jan Jedlička z Prahy a tesařský mistr Václav Karnold z Malého Rohozce.

„Boží požehnání ať spočívá na tomto domě!"

Tuto věž pojmenovala Jeho Jasnost na věčné časy „Tour de Bretagne".

II.

Dne 29. srpna 1853 se dostalo Jeho Jasnosti **knížeti Kamilu z Rohanu** vévodovi z Montbazonu a Bouillonu, princi z Guémenée, Rochefort a Montauban etc. velké cti a vyznamenání, protože ho svou urozenou návštěvou obšťastnilo Jeho Veličenstvo **Ferdinand I. Dobrotivý, rakouský císař.**

Jeho Veličenstvo císař přijel ze Zákup, svého letního sídla, v doprovodu nejvyššího hofmistra, Jeho Excellence pana hraběte Bombellese, a dvorního kavalíra hraběte Bissingen přes Mnichovo Hradiště na hranici panství Svijany u Březiny, kde ho uctivě přivítala Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu** obklopen c. k. okresním přednostou Arltem z Turnova a všemi úředníky panství a doprovodil ho odsud do Sychrova.

Po dvanácté hodině přijelo Jeho Veličenstvo císař na zámek Sychrov. Když procházel, vzdával mu úctu c. k. priv. střelecký sbor města Hodkovice o síle 120 mužů pod velením svého hejtmana Baumheiera s vlajícím praporem.

Hned poté, co Jeho Veličenstvo císař vystoupil, ráčil za zvuku hymny přehlídnout střelecký sbor, nechal ho defilovat a pochvalně se vyjádřil o jeho dobré úpravě a držení.

Její Jasnost **kněžna Adéla z Rohanu**, rozená kněžna Löwenstein, přivítala Jeho Veličenstvo na stupních právě nově postaveného zámeckého balkonu a zavěšena do Jeho Veličenstva jej doprovodila do pokojů, které pro něj byly skvostně připraveny. Byly to pokoje, které kdysi obývalo Jeho Veličenstvo **Karel X., francouzský král.**

V jednu hodinu odpoledne byla dvorní tabule, k níž také přišli Jeho Veličenstvo uctivě pozdravit příchozí hosté, zástupce krajského prezidenta c. k. krajský rada z Hasslinger, c. k. rytmistr baron Böhm, c. k. okresní

fol. 29a [s. 46]

přednosta Arlt a hejtman střelců Baumheier, kteří měli to štěstí, že byli pozváni. Urozená návštěva platila Jeho Jasnosti **knížeti Kamilu z Rohanu.**

Jak známo, Jeho Veličenstvo císař je velkým milovníkem rostlin, zvlášť kvetoucích. Nikde člověk nemůže uspokojit tuto zálibu tak snadno jako ve světově proslulé zahradě na Sychrově, v níž rostou vzácné rostliny ze všech podnebních pásem a která je navštěvována a obdivována lidmi zblízka i zdaleka.

V zahradě, která byla velkolepě založena, je rozmístěno přes 100 000 hrnců s rostlinami a květinami. Pobyt na Sychrově nejvíce zpříjemňují mnohé vkusné skleníky, které byly vybudovány s velkým nákladem, a až jednou bude dokončena velmi drahá přestavba zámku, kterou zahájila Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu,** hned tak se nenajde zámek, který by se Sychrovu vyrovnal.

Když dvorní tabule ve 4 hodiny odpoledne skončila, došlo na prohlídku zahrady, po níž prováděla osobně Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu. Jeho Veličenstvo** císař si prohlédl v doprovodu jasné **kněžny Adély z Rohanu** a obklopen všemi hosty, kteří byli na Sychrově přítomni, nejprve sbírku rodu Ericea o přibližně 500 ušlechtilých druzích, z nichž 100 exemplářů vynikalo zvláštní krásou. Měly většinou pevné listy a byly pokryty tisíci květy. Byly to opravdu výstavní rostliny. Pak následovala prohlídka rodiny Proteacea, kterou Jeho Veličenstvo a přítomní páni hosté obzvlášť chválili. Tato sbírka je jednou z nejbohatších na kontinentě a kdo ví, jak obtížně se tato citlivá rostlina pěstuje, ten nemůže odepřít svůj obdiv zdravému vzrůstu sychrovských exemplářů.

Pak přišla na řadu velmi vybraná sbírka rodu Cactea o 200 exemplářích, mezi nimi Mamillaria, Echinocactea velkého objemu a zřídka viděné krásy; dále nadmíru bohatá sbírka teplomilných rostlin, mezi nimiž lze najít velmi drahé a vzácné rostliny. Zvláštní pozornosti se těšilo okrasné aranžmá domu orchidejí a bohatá sbírka těchto vzácných nádherných rostlin.

Vedro, které tyto rostliny vyžadují, bylo bohužel tak velké, že Jeho Veličenstvo mohlo v této místnosti prodlévat pouze asi 10 minut.

Odtud se šlo k skvostnému domu palem, nově budovanému z ladných železných prutů, který však v té době nebyl ještě zcela dokončen a nemohl své výjimečně krásné a vynikající obyvatele přijmout. Palmy byly provizorně rozptýleny v ostatních domcích, kde ovšem jejich obdivuhodné tvary listů nemohly mezi sebou soupeřit ve svých přednostech, jako kdyby společně obývaly svůj dům; nehledě k tomu však získaly všechny, zvlášť ale nádherné velké exempláře a jejich zdravý a utěšený vzrůst, plné uznání Jeho Veličenstva.

Každý, komu se dostalo toho velkého štěstí, že směl pobývat v blízkosti Jeho Veličenstva, může dosvědčit, že se císař na Sychrově mezi dětmi Flory cítil dobře, neboť žádný skleník – a je jich deset – nebyl opominut, a že každý rod pečlivě schraňovaných

fol. 29b [s. 47]

rostlin byl hoden pozornosti a chvály Jeho Veličenstva.

Také krásné a rozkošné údolí Mohelky, totiž obora přiléhající k velké zámecké zahradě, k sobě přitáhla pozornost Jeho Veličenstva.

Po hodinové promenádě v této oboře se ráčil císař po boku Její Jasnosti **kněžny Adély z Rohanu** vozem vrátit k Arturovu hradu (zřícenina hradu) ve velké zámecké zahradě. Zde vystoupil u květinové galerie a zároveň oranžérie a odpočíval. Hlavně tato partie se těšila společné chvále Jeho Veličenstva a jeho urozeného doprovodu.

Líbezná stavba, zpola v gotickém a zpola ve švýcarském stylu, důmyslně obepnutá prérijními růžemi a jinými krásnými popínavými rostlinami, květinovou galerii ozvláštňuje a právem ji řadí mezi pamětihodnosti Sychrova.

Nastávala noc, která znemožnila jakoukoliv další prohlídku zbývajících částí zámecké zahrady, a proto se Jeho Veličenstvo ráčilo vrátit zpátky do svých pokojů.

Večer ráčilo Jeho Veličenstvo překvapit jasnou kněžnu svou urozenou návštěvou a prodlévalo u ní více než dvě hodiny. Při této příležitosti přednesl početný pěvecký spolek z Českého Dubu pod okny několik zdařilých pěveckých kousků, které Jeho Veličenstvo přívětivě přijalo, takže regenschori Holuschka, učitel z Českého Dubu, měl to štěstí, že se mu dostalo zaslouženého uznání z úst Jeho Veličenstva.

Příštího dne 30. srpna 1853 se Jeho Veličenstvo zúčastnilo v 9 hodin ráno bohoslužby v zámecké kapli, ráčilo nejmilostivěji udělit audienci knížecím úředníkům a vydalo se pak na zpáteční cestu za doprovodu Jeho Jasnosti **knížete Kamila z Rohanu** přes Mnichovo Hradiště do Zákup.

Počasí přálo, a tak z přilehlých měst a vesnic proudily davy lidí, aby se jim poštěstilo zahlédnout Jeho Veličenstvo **Ferdinanda Dobrotivého.** Všude, kde se císař objevil, zněl jásot tisíců lidí a volání Vivat nebralo konce.

Jeho Veličenstvo císař ráčilo při svém pobytu na Sychrově pozvat Jeho Jasnost **knížete Kamila z Rohanu** a jeho manželku, Její Jasnost **kněžnu Adélu z Rohanu**, do Zákup. Na toto pozvání se Jejich Jasnosti 20. září 1853 vydaly do Zákup a tam se dva dny těšily nejlaskavějšímu a pozornému přijetí ze strany Jeho Veličenstva **císaře Ferdinanda** a Jejího Veličenstva **císařovny Marie Anny**.

fol. 30a [s. 48]

1854

I.

Jeho královská Výsost **Jindřich z Bourbonu**, vévoda z Bordeaux, byl spojen s jasným knížecím domem Rohanů srdečným přátelským svazkem a ráčil v urozeném doprovodu vévody z Levis a hraběte Damas pošesté obšťastnit zámek Sychrov svou jasnou návštěvou dne 21. listopadu 1854, aby podal jasnému **knížeti Kamilu z Rohanu** důkaz své úcty.

K slavnostnímu přivítání se na zámku v Sychrově shromáždili a byli mu přítomni tito členové jasné knížecí rodiny Rohanů:

Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu**, princ z Guéménée, Rochefort a Montauban, vévoda z Montbazon a Bouillon, a jeho paní manželka

Její Jasnost **kněžna Adéla z Rohanu**, rozená princezna Löwensteinová, dále jeho paní švagrová Její Jasnost **kněžna Štěpánka z Rohanu**, rozená princezna Croy a jeho jasný synovec **princ Alain z Rohanu**, c. k. rytmistr a komandant škadrony husarského pluku knížete Liechtensteina, držitel c. k. vojenského záslužného kříže, a oba jasní princové **Ludvík** a **Benjamin Rohan.**

Na počest Jeho královské Výsosti pořádala Jeho Jasnost jako obvykle několik honů.

Prvního dne, ve středu 22. listopadu 1854, se Jeho královská Výsost odebrala do žehrovské obory, kde osobně složila tři divočáky (bachyně) a dvě daňčí laně.

Téhož dne večer přišli hosté, pozvaní k honu, totiž:

Jeho Excelence urozený hrabě Leopold Thun-Hohenstein, c. k. tajný rada a nejvyšší manský sudí Království Českého, majitel panství Benátky;

urozený hrabě Hugo Nostitz, a Jeho Blahorodí Jan Lexa, svobodný pán z Aehrenthalu, majitel panství Hrubá Skála a jeho paní manželka baronka z Aehrenthalu, rozená hraběnka Thun-Hohensteinová.

Ve čtvrtek 23. listopadu 1854 se konal hon ve Slavíkově a v loukoveckých polích u Svijan. Nejprve přišel na řadu pás lesa ve Slavíkově, kde byl zastřelen 361 zajíc a 60 bažantů.

Jeho královská Výsost zde sama složila přes 80 kusů srstnaté a pernaté zvěře.

fol. 30b [s. 49]

Po tomto kusu lesa se šlo honit do tří okrsků mezi Loukovcem a Svijany, v nichž se hemžilo velké množství zvěře (zajíců), takže v těchto třech okrscích bylo zastřeleno 998 zajíců a 6 koroptví.

Jeho královská Výsost osobně složila přes 200 kusů zvěře. Byla škoda, že urození hosté toho dne vyjeli ze Sychrova trochu pozdě a třetí okruh u Svijan přišel na řadu opožděně, teprve kolem 4. hodiny odpoledne, takže se začalo stmívat a už se nemohlo střílet. Kdyby se to nestalo, mohlo být v těchto třech okrscích snadno zastřeleno přes 1100 zajíců.

V pátek 24. listopadu 1854 se konal hon v polích u Žďáru. Ve žďárských polích byli zastřeleni 203 zajíci. Pak se procházelo mlází u Doubravy a po něm přišly na řadu pásy lesa u P. Marie pod Skálou.

Hon v remízku a v pásech lesa, v nichž byli zastřeleni pouze 204 zajíci, nedopadl tak dobře, jak se očekávalo; počasí bylo velmi mírné a zajíci většinou leželi v polích.

V sobotu 25. listopadu 1854 přišel na řadu hon u Husy. Hon začal v 11 hodin dopoledne lečí, při níž bylo zastřeleno 89 zajíců a 44 bažanti.

Pak se šlo honit do Kruhů. Nehledě na to, že mezitím začal silný déšť s chumelenicí a že se v takovém počasí nestřílí nejlépe, bylo složeno 117 zajíců, 9 bažantů, 15 koroptví a 2 sluky lesní.

Jeho královská Výsost šla uprostřed, složila při této leči 49 zajíců a přiznala, že mohla složit nejméně o 30 zajíců více, kdyby nevystřelila tolik chybných ran.

Panstvo zamýšlelo jít na třetí leč do lesa u Pěnčína, ale muselo od toho upustit, protože se snášela noc. Urozené panstvo se v nejhorším počasí vydalo na cestu přes Rybník do Sychrova.

Ačkoliv bylo na tomto honu u Husy složeno pouze 336 kusů srstnaté a pernaté zvěře, jeho výsledek lze považovat za skvělý vzhledem k daným okolnostem, kdy kvůli velkému dešti nebyli honci s to pořádně probíhat, konaly se pouze dvě leče a nadto se ještě po celý den nestřílelo dobře. Celkem byl od 22. do 25. listopadu 1854 na čtyřech honech složen tento počet srstnaté a pernaté zvěře:

1854 Měsíc/den	**Název honu**	**Dančí zvěř**	**Černá zvěř**	**Zajíci**	**Bažanti**	**Koroptve**	**Sluky**	**Celkem**
listopad 22	Žehrovská obora	2	3					5
listopad 23	Slavíkov			361	60			421
listopad 24	Svijany			998		6		1004
listopad 25	Žďárská pole Doubravské mlází			407				407
	Husa a Kruhy			266	53	15	2	336
celkem		2	3	2032	113	21	2	2173

fol. 31a [s. 50]

Po všechny čtyři dny se ráčila Jeho královská Výsost s jasnými členy knížecí rodiny Rohanů a ostatními přítomnými hosty účastnit v 8 hodin ráno oběti mše svaté v zámecké kapli. Snídaně byla v 9 hodin dopoledne a večeře se podávala v 6 hodin večer.

Večerní zábava spočívala ve hře biliáru. Často se také muzicírovalo, na čemž se podílel zvláště pan hrabě Hugo Nostitz, doktor medicíny Schedlbauer a knížecí obroční Srp.

26. listopadu 1854 ráčila Jeho královská Výsost vyslechnout mši svatou a po snídani se srdečně rozloučila s Jeho Jasností **knížetem Kamilem z Rohanu** a jeho jasnou paní manželkou. Kolem 10. hodiny dopoledne opustila s ostatními urozenými hosty Sychrov, aby se vydala k jasné **kněžně Štěpánce z Rohanu** do Lysé, kde se po tři dny rovněž konaly hony. Podle předložených seznamů zástřelů při nich bylo dosaženo následujících výsledků:

Datum měsíc/den	**Název revíru**	**Zajíci**	**Králíci**	**Bažanti**	**Koroptve**	**Celkem**
listopad 27	Lysá	453	1		56	510
listopad 28	Lysá	454	1		17	472
listopad 29	Šibice	420	41	82	5	548
Celkem		1327	43	82	78	1530

fol. 31b [s. 51]

II.

Paměti dokazují, že jednotlivá knížecí rohanská panství ležela zčásti v Boleslavském a zčásti v Bydžovském kraji Čech a že se rozkládala na ploše 10 1/2 čtvereční míle. Z této rozlohy přímo vlastnila Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu** dvě čtvereční míle.

Od pradávných dob spojoval poddanský svazek obyvatele panství selského stavu s majiteli panství jako vrchnostmi, jimž bylo podle zemského zřízení Jeho Veličenstva římského císaře **Ferdinanda II.**, datovaného ve Vídni 10. května 1627, svěřeno také politické a právní opatrovnictví, které bylo až do roku 1848 vykonáváno prostřednictvím vrchnostenských úřadů.

Dne 15. března 1848 vypuklo v rakouském císařském státě všeobecné lidové povstání.

Jeho Veličenstvo rakouský císař **Ferdinand I. Dobrotivý** ráčil svému lidu 25. dubna 1848 udělit vytouženou svobodu a vydat vlastní říšskou ústavu, v níž slíbil dát obcím na panstvích nové zřízení podle takových zásad, v nichž by byly zastoupeny všechny zájmy obce a jejích jednotlivých členů.

Od té doby byl svoláván říšský sněm, na němž byl odhlasován zákon, týkající se jak zrušení poddanského svazku, tak vyvázání břemen, která vázla na půdě. Tento zákon byl dne 7. září 1848 schválen Jeho c. k. apoštolským Veličenstvem.

Zásady, na nichž měl být zákon o obcích založen, a které byly císařem pojištěny jako základní práva svobodných obcí, stanovil nejvyšší patent z 4. března 1849 § 33 s následujícím provizorním obecním zákonem ze 17. března 1849.

Na místo vrchnostenských úřadů nastoupily zeměpanské okresní úřady, přičemž bylo nejvyšším rozhodnutím Jeho c. k. apoštolského Veličenstva **rakouského císaře Františka Josefa I.** z 14. listopadu 1853 a pak z 5. března 1854 schváleno organizování nových krajských a okresních úřadů Království Českého. Panství knížat Rohanů bylo rozděleno na dvanáct úředních okresů, totiž: v Boleslavském kraji Český Dub, Železný Brod, Jablonec, prozatímně Smržovka a pak Tanvald, Mnichovo Hradiště, Mimoň, Liberec a Turnov, v Jičínském kraji Lomnice, Nová Paka, Rokytnice a Semily.

Podle nařízení ministerstva vnitra z 2. dubna 1849 č. 2335 byla uznána za místní obec každá katastrální obec, která byla v roce 1842 zaměřena jako samostatný celek. Podle tohoto pravidla byl vrchnostenský pozemkový majetek knížat Rohanů dle své polohy, zapsané v katastru, začleněn do obecního svazku 84 různých místních obcí.

fol. 32a [s. 52]

Je přirozené, že takové roztříštění panského majetku musí nepříznivě působit na vnitřní správu panství, přičemž podřízenost správy panství obecnímu představenstvu se neslučuje s principem pokroku a nepodporuje zájmy panství.

Již obecní zákon ze 17. března 1849, jehož vznik byl vyvolán vhodnými okolnostmi, které nastaly po zmatku roku 1848, považuje v § 69 přivtělení majetku panství za pouhé provizorium, které má být upraveno nebo zrušeno následujícími zákony.

V mnohem větší míře bylo ale zrušení tohoto provizoria potvrzeno nejvyšším patentem Jeho c. k. apoštolského Veličenstva císaře **Františka Josefa I.**, datovaným ve Vídni 31. prosince 1851, jímž bylo přikázáno při novém uspořádání obecního svazku:

a.provést vyloučení panského pozemkového majetku z obecního svazku;

b. v zemích koruny sestavit vlastní statuta o stavovské dědičné šlechtě nebo o šlechtě, zaopatřené nějakým rozhodujícím pozemkovým vlastnictvím, definovat její výhody

a povinnosti a zvlášť jí povolit všechny možné úlevy, aby mohly být vybudovány majoráty a fideikomisy;

c. zřídit u krajských úřadů a místodržitelství poradní výbory ze zástupců majetné dědičné šlechty, z velkých a malých pozemkových vlastníků a z průmyslníků s náležitým označením objektu a rozsahu jejich působnosti;

d. svolat schůze čas od času u zeměpanských okresních úřadů pro ty do okresu patřící obce a vlastníky velkých pozemkových majetků nebo jejich zmocněnce, kteří stojí mimo svaz obcí, na schůzích se projednají jejich záležitosti.

Úmysly Jeho c. k. apoštolského Veličenstva stanovit základy pro řízení obce a zemského zastupitelstva jsou velmi moudré; mohla být provedena pouze nejvyšší rozhodnutí podle zvláštních poměrů a potřeb různých částí území.

Oddělení poddanských robotních a jiných naturálních dávek z poddanského svazku stejně jako odvodů z emphyteutických smluv vrchním vlastníkům půdy, dřívějším vrchnostem, se konalo v důsledku nejvyššího patentu ze 7. září 1848 a 4. března 1849 podle zásad, uvedených v prováděcím nařízení ministerstva vnitra z 27. června 1849, v letech 1850 až 1852. Při této příležitosti ráčila Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu** oznámit dne 6. prosince 1851 nejdůstojnějším biskupským konzistořím v Litoměřicích a Hradci Králové:

„Co se týče oddělení naturálních dávek pro kostely a fary, které nebyly odváděny v důsledku práva desátečného jako alikvotní část z podílu na výnosu z pozemků, nýbrž jako nezměnitelné dávky kostelům a farám,

fol. 32b [s. 53]

a které nebyly zrušeny zákonem ze 7. září 1848, ale prostřednictvím § 6 nejvyššího patentu ze 4. března 1849 byly prohlášeny za odlučitelné, a jejichž odnětí zůstává vyhrazeno dobrovolnému ustoupení či žádosti buď oprávněného příjemce nebo povinníka, Jeho Jasnost důkladně zvažovala církevní poměry, spravedlivě ocenila těžkosti svatého poslání církve a rozhodla se, že církev nikterak nepoškodí. Zároveň ale, aby se prokázala úcta ke zbožné vůli zakladatele, nemají být odejmuty naturální dávky v pivu, dřevu a obilí kostelům a farám knížecího rohanského panství Svijany, Jílové, Český Dub, Sedmihorky, Starý Dub, Semily a Lomnice v té výši, v jaké je jejich právo na dávku založeno na zbožné nadaci a pokud může být dávka vyžadována na základě nadacího listu.“

Přitom Jeho Jasnost předpokládala, že je přijímání naturálních dávek založeno na zbožných nadacích, a že na majetku panství nespočívá žádná větší povinnost než ona, která skutečně existovala před rokem 1848, a že se placení nevztahuje na ony nadace, které buď během času, neplněním nebo promlčením, nebo jiným zákonným ustanovením již zanikly nebo ještě zaniknou, pokud ještě fakticky existují a majitel panství je z dobré vůle ponechává v platnosti.

fol. 33a [s. 54]

1855

Kvůli zrušení vrchnostenské soudní pravomoci a kvůli politickému vedení úřadů v důsledku nejvyššího patentu ze 7. září 1848 nastala nutnost pronikavé reformy ve státní správě. Když roku 1850 vznikly zeměpanské úřady, hlavně se hledala odpovídající sídla úřadů a jejich zázemí.

Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu,** vévoda z Montbazonuu a Bouillonu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, na jedné straně uznal nezbytnost umístit tato státní zařízení, jejichž vznik byl vynucen okolnostmi, a na druhé straně chtěl z opravdové lásky k vlasti na její oltář položit nějaký příspěvek. Proto ráčil ze zvláštní milosti jak pro své bývalé poddané, tak hlavně kvůli tomu, aby ulehčil státní pokladně hned při zřizování těchto zeměpanských úřadů, přenechat vládě k libovolnému užívání své zámky Český Dub, Lomnice a Semily, aby tyto úřady měly své zázemí. V Semilech zámek navíc sloužil do 31. prosince 1854 pro ubytování četnictva.

Ještě před vypršením tohoto povolení c. k. místodržitelství Království Českého v zájmu státní pokladny vyjednávalo, zda by mohly být tyto zámecké lokality státu propůjčeny na delší dobu buď za úplatu nebo bezplatně, a chtělo, aby byly určené podmínky, za nichž by k propůjčení došlo. Proniknuta snahou o blaho státu, ráčila Jeho Jasnost upozadit své vlastní zájmy a také tentokrát vyhovět přání vlády a ony tři zámky i nadále od 1. ledna 1855 do 31. prosince 1858 dát do bezplatného užívání státní správě.

fol. 34a [s. 55]

1856

Dne 7. září 1691 obdržela urozená paní baronka Helena Lamotte z Frintroppu, rozená baronka z Kron, od pražské nejdůstojnější arcibiskupské konzistoře povolení vybudovat na zámku v Sychrově domácí kapli. Stavba této kaple byla dokončena v roce 1693 a 8. září 1693 na svátek Narození Panny Marie byla kaple slavnostně vysvěcena důstojným pražským konzistoriálním assessorem panem P. Zumsande z Sandbergu „ke cti Narození Nejsvětější Panny Marie“. Téhož dne v ní byla sloužena první mše svatá.

Jeho Jasnost **kníže Karel z Rohanu-Guémenée**, vévoda z Bouillonu a Montbazonu, společně se svou princeznou dcerou, Její Jasností **kněžnou Bertou z Rohanu-Guémenée**, ráčil v době, kdy zámek Sychrov vlastnil, kapli rozšířit i vyzdobit a nechal k ní přistavět sakristii.

Ponořen ve zbožné rozjímání o neposkvrněném početí Panny Marie, pojal Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu**, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, pán na zámku v Sychrově, vznešený úmysl proměnit sychrovskou zámeckou kapli v Boží dům, v němž by mohl být nebeský Otec důstojně uctíván.

Nejprve byla zbourána předsíň staré kaple a pak začalo budování tohoto díla křesťanské zbožnosti položením základního kamene k nové stavbě kaple. Tento akt se konal neokázalým, avšak dostatečně důstojným způsobem o svátku Nalezení sv. Kříže dne 3. května 1856 za osobní účasti Jeho Jasnosti **knížete Kamila z Rohanu**. Základní kámen posvětil trojím poklepem kladívka v zastoupení římskokatolické církve ve jménu Nejsvětější Trojice Boha Otce, Syna a Ducha Svatého na žádost Jeho Jasnosti sychrovský dvorní kaplan, důstojný pán P. Jan Nepomuk Scholz.

Pak převzala zednické kladívko Jeho Jasnost, zbožně pozvedla oči k nebi, ráčila třikrát poklepat a utvrdit základní kámen vznešenými slovy:

„O Maria, nebeská královno! Ať roste vzhůru tento dům k věčnému nekonečnému vzývání Boha, pro věčnou připomínku tvého neposkvrněného početí, pro rozmnožení a zachování pravé křesťanské katolické víry!“

Svědky tohoto ctihodného jednání byli knížecí rada rohanského panství Jan Czech, správce staveb knížat Rohanů Josef Pruvot, stavbyvedoucí Peter Hyrek, zednický mistr z Jesenného a mnoho dalších zedníků a dělníků.

fol. 34b [s. 56]

Při této příležitosti ráčila Jeho Jasnost na uctivou prosbu rady panství Jana Czecha nejmilostivěji darovat obci Vlastibořice ze zbourané staré zámecké kaple zvonek, kterým se zvoní při Sanctus a který byl pro ozdobu instalován do farního kostela ve Vlastibořicích.

fol. 35a [s. 57]

1857

I.

Dne 28. září 1857 v půl sedmé večer zesnula v Pánu na zámku knížat Lobkowitzů Košťany v Čechách v květu mládí a ve věku necelých 27 let, zaopatřena svátostmi umírajících, Jeho Jasnost **princ Alain z Rohanu-Guémenée**, **Rochefort a Montauban**, c. k. rytmistr a velitel škadrony husarského pluku knížete Liechtensteina, držitel c. k. rakouského vojenského záslužného kříže, čestný rytíř maltézského řádu. Narodil se dne 8. října 1829 jako třetí syn Jeho Jasnosti **prince Benjamina z Rohan-Guémenée, Rochefort a Montauban**, z manželství s Její Jasností **princeznou Štěpánkou z Rohanu**, rozenou princeznou z Croy.

Jasný princ tiše vypustil svou duši k věčnosti v náručí své milované jasné matky, obklopen všemi svými jasnými příbuznými, jasným strýcem **knížetem Kamilem z Rohanu**, princem z Guémenée, Rochefort a Montauban, vévodou z Montbazonu a Bouillonu, jeho manželkou, Její Jasností **kněžnou Adélou z Rohanu**, rozenou princeznou z Löwenstein-Wertheim-Rosenberg, a v kruhu svých jasných pánů bratrů: prince **Artura** a jeho manželky **princezny Gabriely z Rohanu**, rozené hraběnky z Waldstein-Wartenberg, a jasných princů **Viktora,** c. k. rytmistra, **Ludvíka** a **Benjamina.**

Jeho Jasnost kníže Bedřich Schwarzenberg ráčil jako vínek vzpomínek nad jeho hrobem zveřejnit nekrolog, který dokazuje vysoké postavení jasného prince a také to, jak velmi si ho všichni, kdo ho poznali, vážili a jak ho milovali. V nekrologu se doslova píše:

„Existují lidé, bene nati, šťastně narození, kterým patrně víla dobrodějka již do kolébky vložila nedocenitelnou milost, že v každém, s kým se poprvé setkají, zanechají dobrý dojem. Jsou všeobecně oblíbeni, aniž bychom vlastně uvažovali, proč tomu tak je. Aniž bychom je blíže zkoumali zpředu i zezadu, shledáváme je laskavými. K těmto vyvoleným patřil **Alain z Rohanu.**

Staří i mladí, představení i podřízení, přátelé i známí z jiných stavů a tříd se shodovali v pocitu milující náklonnosti ke skvělému mládenci, který byl každým coulem rytířem v nejušlechtilejším smyslu slova.

Mírnost a dobrota splynuly v tomto srdci s původní francouzskou živostí. Vážnost vojáka a laskavé chování vyšších společenských kruhů, k nimž náležel, dodaly jeho osobnosti

fol. 35b [s. 58]

zvláštní kouzlo. V ležení i v salonu byl stejně oblíben, ke všem se choval mile a přívětivě.

Jasný rod, z něhož vzešel, byl vyhnán první revolucí z vlasti a stále se bránil během usurpace samozvancům vzdávat čest. Proto byl založen nový rod v c. k. dědičných zemích, v Čechách a Uhrách.

Tři princové Rohanové, prastrýcové našeho mladého, příliš brzy zemřelého spolubojovníka, nosili císařské zlaté polní pásy generála, dva z nich na hrudi hrdinsky vybojovaný kříž Marie Terezie (princové Karel, polní podmaršálek, Viktor, polní podmaršálek a Ludvík, generálmajor).

A tak měl i Alain v žilách starou francouzskou krev rytíře a v hrudi rakouské srdce vojáka. Byl to milý, výborný člověk!

Sotva dospěl v jinocha, byl mladý **Alain** v červnu pohnutého roku 1848 odveden jako prostý voják ex propriis k palatinskému husarskému pluku, který tehdy ležel posádkou v Čechách, a o šest týdnů později byl povýšen na důstojníka. Během událostí byl poslán jako kurýr k armádě do Uher a sloužil u Jeho Excelence polního podmaršálka a sborového velitele svobodného pána z Csorich – později pro osobu polního podmaršálka knížete Colloredo. V jeho blízkosti se zúčastnil krvavého boje u Komárom a jako zasloužené uznání za své statečné chování obdržel vojenský záslužný kříž.

Pisatel těchto řádek, který měl během polního tažení častěji příležitost setkávat se s tehdy ještě tak útlým jinochem, se často nemohl ubránit obavám, aby mládenec nepřišel k úrazu, když ho viděl v šarvátce s několika silnými husary, do níž se dal jen z příliš velkého nadšení. Ale Alain uměl velmi dobře rejdit na svém koni i zacházet se svou šavlí, a proto šťastně vyvázl ze všech nebezpečí. O to větší byla radost autora těchto řádků o několik let později, když ho autor uvítal v Milánu ověnčeného křížem a hvězdou.

Avšak zdraví mladého spolubojovníka již podlamovala organická srdeční choroba, jíž jeho dvě jediné vášně – služba a lov – nebyly právě ku prospěchu a nepřispívaly k jeho zotavení a uzdravení. Právě tak nepříznivě působilo na jeho zdraví italské klima. V důsledku těchto skutečností byl přeložen k husarům hraběte Wallmoden, později jako rytmistr k císařským husarům a konečně v roce 1855 byl povýšen na velitele škadrony u husarů knížete Liechtensteina. Horlivý důstojník s nevypsatelnou radostí přivítal toto povýšení do předního postavení, v němž činnost a píle samostatného velitele oddílu nalézá příležitost, aby se osvědčila a rozvíjela.

Ale neměl toto radostné uspokojení ze svého vojenského působení a povolání již dále prožívat. Smrt, která na bitevním poli bezplatně rozdala tolik poukázek, se objevila se svým dlužním úpisem v mnoha nevítaných, odporných podobách u lůžek nemocných.

fol. 36a [s. 59]

Ovšem i tentokrát byl onen temný duch smrti přijat důstojně, jak se sluší na rytíře, vojáka a křesťana. Alain mu hleděl do vpadlých očí neohroženě, jasně a odevzdaně a zemřel zaopatřen všemi útěchami náboženství tak, jak žil, s jemnou přátelskou tváří.

Pokoj jeho popelu! Vzpomínka na tento příliš brzy uvadlý květ rytířství ještě žije a snad nalezne společnou odezvu v srdcích všech jeho bývalých spolubojovníků, tak jako ho našla v srdci toho nejstaršího z nich, autora těchto řádků.“

Vídeň, 15. října 1857.

Tělesné pozůstatky jasného prince byly z Košťan jeho jasnými příbuznými převezeny do knížecí rodinné hrobky Rohanů u farního kostela v Loukově a tam byly dne 3. října 1857 slavnostně uloženy na stranu, kde byl pohřben jeho jasný otec, který ho předešel na věčnost 5. srpna 1846.

Když osvícený pohřební průvod dorazil na hranici panství Svijany nedaleko od Březiny, byl uctivě uvítán knížecím rohanským úřednictvem, a pak se smutně odebral ke dvorci Dařenice, odkud byl vypraven slavnostní pohřeb.

Pohřbu se zúčastnili nejen milí jasní příbuzní, c. k. generalita zastoupená Jeho Excelencí c. k. panem polním podmaršálkem hrabětem Clam-Gallasem, armádním

a zemským generálním komandantem v Čechách, v kruhu velkého počtu c. k. štábních a nižších pánů důstojníků z téměř všech c. k. oddílů umístěných v Čechách, mezi nimiž bylo více než 40 osob z c. k. husarského pluku knížete Liechtensteina v čele s c. k. panem plukovníkem a c. k. panem majorem, a mnoho příslušníků urozené šlechty, ale také vlastní škadrona zemřelého o 130 mužích, jíž měl tu čest řídit, pod velením c. k. pana druhého rytmistra hraběte Atems, a plukovní vojenská kapela, nýbrž i více než 3000 lidí zblízka i zdaleka. Ti všichni doprovázeli zemřelého prince na jeho poslední cestě.

Nejdojemnější okamžik nastal, když Jeho Excelence c. k. pan polní podmaršálek hrabě Clam-Gallas přijel do Dařenic, hluboce zarmouceným členům rodiny nad máry vyřídil nejmilostivější projev soustrasti Jeho c. k. apoštolského Veličenstva rakouského císaře **Františka Josefa I.**, pak se obrátil k přítomnému důstojnictvu a hluboce dojat řekl slova: „Ztratili jsme dobrého kamaráda!" Všichni při této vznešené scéně zaslzeli.

Pohřební průvod vedl z Dařenic do Loukova důstojný pán okresní vikář P. Anton Maresch z Libuně, čestný kanovník z Litoměřic, za asistence všeho patronátního duchovenstva knížecího rohanského panství; čestná škadrona husarů, rozdělená na dvě části, pohřební průvod zahajovala a uzavírala. Na louce poblíž

fol. 36b [s. 60]

knížecí rodinné rohanské hrobky na levém břehu Jizery se rozestavila a vzdala svému bývalému veliteli během ukládání jeho ostatků do hrobky poslední úctu třemi společnými výstřely ze svých palných zbraní.

II.

Dne 23. listopadu 1857 přijeli na návštěvu Sychrova:

Její Výsost **princezna Marie z Sachsen-Altenburg**, vnučka Její Jasnosti kněžny **Gasparine z Reuss-Greitz**, se svým otčímem **princem Jindřichem IV. z Reuss-Köstritz**, a strávili několik dnů u urozeného panstva na Sychrově.

fol. 37 [s. 61]

1858

Již roku 1821 byl vybudován pod sychrovským hostincem velký vodovod. Poté, co už tento vodovod nestačil dodávat takové množství vody, které potřeboval zámek a rozsáhlé plochy parku, ráčila v roce 1830 Jeho Jasnost **kníže Karel z Rohanu-Guémenée**, vévoda z Bouillonu a Montbazonu, nechat postavit na potoce Mohelka vedle sedlejovického mostu druhý (takzvaný malý) vodovod.

2. srpna 1858 došlo kvůli dlouhotrvajícímu lijáku k takovému rozvodnění potoka Mohelky, jaké tu nikdo z lidí nepamatoval, a které způsobilo, že stavidlo u malého vodovodu bylo úplně zničeno.

Knížecí centrální kancelář požádala dne 6. srpna 1858 c. k. okresní úřad v Turnově o povolení znovu vybudovat zničené stavidlo. 7. srpna 1858 se konala obhlídka dotčeného místa, na jejímž základě úřad svým výnosem z 13. srpna 1858 č. 5148 pol. rozhodl takto: nebyla shledána žádná překážka, a je dokonce s ohledem na veřejné zájmy žádoucí, aby stavidlo, které se protrhlo rozvodněním potoka Mohelky vedle malého vodovodu, bylo pro ochranu přilehlých břehů trvale zahrazeno způsobem, který je vyznačen v předloženém stavebním plánu v délce více než 6 sáhů od jezu, a to zajištěním břehu piloty a fošnami. Potok má téci starým korytem a stavidlo, jehož práh má zůstat beze změny, bude znovu postaveno.

Ze strany dosavadního vlastníka pobřežních pozemků a také horního soumezníka u potoka nebyla kvůli stavbě řečeného vodovodu v původním stavu vznesena žádná námitka. Aby se předešlo všem sporům, bylo při této příležitosti dne 14. srpna 1858 učiněno narovnání a od obce Paceřice na levém břehu potoka byla Jeho Jasností **knížetem Kamilem z Rohanu** odkoupena plocha 40 čtverečních sáhů vyplavené půdy, a mimo toho ze sousedících obecních pozemků louka č. parc. 464 o výměře 93 čtver. sáhů za 200 zl. k. m. Pokud by nastala nutnost, mohla by se takto hráz náležitě rozšířit, aniž by tím byla dotčena vlastnická práva někoho jiného.

Na základě tohoto úředního jednání byl malý vodovod v měsících srpnu a září 1858 uveden do předešlého stavu.

fol. 37b [s. 62]

1859

I.

Zdi knížecího rohanského sídelního zámku Sychrov poctili v září 1859 svou návštěvou urození hosté.

Jeho královská Výsost **Don Miguel z Braganzy**, infant Portugalska, v letech 1828 až 1836 portugalský král, narozený 26. října 1802, třetí syn Jeho Veličenstva **Jana VI., portugalského krále**, a Jejího Veličenstva **Charlotte Joachime, portugalské královny**, španělské infantky, se svou manželkou královskou Výsostí **Donnou Adélou**, portugalskou infantkou, narozenou 3. dubna 1831, princeznou dcerou Jeho Jasnosti dědičného prince **Konstantina Josefa z Löwenstein-Wertheim-Rosenberg,** ráčili navštívit na Sychrově své urozené příbuzné, Jeho Jasnost **knížete Kamila z Rohanu**, vévodu z Montbazonu a Bouillonu, prince z Guémenée, Rochefort a Montauban, a jeho manželku, Její Jasnost **kněžnu Adélu z Rohanu**, rozenou princeznu z Löwenstein-Wertheim-Rosenberg.

Jejich královské Výsosti v doprovodu dvorního kavalíra pana hraběte Bobadella dorazily ve společnosti jasné paní **kněžny Adély z Rohanu**, tety Její královské Výsosti **Donny Adély**, portugalské infantky, dne 10. září 1859 po čtvrté hodině odpoledne liberecko-pardubickou dráhou na turnovské nádraží, kde byly uctivě přivítány knížecím rohanským dvorním radou Janem Jansou a odkud pokračovaly v jízdě již přistavenou sychrovskou knížecí ekvipáží na knížecí rohanský sídelní zámek Sychrov.

Když kolem páté hodiny odpoledne přijely Jejich královské Výsosti a jasná kněžna na Sychrov, měl knížecí rohanský lesní a hospodářský personál panství Svijany a Český Dub, který se zde v hojném počtu shromáždil, to štěstí, že jim směl vyjádřit svou úctu.

Pobyt Jejich královských Výsostí na Sychrově od 10. do 19. září 1859 probíhal v srdečné a bodré atmosféře v urozeném úzkém kruhu rodiny.

Během pobytu si ráčila Jeho královská Výsost najít volnou chvíli a pobavit se na lovu.

12. září 1859 lovila Jeho královská Výsost sama jako opravdový zálesák v doubravském mlází a 13. září 1859 v žehrovské oboře.

14. září 1859 si Jeho královská Výsost dopřála odpočinku a po něm se 15. září 1859 odebrala na lov na vysokou zvěř do lomnické obory. Tentokrát ale se královské myslivectví přízni jindy tak přátelské bohyně lovu

fol. 38a [s. 63]

netěšilo a královská Výsost se v tento den musela vrátit na Sychrov, aniž by složila nějaký kus.

Mezitím se ráčila Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu**, vévoda z Montbazon a Bouillon, vrátit z několikatýdenní ozdravné cesty na Sychrov a potěšit urozený rodinný kruh svou přítomností. Na počest královského hosta uspořádala Jeho Jasnost dva zdařilé hony. První se konal 16. září 1859 v žehrovské oboře, druhý, a to byl hon na zajíce v lesích u Husy, 17. září 1859. Posledně jmenovaný hon však musel být kvůli nepříznivému počasí po několika málo hodinách zrušen, i když bez ohledu na to dopadl uspokojivě.

Výsledek těchto honů dokazuje následující seznam zástřelů:

datum	**Název honu**	**Dančí zvěř**	**Černá zvěř**	**Zajíci**	**Bažanti**	**Koroptve**	**Celkem**
12. září 1859	Doubravské mlází			10	6	313	329
13. září 1859	Žehrovská obora	8					8
15. září 1859	Lomnická obora						
16. září 1859	Žehrovská obora	8	7				15
17. září 1859	Hon v polích u Husy			162	18	4	184
celkem		16	7	172	24	317	536

19. září 1859 vyslechly Jejich královské Výsosti mši svatou, posnídaly a pak se vydaly na zpáteční cestu do své vlasti.

II.

V katolickém kostele v Offenbachu byla 18. října 1859 nejdůstojnějším biskupem mohučským oddána Jeho Jasnost **kníže Karel z Löwenstein-Wertheim-Rosenberg** s Její Jasností **princeznou Adélou z Isenburg-Birstein.**

Jasná paní **kněžna Adéla z Rohanu**, rozená princezna z Löwenstein-Wertheim-Rosenberg, teta urozených snoubenců, se slavnosti osobně zúčastnila, zatímco Jeho Jasnost **kníže Kamil z Rohanu**, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, princ z Guéménée, Rochefort a Montauban, potvrdil tento pamětihodný akt účastí na mši svaté v sychrovské zámecké kapli.

fol. 38b [s. 64]

III.

29. října 1859 přijeli na návštěvu svého strýce na Sychrov Jeho Jasnost **Jindřich IV., princ z Reuss-Köstritz**, se svou manželkou jasnou princeznou **Louisou**; dále přijeli nejjasnější bratři prince **Jindřicha IV.**: princové **Jindřich XII.** a **Jindřich XIII. z Reuss-Köstritz**, a prodlévali na zámku Sychrov do 8. listopadu.

Během této doby bylo na počest urozených hostů uspořádáno pět honů, a to: dva v žehrovské oboře, kde bylo při odstřelu složeno 69 kusů dančí zvěře a 30 kusů černé zvěře, a tři nadháňky ve Slavíkově, Sancta Maria, v Huse.

Bohyně Diana projevila princi **Jindřichu XII.** zvláštní přízeň, protože on sám složil 27 kusů dančí zvěře, 13 kusů černé zvěře a přes 500 zajíců.

Neméně šťastný byl jeho bratr **Jindřich XIII.,** který sice nezastřelil tolik zajíců, ale zase složil asi 30 kusů dančí zvěře a právě tolik kusů černé zvěře.

Při uvedených pěti honech bylo celkem složeno:

Černá zvěř	30 kusů
Dančí zvěř	69 kusů
Zajíci	2 224 kusy
Bažanti	102 kusy
Koroptve	16 kusů
Celkem	2 441 kus

fol. 39a [s. 65]

1860

9. ledna 1860 se v Praze oženil jasný princ **Ludvík Antonín Benjamin Maria z Rohanu**, čtvrtý syn zemřelého jasného prince **Benjamina Armanda Julese Meriadeca z Rohanu**, a jasné princezny, jeho manželky **Štěpánky**, rozené kněžny **z Croy**, s vysoce urozenou komtesou **Helenou**, nejstarší dcerou vysoce urozeného hraběte **Franze Xavera z Auerspergu**, c. k. skutečného komorníka etc.

II.

14. února 1860 ráčila Jeho Jasnost kníže **Kamil z Rohanu** složit protektorát Soukromého spolku na podporu počestných podomních chudých v Praze, který dobrovolně vykonával po mnoho let.

Když toto rozhodnutí vešlo ve známost, šířil se po celé Praze všeobecný hlas, který vyjadřoval pocit hluboké bolesti, a celá Praha si upřímně a v jednotě přála poprosit Jeho Jasnost, aby vzala své rozhodnutí zpátky a ponechala si ještě protektorát, který tak dlouho se skvělými úspěchy prospíval blahu trpícího lidstva.

Prosby pražského měšťanstva stejně jako představitelů soukromého spolku, které směřovaly k Jeho Jasnosti, však nemohly změnit vůli, kterou Jeho Jasnost pevně a nezměnitelně vyjádřila. Jak bolestně neslo pražské měšťanstvo odstoupení Jeho Jasnosti ze Soukromého spolku na podporu podomních chudých v Praze, potvrzují děkovné dopisy pražského měšťanstva a samotného soukromého spolku z 22. února 1860, v nichž stojí mimo jiné i tato pamětihodná slova: „Právě nyní ne, jen ať v přítomném okamžiku neopouští Vaše Jasnost spolek. Ale my neprosíme, my mlčíme; avšak Vaše Jasnost nezakázala, abychom Vaší Jasnosti vyjádřili svou nejhlubší úctu a přednesli svůj nepomíjející a nejvyšší dík. Bylo by také nemožné nám to zapovědět, a proto také slavnostně vyznáváme:

Vaše Jasnost si nejen v srdcích všech členů spolku, nýbrž i v srdcích všech obyvatel královského hlavního města Prahy postavila věčný, nepomíjivý pomník nejvyšší úcty a nejvyššího pocitu díku svým dlouholetým neustálým, a proto tak úspěšným a požehnaným úsilím jako vrchní správce, štít a útočiště spolku – nezapomenutelný památník, protože díky Vaší námaze a snaze se pomohlo mnoha starcům, vdovám a sirotkům, byla podána pomocná ruka mnoha trpícím, bylo zaplašeno mnoho zármutků a osušeno mnoho slz. Vaše Jasnost se mohla rozhodnout, že dále nechce nést protektorát nad Spolkem pro podporu poctivých podomních chudých v Praze:

fol. 39b [s. 66]

i Vy sám nikdy nepřestanete být spásným andělem trpícího lidstva, dokud milost Všemohoucího dovolí dýchat Vaší hrudi a bít Vašemu nejušlechtilejšímu srdci."

III.

Dne 20. října 1860 jasná princezna **Helena**, manželka Jeho Jasnosti prince **Ludvíka z Rohanu,** v Lysé šťastně povila prince. Novorozený princ obdržel při svatém křtu jména **Raoul, Benjamin, Ludvík, Maria, Alain, Johann.**

IV.

V měsíci květnu 1849 bylo město Lomnice těžce postiženo pustošivým požárem, při němž padly za oběť plamenům také kostel, fara a škola.

Krátce poté ráčil Jeho Jasnost kníže **Kamil z Rohanu** navštívit místo požáru. Když dorazil k budově školy, nejmilostivěji pronesl k nešťastné reprezentaci města útěšná slova:

„I když už nejsem vrchnost, postavím podle starodávných zvyklostí svým milým Lomničanům školu znovu."

Přítomní lidé hleděli na Jeho Jasnost zvlhlým zrakem, který vyjadřoval pocit hlubokého díku.

Knížecí slovo se stalo skutkem.

Již 11. prosince 1853 obdržela knížecí centrální kancelář rozkaz, aby se začalo se stavbou lomnické školy. Kvůli jednání úřadů se však provedení stavby protahovalo natolik, že základní kámen k nové školní budově byl položen teprve 2. května 1859 a budova byla úplně dokončena v měsíci říjnu 1860.

Tato krásná ohromná budova, která leží na jihovýchod od kostela, má čtyři třídy, byt učitele a tři obytné místnosti pro podučitele. V přízemí jsou dvě obytné místnosti a dvě komory pro osm špitálníků. Náklady na budovu činí 17 149 zl. k. m., na něž přispěli:

a. Jeho Jasnost na materiály a odborné práce 8167 zl. 28 kr.
b. obce, které školu využívají, na dopravu a podavačské práce 6443 zl. 5 kr.
c. špitální fond 2529 zl. 27 kr.
17 149 zl. k. m.

Tato školní budova byla církevně posvěcena 14. října 1860 biskupským panem okresním vikářem P. Antonínem Peterou, farářem v Bělohradě,

fol. 40a [s. 67]

za asistence lomnického pana faráře P. Aloise Schalka a v přítomnosti školních dětí, c. k. okresního přednosty Wenzela Hartmanna a lomnických měšťanů, kteří se shromáždili v hojném počtu. Jeho Jasnost se nechala při této slavnosti zastoupit svým dvorním radou Janem Jansou a radou panství Janem Czechem.

Na důkaz upřímné vděčnosti ihned po skončení svěcení vyslaly školní děti vzhůru

k otci světa své modlitby za Jeho Jasnost dobrosrdečného knížete a pána, a pak všichni přítomní provolali Jeho Jasnosti třikrát „Sláva!"

V.

Seznam zástřelů z výtěžku honů na knížecím panství Rohanů v roce 1860

Druh zvěře	Svijany	Český Dub	Semily	Lomnice
Vysoká zvěř				
a) ve volné přírodě		1	1	
b) v oboře				17
Daňčí zvěř v oboře	110			
Srnčí zvěř				
a) v oboře				19
b) ve volné přírodě	12	11	5	12
Černá zvěř	50			
Tetřev				
Tetřívek	11	26	2	
Jeřábek	3	3		
Bažant	855	1		
Koroptev	4255	1515	5	134
Křepelka				
Divoká kachna	16			
Kachna				
Sluka lesní	8		1	
Sluka luční				
Zajíc	4788	1567	47	245
Jezevec				
svod	10108	3124	61	427

fol. 40b [s. 68]

Druh zvěře	Svijany	Český Dub	Semily	Lomnice
svod	10108	3124	61	427
Škodná srstnatá zvěř				
Liška	1	7	8	2
Kuna	11	9	19	
Tchoř	35	11	1	
Kočka	433	61		
Lasice	226	12		
Škodná pernatá zvěř				
Jestřáb	12	1	2	4
Sup	114	17	4	3
Sova noční	33	2	1	1
Vrána a straka	1705	436	70	40
Celkem	12678	3680	166	477

Restaurování skleněné židle z expozice Sklářského muzea v Kamenickém Šenově

Zdeňka a Václav Němcovi
Jablonec nad Nisou

Ve stálé expozici Sklářského muzea v Kamenickém Šenově se nachází skleněná židle z produkce firmy Elias Palme. Tato firma byla s největší pravděpodobností dle vzpomínek Harryho Palmeho mladšího vyzvána r. 1894 indickými velvyslanci maharádži z Heidebaradu, zda by dokázala zhotovit skleněný nábytek a další zařízení do jeho harému. Židli jsme dostali k restaurování v rámci programu ISO na ochranu sbírkového fondu, který vypisuje Ministerstvo kultury ČR.

Celá skleněná židle byla při převzetí z muzea zašpiněná a zaprášená a v konstrukčních spojích uvolněná. Potah židle tvořený kotlíky, do kterých byly přes řídkou osnovu (tzv. organtýn či stramín) fastované šatony velikosti cca 1,9–2 mm, musel být sejmut kvůli samotnému čištění a doplnění chybějících kotlíků. Původní stav nevypadal tak hrozivě jako při sejmutí „ šatonového“ potahu, kdy při sebemenším pohybu vypadávaly šatony z kotlíků, neboť kotlíky, hlavně krapny („packy“) kotlíků, byly značně zkorodovány. Tento stav byl viditelný hlavně po podrobnějším průzkumu pod velkou osvětlenou lupou.

Samotný potah byl připevněn k sedákovému dřevěnému rámu ze všech čtyř stran hřebíčky. Dřevěný rám je překryt kovovými galvanicky upravovanými plechy se závity, na kterých jsou skleněné prvky (broušené destičky – obložky), které jsou k lištám přišroubovány kovovými šrouby s osaznami se zasazenými skleněnými hlavičkami. Šroubení těchto osazen bylo tak zarezlé, že šlo velmi obtížně, pomalu a postupně odšroubovávat, aby nedošlo k jejich poškození a následně k poškození skleněných prvků.

Skleněná židle - stav před restaurováním.

Teprve po náročném sejmutí bočních ozdob se mohl sejmout „šatonový“ potah. Ten byl částečně na sedáku přišit lokálně k látkovému přikrytí, zakrývajícímu čalounický základ. Boky „šatonového“sedáku byly přišity ve spojích stříbrnou šňůrou a při sejmutí se vlastní potah rozpadl na jednotlivé fastované části. Vnitřek sedáku bylo

nutno upravit (docpat výplňový materiál) a vyčistit látku, která přikrývala afrik a na které byly fleky jakoby po zatečení. Dřevěná kostra sedáku byla prolepena a doplněna dřevem s opracováním. Nosné kovové tyče židle byly očištěny a zalakovány.

Po sundání „šatonového“ potahu z podložky více jak 3/4 šatonů vypadalo. Po bližším průzkumu „ šatonového “ potahu pod lupou bylo zjištěno, že je poškozeno mnohem více kotlíků, lépe řečeno krapen, které přidržují šatony.

Některé kotlíky, pokud to umožňoval jejich stav, byly vyrovnány a znovu použity hlavně na samotný sedák, protože nové kotlíky, které se musely použít, mají novou galvanizaci a tím i více září. Při manipulaci a novém zafastování bylo zjištěno, že opětovné ohýbaní krapen na kotlíkách narušuje již tak narušený a částečně zkorodovaný materiál a krapny kotlíků opět praskají. Staré kotlíky se tedy musely opětovně sejmout a po dohodě s investorem použít kotlíky nové. I tak „nové“ kotlíky nebyly zcela nové, protože se nám podařilo sehnat kotlíky ze staré firemní zásoby. Na vršek sedáku bylo použito co nejvíce starých kotlíků takovým způsobem, aby byly citlivě střídány s novými kotlíky, protože je to nejvíce viditelná část židle. Vzhledem k tomu, že byl i nedostatek šatonů, které již dříve vypadaly, musela být část nahrazena šatony novými.

Výměna kotlíků a kamenů byla podle původního záměru větší a jejich počet se dal určit po převážení. na 4. 650 kusů. Dá se říci, že kotlíků bylo i více, protože v zadní části u opěradla na sedákovém rámu zcela chyběl kus fastovaného potahu. Dochovaný kus z druhé strany sedáku byl natolik roztrhán, že jej nebylo možno použít a byl taktéž rekonstruován. Byla zhotovena i část šňůry ze „stříbrného dracounu“ u chybějící části potahu. Během našívání se šňůra vyšetřila a nebylo nutno použít rekonstruovanou stříbrnou šňůru. Druhá svislá příčka opěradla byla uvolněná a vysazená z vodorovné příčky v dolní části. Při průzkumu bylo zjištěno, že chybí šroub u obou středových příček i zakončení šroubení, a tak bylo nutno přistoupit k jejich rekonstrukci. Všechny kovové prvky měly silnou oxidační vrstvu, jeden kovový prvek byl již v minulosti zřejmě zkoumán a zoxidovaná povrchová úprava byla sejmuta. Povrch všech viditelných kovových součástí byl v minulosti s bílou galvanickou úpravou zřejmě pochromován. Po dohodě s investorem byly všechny kovové součásti postříbřeny. Trubkové vložky uvnitř skleněných těl byly očištěny a zaretušovány.

Na kovovém obkladu dřevěného rámu chyběl 1 ks broušené obkladové destičky včetně krycí skleněné broušené hlavičky a kovového prstence a jedna samotná broušená hlavička. Byly vyrobeny repliky 2 chybějících kovových prstenců.

Taktéž byly zhotoveny 2 ks broušených skleněných hlaviček a 1 ks broušené obkladové destičky. Dalším viditelným poškozením byl chybějící velký kus broušeného skleněného válce těla nohy nad kovovou patkou u zadní levé nohy. Ten byl po dohodě s investorem doplněn speciálním lepidlem do předem zhotovené formy tak, aby co nejvíce nahradil chybějící střep. Doplněná část byla přebroušena a zalakována. U spodního vlysu chybělo zezadu 4,5 cm skleněného obložení s jehlancovitým plochým brusem. Dále se provedly repliky chybějících skleněných částí. Vrcholová ozdoba opěradla – palmeta, byla poškozena velkým výštěpem v vpravé části. Její doplnění bylo opět provedeno speciálním lepidlem a tvarově přizpůsobeno broušením.

Značná byla oxidace hlaviček spojovacích šroubků fixujících skleněné jehlancovité destičky jak k hranolovitým vodorovným příčkám opěradla, tak k prstencům nohou židle. Oxidace se výrazně projevila i u kovových prstenců ve spojovacích šroubech se skleněnými hlavičkami, které fixují skleněné destičky a obložky k plechovému obložení

Skleněná židle – detail chybějícího skleněného prvku, přední strana, počáteční stav.

Rozpracovanost – kostra odstrojené skleněné židle.
Stav po restaurování.

Skleněná židle – záběr z expozice The Corning Museum of Glass, USA.

sedáku. Vzhledem k tomu, že byly do těchto zkorodovaných prstenců zasazené broušené hlavičky, nešlo je po mechanickém očištění postříbřit hromadně galvanicky, a tak se přistoupilo po dohodě s investorem k lokálnímu postříbření speciálním přípravkem. Ze všech kovových dílů byla odstraněna koroze a po mechanickém vyčištění a zaletování velkých prasklin hlavně na vodorovných hranolech opěradla, na kterých jsou skleněné broušené jehlance a destičky, se galvanicky postříbřily.

Závěrečná montáž spočívala v našpendlení zrestaurovaného potahu na sedák, opatrném sešití čalounickou jehlou „kulačkou“ stávajícího potahu s rekonstruovanými částmi. Vyčištěná šňůra byla rovněž znovu přišita s tím, že se obrátila na čistější část. Nakonec se židle osazovala skleněnými a kovovými prvky s našroubováním skleněných dílů na boky židle.

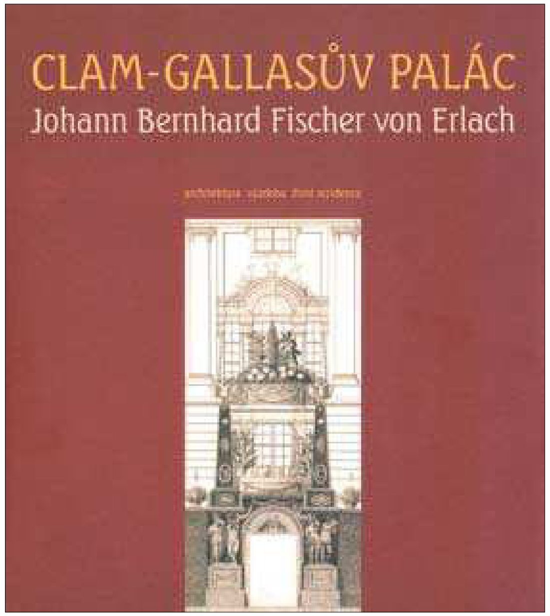
Židle se dočkala své výstavní premiéry v The Corning Museum of Glass v USA v roce 2006 na výstavě “Glass of the Maharajahs“.

O výstavě Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – rezidence

(Archiv hlavního města Prahy 30. 11. 2007 – 27. 1. 2008)

Martin Krummholz
Ústav dějin umění Akademie věd České republiky

Na přelomu roku 2007/2008 se v pražském Clam-Gallasově paláci uskutečnila výstava věnovaná dějinám této významné památky evropského baroka a oběma rodům jeho stavebníků a majitelů – Gallasům a Clam-Gallasům. Co se koncepce týče, byla výstava prvním zdejším pokusem představit bývalou šlechtickou rezidenci v kulturně-historickém kontextu *in situ*. Na původní místo se tak epizodicky vrátila řada památek, podobizen či vybraných kusů mobiliáře, které se v palácových prostorách kdysi pravděpodobně nalézaly. Rovněž byl kladen důraz na přirozenou vazbu okázalé pražské rezidence ke (clam)-gallasovským severočeským panstvím a dalším rodovým sídlům, jež byla četnými exponáty též připomenuta. Záměrem autora bylo v maximální míře využít autentického prostředí palácových interiérů, jejichž proměnami se výstava mj. zabývala. Hlavním exponátem se tak stal palác sám. Výstavní interiéry prvního patra byly částečně doplněny dobovým nábytkem, zapůjčeným ze sbírek Uměleckoprůmyslového musea a vybraných zámeckých objektů. Další palácové prostory (reprezentační sály piana nobile, palácová knihovna, horní partie původně zamýšleného hlavního sálu) byly návštěvníkům zpřístupněny v rámci několika komentovaných prohlídek.

Katalog výstavy Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – rezidence (ed. Martin Krummholz). Vydal Archiv hlavního města Prahy, Praha 2007.

Skvostný palác si v dnešní Husově ulici pražského Starého Města nechal v první čtvrtině 18. století vystavět hrabě Jan Václav Gallas (1671–1719) podle projektu vídeňského dvorního architekta Johanna Bernharda Fischera z Erlachu (1656–1723). Na výzdo-

Filip Josef Gallas (1703–1757), 20. léta 18. století, plátno, olej, 89 × 67 cm (NPÚ ÚOP v Liberci, SH Grabštejn, inv. č. G 252).

Záběry z výstavních sálů Clam-Gallasova paláce.

bě se podíleli i další prvořadí umělci: sochař Matyáš Bernard Braun, štukatér Santino Bussi, malíř Carlo Innocenzo Carlone. Nádherymilovný hrabě Gallas byl významným císařským diplomatem působícím v době výstavby pražského paláce v Římě a krátce též v Neapoli. Johann Bernhard Fischer z Erlachu patří k nejpřednějším uměleckým osobnostem barokní éry. Palác byl nedlouho po dokončení za Filipa Josefa Gallase (na přelomu 20. a 30. let 18. století) v roce 1744 zcela vyrabován pruskými vojáky. Za Clam-Gallasů byly jeho interiéry několikráte adaptovány. Do nedávné doby v prostorách paláce sídlil Archiv hlavního města Prahy. V současnosti se připravuje komplexní obnova této významné památky, jež je v majetku hlavního města Prahy.

Celkem devět výstavních místností prvního patra západního křídla paláce, které tvoří celou frontu do Husovy ulice, návštěvníka seznámilo ve třech tématických okruzích s osudy paláce i jeho majitelů. Úvodní místnosti byly věnovány Gallasům a Clam-Gallasům, další pak pražskému paláci (jeho stavebnímu vývoji, umělecké výzdobě, zde činným umělcům) a společenskému životu v něm (hudba, divadlo). *Last but not least* byl představen věhlasný autor paláce – architekt Johann Bernhard Fischer z Erlachu.

Vstupní místnost obeznamovala s erby obou rodů, (clam)-gallasovskými severočeskými sídly a zároveň se světem pražské barokní palácové architektury. Sál druhý byl věnován čtyřem generacím Gallasů žijících a působících na českém území; třetí pak rovněž čtyřem generacím rodu Clam-Gallasů. Následující místnost připomenula mimořádnou osobnost všestranného Kristiána Kryštofa Clam-Gallase (1771–1838) a společenský život na jeho sídlech (mj. Klamovka, Lázně Libverda). Komorní pátá prostora se věnovala palácovým interiérům a jejich proměnám během dvou posledních století (akvarely, fotografie). Poslední místnost enfilády do Husovy ulice byla zařízena spíše „muzejně“; ve středových vitrínách byly vystaveny četné písemnosti a drobnější trojrozměrné artefakty upomínající na jednotlivé příslušníky obou rodů, ukázky tištěných gallasian

i vybrané tituly z dochované části rodové knihovny. Větší počet exponátů dokumentoval provoz palácového divadla a čilý hudební život v paláci i na dalších clam-gallasovských sídlech. Vystaveno bylo několik nejzajímavějších hudebnin z dochovaného clam-gallasovského notového archivu. Stěny místnosti zdobily četné veduty jednotlivých clam-gallasovských sídel a města Liberce s okolím (jednalo se převážně o střelecké terče ze sbírek Severočeského muzea v Liberci). Byla zde také k vidění poslední z celkem tří vystavených uniforem clam-gallasovského vrchnostenského personálu ze sbírek Státního zámku Frýdlant.

Sedmá místnost seznamovala se stavebním vývojem paláce (stavební účty, inventáře, plány, fotografie, Langweilův model). Místnost následující byla věnována umělcům, kteří se podíleli na výzdobě paláce. Kromě sochaře Matyáše Bernarda Brauna to byli především ve své době věhlasný štukatér Santino Bussi (1664–1736) a neméně slavný malíř Carlo Innocenzo Carlone (1686–1775). Klíčovou roli v době budování paláce za Jana Václava Gallase sehrál obdivuhodně činorodý a spolehlivý Gallasův hofmistr Johann Heinrich Dienebier (1677–1748). Autentickou podobu posledního interiéru potlačila instalovaná paneláž umožňující adekvátně vystavit na třicet originálních kreseb slavného architekta paláce J. B. Fischera z Erlachu. Kromě nově objevených, zde poprvé vystavených Fischerových návrhů pro Gallasův palác, se podařilo ze zdejších i zahraničních sbírek zapůjčit ještě další Fischerovy kresby a architektonické návrhy, což umožnilo vřadit kresby pražského paláce do kontextu umělcovy tvorby a poskytlo patřičné srovnání rukopisu, stylu i jednotlivých motivů. Bylo to vůbec poprvé, kdy se podařilo představit tvorbu tohoto předního protagonisty evropského baroka na českém území. Zmiňované znovunalezené, nádherné a velkolepé plány Gallasova paláce jsou objevem mezinárodního významu.

Mezi exponáty převažovaly rodinné podobizny a nejrozmanitější mobiliář vypůjčený ze Státního zámku Frýdlant a písemnosti z rodinného archivu Clam-Gallasů

(SOA Litoměřice, pobočka Děčín) a Archivu hl. m. Prahy. Dalšími zapůjčiteli byly: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Mezinárodní centrum duchovní obnovy Hejnice, Muzeum hlavního města Prahy, Národní archiv v Praze, Národní galerie v Praze, Národní knihovna ČR, Národní muzeum v Praze a České muzeum hudby, Oblastní muzeum v Děčíně, Severočeské muzeum v Liberci, Ústav dějin umění AV ČR, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, Státní oblastní archiv Třeboň, řada pracovišť Národního památkového ústavu (Liberec, Loket, Plzeň, Ústí n. L.) a dva soukromí majitelé. Vzácné kresby Fischera z Erlachu zapůjčily Univerzitní knihovna v Záhřebu, rakouské Landesmuseum Joanneum a Landesarchiv Salzburg. Celek doplnila vzácná dobová podobizna generála Matyáše Gallase z tridentského muzea.

Díky intenzivnímu bádání a výstavnímu záměru se podařilo „objevit“ a následně zrestaurovat několik mimořádně významných uměleckých předmětů. Zachráněn tak byl mj. exemplář velmi vzácného titulu Paola Petriniho *Facciate delle Chiese piú cospicue della Cittá di Napoli* (Neapol 1718) obsahujícího vyobrazení neapolských kostelů (NPÚ ÚOP v Liberci, SZ Frýdlant, knihovna, inv. č. 9359. vyst. č. kat. 44). Tento tisk byl autorem dedikován Janu Václavu Gallasovi, který byl tehdy císařským vyslancem v Římě a následně neapolským místokrálem.

Nečekaným dobrodružstvím bylo potýkání se s gallasovskou ikonografií, která zůstávala zatím stranou veškerého odborného zájmu. Kromě několika známých grafických podobizen generála Matyáše Gallase byla dosud východiskem všech badatelů gallasovská portrétní galerie Rytířského sálu na Frýdlantě. Její vznik ovšem souvisel teprve se zřizováním frýdlantského hradního muzea (kolem 1800). Tehdy liberecký malíř Philipp Leubner vytvořil několik podobizen příslušníků prvních generací severočeských Clam-Gallasů. Vzhledem k absenci recentnějších restaurátorských posudků není momentálně možné odlišit dobové portréty od replik z přelomu 18. a 19. století. Zejména monumen-

tální celofigurové podobizny Rytířského sálu se totiž vykazují do značné míry obdobným kompozičním i stylovým pojetím, což indikuje jednotnou dobu jejich vzniku. Ne vždy jsou zcela spolehlivými i popisky obrazů, které byly rovněž pořízeny až na samém počátku 19. století.

Kromě souboru v Rytířském sálu jsme na tom s gallasovskými portréty velmi bídně. Přestože nás dobové inventáře informují o existenci značného množství podobizen na všech tehdejších rodových sídlech, do dnešní doby se nám nedochovaly téměř žádné. Víme tedy vůbec, jak příslušníci oněch čtyřech generací Gallasů vypadali?

První generaci nám zastupuje výjimečná osobnost generála Matyáše Gallase (1588–1646). Na samotném Frýdlantu se s ním setkáme hned několikrát; vesměs se jedná o repliky podobizny z Rytířského sálu. Totéž platí o exemplářích ze Severočeského muzea v Liberci (vyst. č. kat. 4). Vyobrazený muž má ovšem jen málo společného se skutečným generálem. Všechny severočeské portréty totiž vycházejí z grafické předlohy, jež tridentského rodáka Matyáše Gallase značně idealizovala. Autentičtějšími jsou tak především dvě dochované dobové podobizny nalézající se v tridentském muzeu (vyst. č. kat. 3) a vídeňském Vojenském historickém muzeu.

Podobu manželského páru Františka Ferdinanda Gallase (1635–1697) a Johany Emerencie (1643–1735) známe z černobílých reprodukcí z počátku 20. století. Pátrání po jejich monumentálních podobiznách, které se původně nalézaly ve staré liberecké radnici, bylo opravdu nesnadné. Obě díla jsou dnes ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci. Nesmírně poškozenou podobiznu Johany Emerencie se díky výstavnímu rozpočtu podařilo nákladně zrestaurovat a zachránit ji tak téměř v hodině dvanácté. Jedná se o jediné dobové vyobrazení této, téměř jedno století žijící a pro dějiny Gallasů i jejich severočeských panství nesmírně významné dámy. Oba protějškové obrazy (vyst. kat. č. 11 a 12) pocházejí z poslední třetiny 17. století.

Paradoxně nejhůře jsme na tom s ikonografií stavebníka pražského paláce a osobnosti evropského formátu, Jana Václava Gallase (1671–1719). Přestože nám dobové inventáře dokládají přes desítku podobizen tohoto císařského diplomata, není dnes známa ani jediná z nich. Dosud jsme tak měli k dispozici pouze rytinu Johna Smithe vytvořenou podle obrazu významného anglického portrétisty Godfreye Knellera (vyst. kat. č. 25). Tu se podařilo recentním výzkumem obohatit o dva další grafické portréty Jana Václava Gallase (vyst. kat. č. 24 a 26). Na základě těchto tří dobových vyobrazení lze konstatovat, že žádný z dalších frýdlantských obrazů (kromě č. kat. 27) nepředstavuje tohoto barokního aristokrata. Jan Václav Gallas se postupně oženil se dvěma dcerami hraběte Filipa Zikmunda Dietrichsteina. Marie Anna (1681–1704) byla u vídeňského dvora proslulá svou krásou. Zda byl právě tento fakt příčinou, že se nám dochovaly hned dvě její podobizny, zatím nelze rozhodnout. Kromě portrétu z frýdlantského Rytířského sálu totiž existuje ještě další, téměř identický, který se nachází na zámku Orlík. Opět nám ale absence restaurátorské analýzy znemožňuje určitější soud ohledně stáří obou těchto děl. Podobu Gallasovy druhé manželky Marie Ernestiny (1689–1745) dosud neznáme. Ovšem vzhledem k tomu, že se roku 1721 znovu provdala za hraběte Aloise Tomáše Raimunda Harracha (1669–1742), po jehož boku se podruhé stala neapolskou místokrálovnou, lze předpokládat existenci jejího portrétu na některém z harrachovských sídel.

O trochu lépe jsme na tom s posledním mužským potomkem rodu Gallasů Filipem Josefem (1703–1757). V tomto případě ovšem vedla konfrontace jeho podobizny (repliky?) z frýdlantského Rytířského sálu, na které je vyobrazen v již pokročilejším věku, s portrétem jeho matky Marie Anny (tamtéž) k pozoruhodnému závěru. Mladý muž, který je znázorněn na obrazech ve Frýdlantu (tzv. zámecká obrazárna) a na Grabštejně (vyst. kat. č. 55), byl dle autorova náhledu identifikován jako mladý Filip Josef Gallas. Oba portréty se navíc zdají být dobovými díly.

Předcházející výzkum, přípravná práce a následovně realizovaná výstava nám umožnily sumarizovat dosavadní poznatky. S aktuálními závěry byla konfrontována starší fakta i (více či méně podložená) tvrzení a tradované domněnky. Nebylo pochopitelně možné „zodpovědět“ přečetné otázky, jež během bádání a nejrůznějších komparací vyvstávaly jedna za druhou. (Clam)-Gallasovská problematika se po půlstoletí trvající cézuře stala předmětem intenzivnějšího odborného zájmu až v posledních letech. Podniknutý záměr budiž tedy především východiskem dalšímu clam-gallasovskému bádání. Dochované a dosud pouze částečně vytěžené a zpracované materiály a artefakty mají nezvykle velký potenciál jak pro historiky a historiky umění, tak pro badatele z oborů dějin hudby a dějin divadla.

Přes dosud nepříliš velký odborný zájem a poměrně skromnou gallasovskou a clam-gallasovskou literaturu se zásluhou tohoto výstavního počinu podařilo shromáždit poměrně široké spektrum relevantního materiálu a shrnout (clam)-gallasovskou problematiku. Gallasové a Clam-Gallasové byly v širším kulturně-společenském kontextu symbolicky „vráceni“ českým dějinám. Odškodněním za tristní dlouhodobější nezájem budiž skutečnost, že se zatím žádnému z českých šlechtických rodů nedostalo vlastní monumentální výstavy v jejich tradiční pražské rezidenci.

Tento záměr by nebylo možné realizovat bez mimořádné obětavosti mnoha kolegů. Bez vstřícnosti a zásadní podpory ze strany Archivu hlavního města Prahy, Státního oblastního archivu v Děčíně a Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Liberci by v zimě na přelomu let 2007/2008 nebylo v Clam-Gallasově paláci co vystavit. Autor je všem zainteresovaným kolegům a spolupracovníkům nesmírně vděčný.

Architekt Otto Bartning a jeho „Lutherův hrad“ v Novém Městě pod Smrkem

Petra Šternová
Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Liberci

„Započetí stavby to byl smělý čin, který se báječně shledal se zdarem, načež se nám naskytla příležitost vidět celou řadu projevů evangelické lásky, věrnosti a obětavosti. Kéž toto vše nalezne odezvu v našich srdcích.“[1]

Evangelický kostel s farou a sborovým sálem nazývaný též Lutherův hrad stojí od roku 1912 na západním okraji Nového Města pod Smrkem. V období těsně před jeho výstavbou se ve městě nacházela pouze kazatelská stanice evangelické církve, která vzešla z poměrně silného sboru ve Frýdlantu a byla součástí tzv. Jizerského seniorátu. Místní evangelíci se scházeli ve společenském sále textilní továrny patřící významné průmyslnické rodině Klingerů, staršovstvo (správní orgán sboru) pak zasedalo v novoměstském hostinci U Heglerů.[2]

Vypracováním architektonického návrhu nového kostela byl pověřen tehdy mladý německý architekt Otto Bartning[3], který se narodil 12. dubna 1883 v Karlsruhe a zemřel 20. února 1959 v Darmstadtu. Architekturu studoval nejdříve v Berlíně a posléze v rodném Karlsruhe, studia však nikdy nedokončil. V jeho životopisných údajích se uvádí, že

Historické vyobrazení Lutherova hradu.

je považoval za ztrátu času, který mohl lépe využít k vlastní tvorbě. Tento pilný tvůrce řady obytných i průmyslových staveb, sídlišť, a nemocnic proslul především jako autor celé řady evangelických kostelů zejména v Německu a Rakousku. Jako teolog a spisovatel se stavbou kostelů zabýval i v teoretické rovině. Své myšlenky shrnul roku 1919 v knize „Vom neuen Kirchbau“ (O novém nebo také moderním církevním stavitelství).[4] Na počátku své tvůrčí činnosti se věnoval především projektování kostelů a kaplí pro menšinové evangelické skupiny (tzv. Diasporakapelle). Jeho první samostatnou církevní stavbou byl evangelický mírový kostel s farou a spolkovým sálem v rakouském Peggau, k jehož vysvěcení došlo 1. listopadu 1906. Raná díla Otto Bartninga vycházejí z pozdně secesních forem inspirovaných ještě historismem. Jeho stavby z tohoto období, do kterého spadá i novoměstský kostel, jsou malebnou ukázkou romantizující architektury.[5] Později se Bartning plně ztotožnil s myšlenkami moderního stavitelství, které výrazově naprosto vyhovovaly jeho zásadám na podobu církevních staveb. O tom mj. svědčí jeho slova: „Odpovídá to evangelické povaze, že se do podoby kostela promítá každodenní životní styl. Zvláště tu jde přece o prostotu, jednoduchost, pravdivost a důstojnost. To znamená, že vnější vzhled by měl být výrazem vnitřního života bez klamu, přepychu, a přesto by stavba měla být taková, že si vás získá a že vás do sebe zve – už jen svou tichou existencí, bez křiklavých reklam. Stavět znamená vyznávat… Za skromnost a jednoduchost se není třeba stydět, obsahují totiž v sobě sílu a odvahu pravdivě vyjádřit právě to, co je podstatné“[6]. Zdařilým příkladem moderní expresivně cítěné kostelní stavby kostela je např. Bartningův kostel Gustava Adolfa v berlínské čtvrti Charlottenburg postavený v letech 1932–1934. V roce 1926 se Otto Bartning stal profesorem a posléze i ředitelem Státní vysoké stavební školy ve Výmaru. Byl také členem řady uměleckých spolků, jako

Kolorovaná pohlednice Lutherova hradu s panoramatem Jizerských hor.

např. „Deutschen Werkbund“[7], „Arbeitsrat für Kunst“[8], „Novembergruppe“[9] a „Ring“[10]. Po druhé světové válce Bartning navrhoval především tzv. nouzové kostely nebo se podílel na opravě kostelů poničených válkou. Jednalo se o menší a skromnější stavby, které však svým ztvárněním nepostrádaly důstojnost a myšlenku. Od roku 1950 až do své smrti zastával funkci prezidenta Spolku německých architektů.[11]

V Čechách jsou nám mimo „Lutherova hradu“ v Novém Městě pod Smrkem zatím známy tři další Bartningovy realizované stavby. První z nich je kaple v jizerskohorském Kořenově postavená roku 1909. Další stavbou je kaple v krušnohorských Kraslicích, s jejíž stavbou bylo započato v roce 1912, a konečně poslední stavbou je kaple sv. Cyrila a Metoděje v Mokřinách na Ašsku z let 1912–1913. Další kostel z roku 1910 se údajně nacházel ve Smržovce a byl již ve dvacátých letech 20. století zničen. Dále se dle na internetu uveřejněných informací údajně dochoval blíže nespecifikovaný návrh nerealizovaného kostela z roku 1910 určeného pro Hradec Králové.[12]

V Německu se osobností a odkazem architekta Otto Bartninga již delší dobu zabývá spolek s názvem Otto Bartning-Arbeitsgemeinschaft Kirchenbau e. V., zkráceně tzv. OBAK, který od roku 2005 svou činnost a badatelské úsilí prezentuje na internetových stránkách.[13]

Dochovaná plánová dokumentace „Lutherova hradu“ v Novém Městě pod Smrkem (řezy, pohledy, situace a návrh oplocení s brankou)[14] je datována 30. listopadem 1910. Místní evangelický sbor návrh schválil 26. ledna 1911 a 22. března téhož roku bylo uděleno stavební povolení. Samotnou stavbou byl pověřen frýdlantský stavitel Rudolf Hampel.[15] Stavba byla Hamplovi předána 30. dubna 1911 a v květnu téhož roku se začalo stavět. Slavnostní položení základního kamene se uskutečnilo 15. června. Na tuto

Dobová fotografie Lutherova hradu.

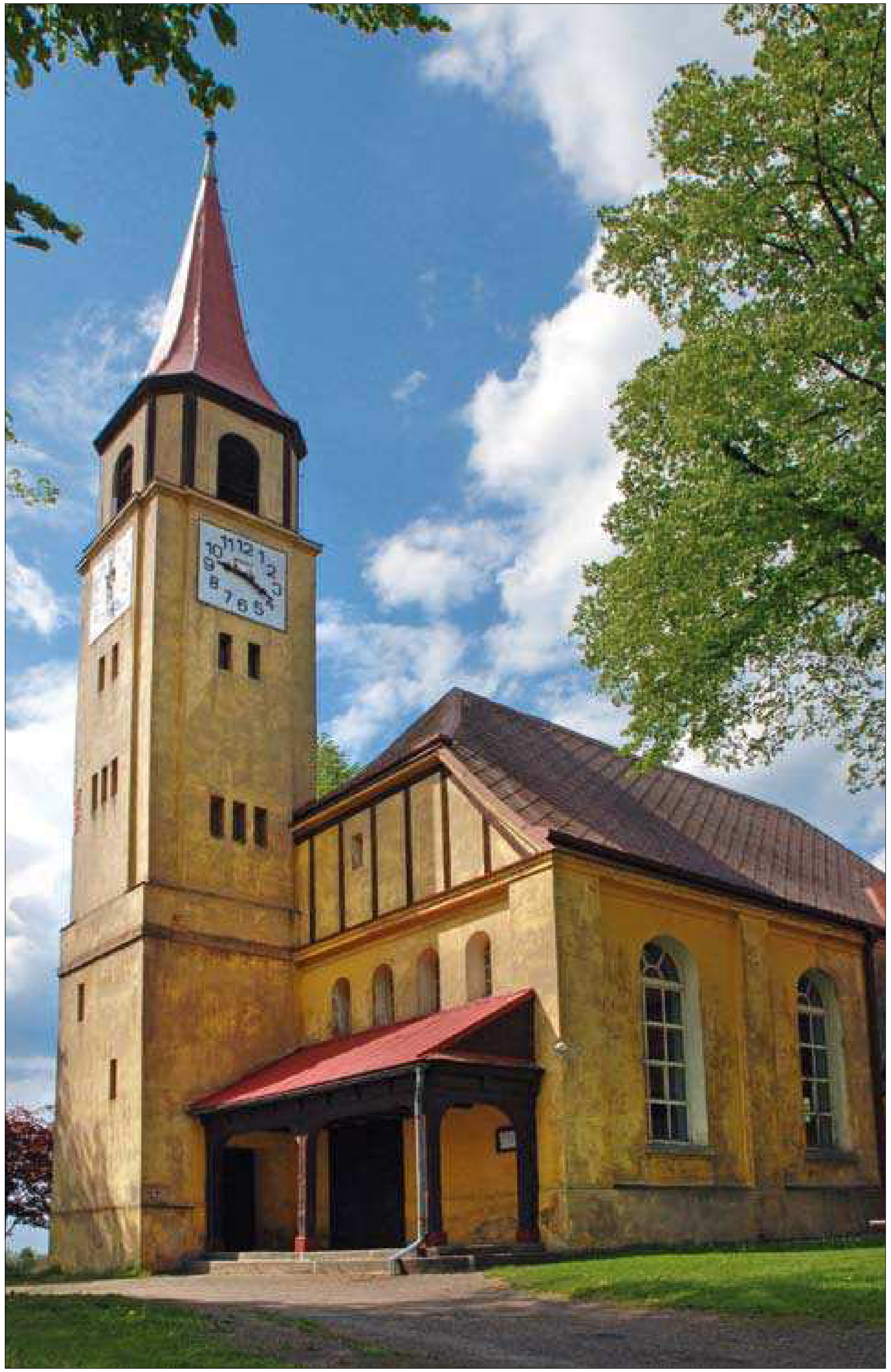
významnou událost upomíná datovaný kámen vložený do jihovýchodního nároží věže kostela. Po roce byla stavba již dokončena a kostel byl 11. srpna 1912 slavnostně vysvěcen.[16] Stavba „Lutherova hradu“ spolu s úpravou pozemku a komunikace stála celkem tehdejších 84 000 tehdejších korun. Finančně na ni přispěl především spolek „Dílo Gustava Adolfa“, který má dodnes na starosti péči o církevní budovy,[17] dále Evangelický svaz v Německu, místní textilní firma Klinger, hrabě František Clam-Gallas a též mateřský evangelický sbor ve Frýdlantu.

Ke stavbě bylo využito svažitého terénu, čímž sklepní prostory směrem do zahrady vystupují nad terén. Přízemní stavba se tak z dvorního pohledu jeví jako patrová. Objekt svým půdorysným i hmotovým uspořádáním zřetelně vymezuje funkční náplň jednotlivých částí budovy. Štítově orientované objekty kostela a fary propojuje část se sborovým sálem a vstupní halou a schodištěm, která je užší půdorysné stopy než oba výše zmíněné objekty.

Kostel situovaný v západní části stavby má k jihozápadnímu průčelí přistavenou věž, kterou prosvětlují střílnová pravoúhle ukončená okna. Věž se směrem vzhůru zužuje a vrcholí jehlancovou střechou. Pod římsou se nacházejí čtvercové ciferníky. Ve věži, kterou prochází kamenné točité schodiště, je umístěn dnes nefunkční hodinový stroj od firmy Thöndel z Uničova z roku 1927. Polovalbovou střechu kostela kryje eternit červené barvy. Vysoká okna jsou jednoduchá v horní části zaoblená, dělená do dvanácti tabulek. Štít jižního průčelí zdobí motiv hrázdění. Vstup osazený dvoukřídlými kazetovými dveřmi kryje přístřešek s pultovou střechou posazenou na dřevěné sloupky. Nad přístřeškem se nachází čtyři menší zaoblená do fasády hluboko zasunutá jednoduchá okna dělená na osm tabulek. Ze severního průčelí v užší půdorysné stopě vystupuje obdélný presbytář se

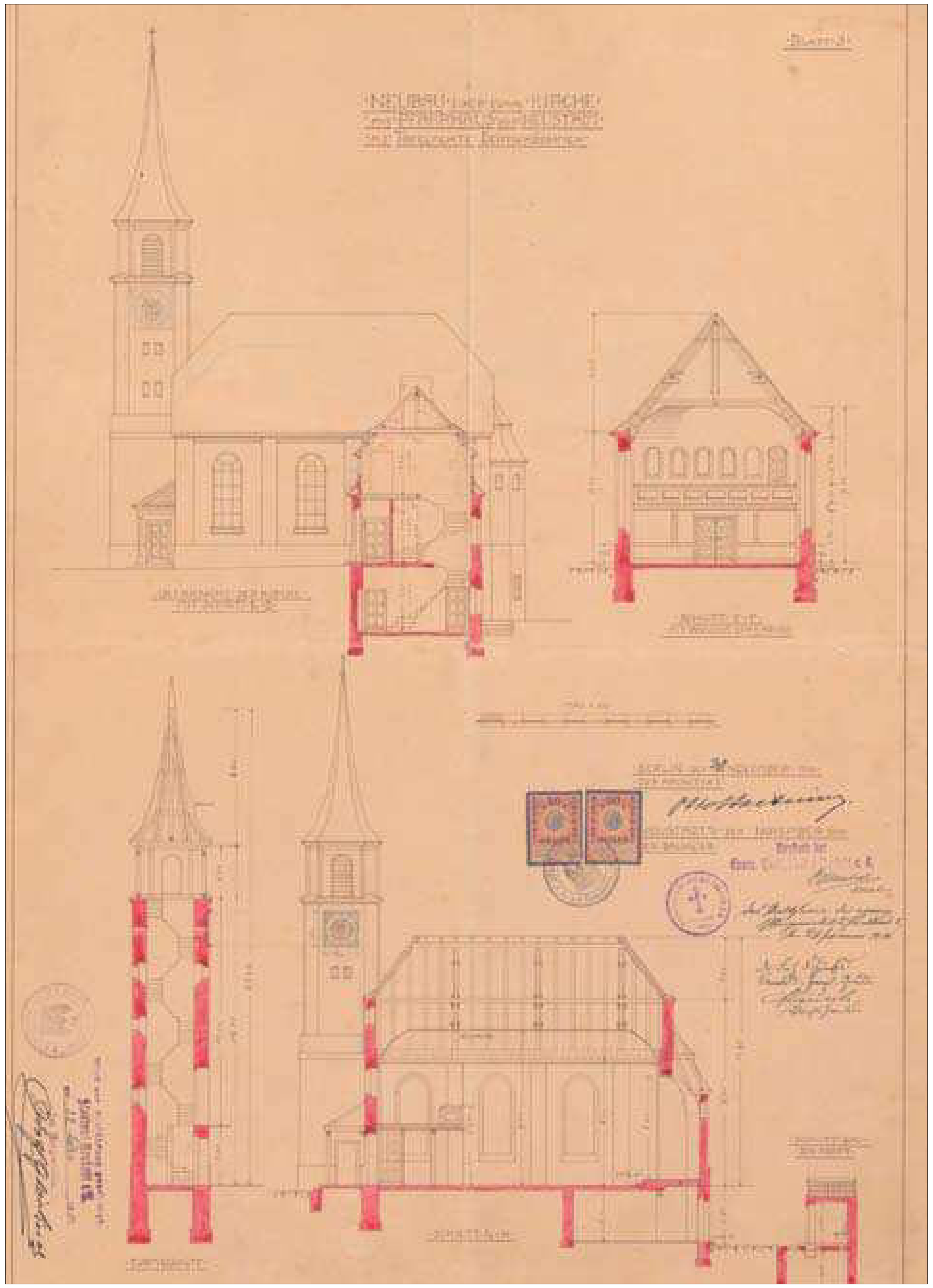

Dálkový pohled od severu z května 2008.

Pohled na kostel a věž z května 2008.

zkosenými nárožími, původně ukončený mansardovou střechou, dnes provizorně zastřešený. Interiér kostela je řešen jako jednolodní centrála s dřevěným zavěšeným stropem, který má přibližně tvar neckové klenby. Presbytář odstupňovaný dvěma schody s vyvý-

Řezy z plánové dokumentace z listopadu 1910.

šeným místem pro kazatele má stěny opatřené dřevěným obložením a prosvětluje jej sedm úzkých oken s vitrajemi s květinovým dekorem. Konvexně prohnutý dřevěný kůr je posazený na dva dřevěné sloupky. Na kůru se nachází nepůvodní harmonium, které přibližně před padesáti lety nahradilo původní odcizené varhany. Interiér je řešen v kombinaci bílé a krémové barevnosti. Zatím co bílá se uplatňuje v ploše, krémové je užito na pilastrech, lemování vítězného oblouku a v presbytáři. Na vítězném oblouku se nachází nápis „Bůh láska jest I. Jan 4.8.“ Po jeho stranách je vymalován monochromní motiv vinných úponků. Podlaha je vyskládána z cihelných čtvercových dlaždic. Z původního mobiliáře se dochovala litinová kamna značky Meteor 92 v secesizujícím stylu, dřevěná křtitelnice s reliéfní řezbou s motivem opakujících se rybek ve vlnách, kostelní lavice a soubor svítidel, které zde byly ovšem umístěny až druhotně. Původně byly patrně součástí vybavení novoměstské Klingerovy vily a pocházejí z období poslední třetiny 19. století.

Podsklepený objekt sborového sálu se vstupní halou je zastřešený mansardovou střechou krytou modifikovanými asfaltovými pásy. V jižním průčelí se nachází vstup osazený dvoukřídlými kazetovými dveřmi v horní části s prosklenými tabulkami s rastrovým vzorem. Okna sborového sálu jsou povětšinou dvoukřídlá dvojitá s křídlem děleným na osm tabulek, vnitřní křídla jsou bez dělení. Dvě okna schodiště jsou dvoukřídlá jednoduchá s dělením na šest tabulek. Dispozičně největší plochu přízemí zabírá sborový sál s trámovým stropem umístěný v západní části, který svou funkcí přináleží ke kostelu. Dále se zde nachází vstupní chodba a schodiště, které zajišťuje komunikaci jak do sklepa po kamenných stupních, tak i do podkroví po dřevěných stupních. Podkroví v mansardě je zobytněné, nachází se zde dvě místnosti a chodba. V suterénu, který směrem do zahrady vystupuje nad terén, se původně nalézal kostelníkův byt. Tato východní část je funkčně propojena s farou.

Fara je přízemním podsklepeným objektem s obytným podkrovím v mansardové střeše s polovalbou, která je vykryta stejně jako sborový sál modifikovanými asfaltovými pásy. Okna přízemí jsou většinou dvojitá dvoukřídlá s dělením křídla na osm tabulek. Okna ve štítu jsou shodného typu, menších rozměrů s členěním na šest tabulek. K východnímu průčelí je přistavěna dřevěná prosklená veranda s balkónem v patře, který je v současnosti nově osazen dřevěným zábradlím zhotoveným dle původního řešení. Po stranách verandy se nacházejí obdélná naležato posazená menší okna s dělením do šesti tabulek. V suterénu fary bylo technické, skladovací zázemí domu a garáž přístupná východním průčelím. V původní prádelně je dochována vyzděná máchací nádrž a odvodňovací kanálek v podlaze. V přízemí předsíň obklopují čtyři místnosti a sociální zázemí. V podkroví se nacházejí tři místnosti se sociálním zázemím a dřevěné schodiště vedoucí na půdu celého objektu. Krov je vaznicový s hambalky. Z původního vybavení fary se dochovala kachlová kamna a dveře včetně kování. Většinou se jedná o kazetové dveře různého členění, některá s prosklením. Kliky jsou mosazné jednoduchého elegantního tvaru. Kování oken je obdobného řešení.

Fasády celého objektu s hladkou omítkou jsou členěny lizénovými rámci a v současnosti jsou opatřeny sytě okrovým nátěrem. Původně byl odstín fasády pravděpodobně světlejší a okna fary byla opatřena dřevěnými okenicemi. Mansardu prosvětlují pultové vikýře, půdu zase volská oka. Vstup na balkón východního průčelí fary je řešen mohutnějším vikýřem s valbovým zastřešením. Střechy celého objektu původně kryly pálené tašky bobrovky.

Vstupní prostranství je ze severu a východu parkově upraveno s trávníkem, vzrostlými stromy, keři a přístupovými nezpevněnými cestami ke kostelu a faře, pouze v blízkosti fary jsou položeny žulové desky. Z východu přímo na objekt fary navazuje předzahrádka. Vzhledem ke svažitosti terénu je zpevněna opěrnou zdí, z východu vyzděnou z lomového kamene a ze severu omítanou a opatřenou dřevěným plaňkovým plotem. Ze severu na objekt navazuje zahrada s ovocnými stromy, kterou vymezuje plaňkový dřevěný plot s žulovými sloupky.

„Lutherův hrad“ je hodnotným zástupcem církevní evangelické stavby počátku 20. století od významného německého architekta Otto Bartninga, která zastupuje ranou tvorbu tohoto bezesporu zajímavého autora. Romantizující srostlice hmot je i důležitým krajinotvorným prvkem. Stavba působí malebně zejména z dálkových pohledů na pozadí panoramatu Jizerských hor. Objekt se dochoval, až na pár výše zmíněných a lehce odstranitelných poválečných nevhodných úprav, ve velmi autentické podobě. Pro jeho architektonické a kulturně historické kvality byl proto zpracován návrh na prohlášení „Lutherova hradu“ za kulturní památku. Závěrem je nutné vyzdvihnout snahu současného faráře pana Adama Balcara o rehabilitaci původní podoby objektu a o propagaci této pozoruhodné stavby.18

Poznámky

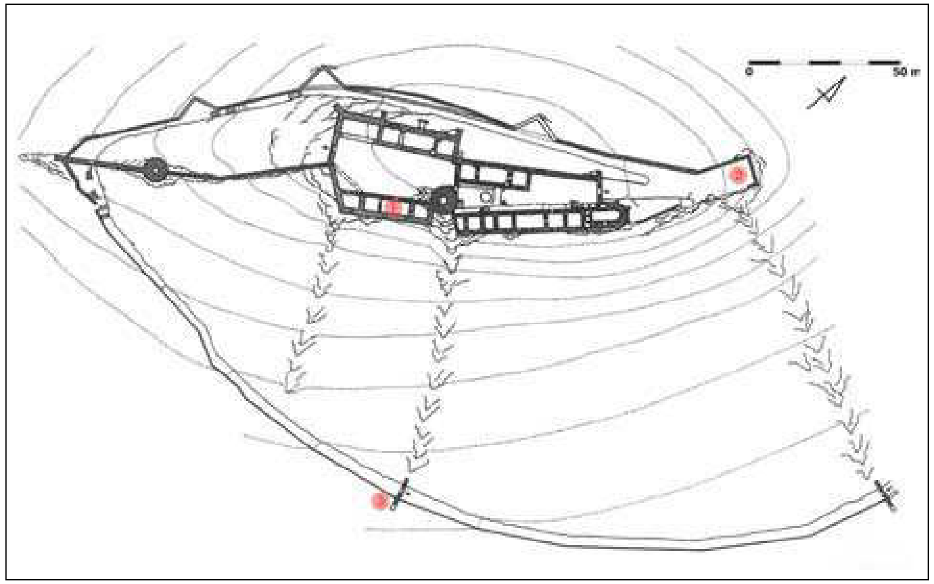
1 Slova novoměstského vikáře Fritze Knora, srovnej http://nove-mesto-pod-smrkem.evangnet.cz/historie.php (prohlíženo 29. 8. 2008).
2 Tamtéž.
3 Životopisná data čerpána z http://nove-mesto-pod-smrkem.evangnet.cz/historie.php (prohlíženo 29. 8. 2008) a http:// www.otto-bartning.de (prohlíženo 29. 8. 2008).
4 Bartning je též autorem cestopisu „Erdball“ (Zeměkoule), ve kterém popisuje své poznatky z cesty kolem světa, kterou mu v roce 1904 umožnil uskutečnit jeho movitý otec.
5 Další stavbou z tohoto období je např. evangelický kostel s farou a sborovým sálem postavený roku 1909 v Essenu.
6 Viz pozn. 3.
7 Deutschen Werkbund byl založen roku 1907, Otto Bartning se stal jeho členem v roce 1912.
8 Arbeitsrat für Kunst vznikl v roce 1918 v Berlíně pod vedením architekta Bruno Tautseho. Jeho členy byli mj. architekti Walter Gropius, Mies van der Rohe, skladatel Hanns Eisler, či malíři Wassily Kandinsky a Paul Klee. V tomto spolku byl vytvořen základ učebního programu pro Bauhaus, který byl zřízen roku 1919 Walterem Gropiem ve Výmaru.
9 Novembergruppe bylo ustanoveno v listopadu roku 1918 jako sdružení revolučně zaměřených umělců.
10 Ring byl spolek architektů založený na přelomu let 1922 a 1923. Bartning byl jeho spoluzakládajícím členem.
11 Bund Deutscher Architekten (BDA).
12 Srovnej http://www.otto-bartning.de (prohlíženo 8. 9. 2008).
13 Jedná se o webové stránky http://www.otto-bartning.de, které zde byly již několikrát citovány, neboť pro potřeby tohoto článku byly hlavním zdrojem informací o Otto Bartningovi.
14 Plánová i další historická dokumentace týkající se této stavby je uložena na faře a byla mi k prostudování laskavě zapůjčena současným farářem panem Adamem Balcarem, jemuž tímto děkuji.
15 Rudolf Hampel (1867–1935) se podílel na řadě staveb v regionu, např. postavil Glückovu vilu, rozhlednu a evangelický kostel Krista Spasitele ve Frýdlantu, podílel se na přestavbě kostela a fary v Raspenavě apod. Srovnej Petra Šternová, Vila advokáta Glücka ve Frýdlantu, in: Sborník NPÚ ÚOP v Liberci 2006, s. 75–86.
16 Srovnej Adam Balcar HTTP://nove-mesto-pod-smrkem.evangnet.cz/historie.php (prohlíženo 28. 9. 2008) a původní plánová dokumentace.
17 Řada údajů o stavbě se dochovala v archivu spolku v Lipsku, viz Adam Balcar HTTP://nove-mesto-pod-smrkem.evangnet.cz/historie.php (prohlíženo 28. 9. 2008).
18 Srovnej HTTP://nove-mesto-pod-smrkem.evangnet.cz/historie.php (prohlíženo 16. 9. 2008).

Archeologie na Bezdězu

(Předběžná zpráva o archeologických výzkumech na SH Bezděz v roce 2008)

Renata Tišerová

Hrad Bezděz, národní kulturní památka v Libereckém kraji, k níž od roku 2006 vykonává právo hospodaření územní odborné pracoviště NPÚ v Liberci, doznala v průběhu roku 2008 výrazných změn. V souvislosti se stavební činností v areálu hradu proběhly na několika místech záchranné archeologické akce formou předstihových výzkumů. Nejrozsáhlejší akcí se stal předstihový výzkum klenebních zásypů manského paláce v dolní části hradu. Drobnějšími akcemi menšího rozsahu byl předstihový výzkum základových pasů pro stavbu vstupního areálu hradu na nejsevernějším výběžku obvodové hradby a předstihová sondáž pro založení lešení v bezprostřední blízkosti druhé hradní brány (obr. 1). V podzimních měsících je naplánován předstihový výzkum na ploše u fary kostela sv. Jiljí v intravilánu obce Bezděz.

Obr. 1: Půdorys hradu Bezděz s vyznačenými plochami, kde v roce 2008 probíhal archeologický výzkum. 1 - manský palác, výzkum klenebních zásypů na úrovni horního patra, 2 - výzkum základových pasů pro vstupní objekt, 3 - sondáž u druhé hradní brány. Převzato z Menclová 1972, upraveno.

Obr. 2: Manský palác, pohled na plochu archeologického výzkumu v úrovni horního patra. Foto Renata Tišerová.

Obr. 3: Manský palác, odhalená koruna zdiva schodišťové věže. Foto Renata Tišerová.

Předstihový výzkum klenebních zásypů manského paláce

V rámci projektu zastřešení manského paláce[1] vyvolaného potřebou zajištění torza jižního paláce dolního hradu proti vlivům eroze[2] bylo rozhodnuto o nutnosti konzervace zdiva kleneb na úrovni horního patra. Za účelem stabilizace zdiva bylo nutné odhalit ruby kleneb horního patra paláce v celé jejich ploše. Tento záměr radikálního zásahu do intaktních souvrství klenebních zásypů vyvolal nutnost záchranného archeologického výzkumu. Byla zvolena metoda předstihového výzkumu, kdy bylo práce vzhledem k omezenému prostoru a nutnosti nenarušení statiky klenebních konstrukcí nezbytné naplánovat součinnost mezi archeology a pracovníky prováděcí firmy zajišťujícími stavební.

Půdorysné uspořádání manského paláce odráží snahu o vícenásobné řazení trojdílných dispozic paláců tak, jak byla zaznamenána i v ostatních částech hradu.[3] V podélné dispozici jsou na obou stranách paláce obytné místnosti. V případě manského paláce se jedná o severní komnatu s prevétem a krbem, zaklenutou křížovou klenbou, a jižní komoru s vnitřním, valeně klenutým roubením. Uprostřed podélné dispozice se nachází obdélný prostor (sál) se dvěma poli křížové klenby. Na úrovni horního patra pak rozeznáváme několik zón, analogicky odvozených od výše nastíněného půdorysného uspořádání.

V křížové klenbě severní obytné komnaty vznikla nepochybně vlivem povětrnosti výrazná deprese, kvůli níž se archeologický výzkum v této části paláce musel omezit na nárožní partie klenby s klenebními zásypy ve špatném stavu zachování a s mizejícím stratigrafickým kontextem vlivem sesuvu suti. Valená klenba jižní komory s vnitřním roubením již není zachována, a proto se archeologický výzkum soustředil zejména na

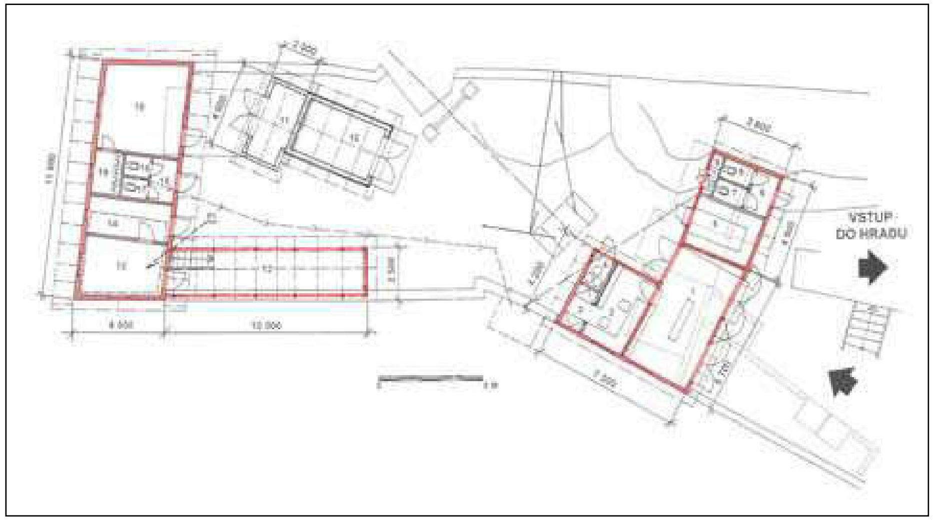

Obr. 4: Manský palác, těleso dýmníku se zachovanými relikty omítek. Foto Renata Tišerová.

klenební zásypy střední části paláce se dvěma poli křížové klenby a na výše zmíněné pozůstatky klenebních zásypů v severní části paláce nad komnatou (obr. 2).

Předstihový výzkum si kladl za cíl zodpovědět předem definované otázky. Zaměřil se tudíž zejména na problematiku zachycení intaktního zvrstvení klenebních zásypů a rekonstrukci jejich stratigrafických vztahů spolu se snahou o co nejpřesnější dataci jejich uložení na základě nálezů movitých artefaktů; prokázání existence podlahové úrovně horního patra paláce a její dokumentaci; dále na stratigrafické vztahy klenebních zásypů vůči dochovanému zdivu kleneb i obvodových zdí paláce spolu se studiem případných interiérových úprav dochovaných pod úrovní současného terénu. Vzhledem k obdélnému půdorysu manského paláce byla plocha horního patra rozčleněna na příčná pole o šířce dvou metrů, která byla dále dělena na sektory a kvadranty. Jednotlivá pole byla v průběhu prací odkrývána střídavě na severním a jižním konci paláce tak, aby po sobě zkoumaná pole byla od sebe maximálně vzdálena. Tato metoda zajistila rovnoměrné rozložení tlaku na klenební konstrukce při odběru jejích zásypů, aby byla zajištěna stabilita zděných konstrukcí.

V průběhu archeologického výzkumu byly tímto způsobem prozkoumány klenební zásypy celkem nad třemi poli křížové klenby. V nejjižnějším poli křížové klenby byla odhalena koruna zdiva schodišťové šachty zajišťující přístup do horního patra (obr. 3). V severní části paláce byla pod úrovní současného terénu odhalena konstrukce dýmníku, která má přímou souvislost s krbem v obytné komnatě pod ním (obr. 4). Překvapivým zjištěním bylo prokázání vnitřních omítek horního patra manského paláce. Tyto omítky se vlivem povětrnosti zachovaly pouze v místech, kde bylo obvodové zdivo překryto uloženinami současného terénu. Zajímavým detailem je navíc doklad omítek pod tělesem dýmníku, časově tedy předchází dokončení dýmníkové konstrukce. Neméně zajímavým zjištěním jsou například i otvory vedené skrze obvodovou zeď paláce v rozích klenebních kápí nebo nesporné doklady o aktivitách spojených s rozděláváním ohně na rubu

Obr. 5: Půdorys vstupního areálu s vyznačeným průběhem základových pasů. Převzato z Girsa – Hanzl 2002.

klenebních konstrukcí. Na celé ploše výzkumu bylo z uloženin získáno velké množství artefaktů, zejména fragmentů keramických nádob předběžně datovaných od období vrcholného a pozdního středověku až do novověku, zvířecích kostí, fragmenty železných předmětů, stavební keramiky aj.

Archeologický výzkum klenebních zásypů horního patra manského paláce je v současné době ve fázi syntézy. Podrobné vyhodnocení výše nastíněných problémů se stane až součástí interpretace celého výzkumu.

Předstihový výzkum základových pasů staveb vstupního areálu

Jedním z dalších archeologických výzkumů v areálu hradu Bezděz se stal předstihový výzkum základových pasů pro stavbu technického zázemí v místě nejsevernějšího výběžku hradby před současnou vstupní branou do hradu. Podle projektu stavby[4] budou na obdélném prostranství mezi hradebními zdmi na skalnatém ostrohu před hradem umístěny dvě stavby úhlové dispozice sloužící jako technické zázemí hradu. Stavby budou založeny v základových pasech, jejichž plocha se stala předmětem archeologického zájmu.

Předstihový výzkum základových pasů první ze staveb, blíže k hradu, odhalil intaktní souvrství s malým množstvím artefaktů a několik reliktů zděných konstrukcí. Předběžně byly tyto zděné konstrukce interpretovány jako pozůstatky novověkých úprav terénu a stavby související s křížovou cestou vystavěnou na Bezdězu v 17. století. V ploše základových pasů druhé ze staveb, dále od hradu, byl objeven částečně zřícený sklepní prostor s valenou klenbou vestavěný do prostoru mezi hradební zdi. Nad konstrukcí sklepa se nacházelo pouze humusové souvrství nadložních vrstev. V místě destrukce sklepa byly prozkoumány pouze druhotně přemístěné suťové vrstvy bez zřejmých stratigrafických vztahů s menším množstvím promísených artefaktů, které lze oprávněně považovat za intruze z okolního terénu.

Zachycená terénní situace nekoreluje s projektem stavby vstupního areálu, a proto bude po skončení výzkumu a dokončení dokumentace zachovaných reliktů zdiva sklepa projekt stavby přepracován. Konkrétní poznatky a interpretace archeologického výzkumu základových pasů stavby vstupního areálu a konstrukce valeného sklepního prostoru bude publikována až po jeho zpracování a celkovém vyhodnocení výzkumu.

Předstihová sondáž pro stavbu lešení u druhé hradní brány

Na přístupové cestě k hradu Bezděz bylo v období výstavby hradu vybudováno opevnění v podobě hradební zdi, která byla přizpůsobena složitému tvaru terénu. Součástí opevnění se stal příkop a celkem pět kulisových bran sloužících jako fortifikační prvky.[5] Brány jsou sklenuty lomeným obloukem původně osazeným pískovcovým ostěním. Druhá brána, na níž se již pískovcové ostění nedochovalo, prochází v současné době procesem konzervace a stabilizace zdiva, aby byla zajištěna její statika a stabilita.[6]

Postup prací vyžadoval vyhloubení patek pro založení lešení ve svahu pod hradební zdí a samotnou bránou. Dvě předstihové sondy v místě patek byly plně přizpůsobeny účelu, a proto zachytily pouze humusové nadložní vrstvy a minimálně zasáhly i do suťového kuželu pod nimi, přičemž v jejich rozsahu nebyly nalezeny žádné artefakty. Nadále nebyl shledán důvod k prohlubování nebo rozšiřování těchto předstihových sond a je tedy možné prohlásit tuto akci za negativní zjištění.

Poznámky

1 Václav Girsa – Miloslav Hanzl, Státní hrad Bezděz NKP. Templářský palác. Projekt konzervace, statického zajištění a zastřešení objektu. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2005, Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

2 Václav Girsa, K problematice zastřešení torzální architektury (Příklad hradu Bezděz). In: Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana. Příloha časopisu Zprávy památkové péče 58, 1998, s. 70–77.

3 Dobroslava Menclová, České hrady I, Praha 1972. s. 238; Jiří Škabrada, Dům jako sestava trojdílných bytů. Průzkumy památek I, 1998, s. 35 (zde také další literatura); Tomáš Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2000. s. 59.

4 Václav Girsa – Daniela Javorčeková, – Miloslav Hanzl, SH Bezděz NKP – vstupní areál. Projekt vstupního areálu pro stavební povolení. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2003, Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

5 František Gabriel – Jaroslav Panáček, Hrady okresu Česká Lípa, Praha 2000.

6 Václav Girsa – Miloslav Hanzl, NKP–Státní hrad Bezděz–objekty přístupové cesty. Projekt stabilizace a konzervace havarijních objektů přístupové cesty (1. brána, 2. brána, 3. brána, opěrný pilíř pod prevetem purkrabského paláce. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2002, Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Literatura

Durdík, Tomáš, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2000.

Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, Hrady okresu Česká Lípa. Praha 2000.

Girsa, Václav, K problematice zastřešení torzální architektury (Příklad hradu Bezděz). In: Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana. Příloha časopisu Zprávy památkové péče 58, 1998.

Menclová, Dobroslava, České hrady I, Praha 1972.

Škabrada, Jiří, Dům jako sestava trojdílných bytů. Průzkumy památek I, 1998.

Prameny

Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, složka Bezděz, Girsa, Václav – Javorčeková, Daniela – Hanzl, Miloslav, SH Bezděz NKP – vstupní areál. Projekt vstupního areálu pro stavební povolení. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2003.

Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, složka Bezděz, Girsa, Václav – Hanzl, Miloslav, NKP–Státní hrad Bezděz–objekty přístupové cesty. Projekt stabilizace a konzervace havarijních objektů přístupové cesty (1. brána, 2. brána, 3. brána, opěrný pilíř pod prevetem purkrabského paláce. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2002.

Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, složka Bezděz, Girsa, Václav – Hanzl, Miloslav, Státní hrad Bezděz NKP. Templářský palác. Projekt konzervace, statického zajištění a zastřešení objektu. Girsa AT, s. r. o., Atelier pro rekonstrukce historických staveb, Praha 2005.

Laténská spona z České Kamenice znovu nalezena

Vladimír Peša
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

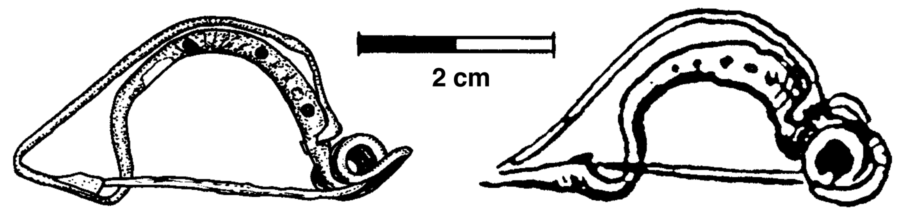
V r. 1909 nalezl Julius Stanka v dnešní Sládkově ulici (dříve Schützenstrasse) čp. 319 při stavbě zahradní zídky bronzovou laténskou sponu z 2.–1. století př. Kr., kterou získalo nově založené městské muzeum. Místo nálezu leží na severovýchodním okraji města 150 m nad poutní kaplí Narození P. Marie. Nejstarší zpráva o nálezu, publikovaná v Českokamenickém deníku, popisuje okolnosti nálezu. „Im vorigen Sommer kam unserem Museumsvereine ein interessanter Fundgegenstand zu, der die allgemeine Neugierde und wissenwerte Forschungslust der Ausschutzmitglieder anregte. Herr Julius Stanka fand anläßlich des Baues der Gartenmauer bei seinem Hause (Schützenstraße 319) im Bauschutte eine kleine Spange, die stark oxidiert war und einen goldähnlichen Metallglanz zeigte. Sie war einer Heftnadel ähnlich und war dem Ansehen nach sehr alt. Herr Stanka schenkte den Fund dem Museumsvereine (následuje posudek prehistorika J. Deichmüllera z Drážďan)“.[1]

Jak je z popisu nálezových okolnosti zřejmé, bronzová spona byla s velkou pravděpodobností nalezena v sekundárním uložení a na místo se mohla dostat spolu se zmíněnou stavební sutí. S ohledem na dobu nálezu nelze předpokládat přesuny stavebního odpadu na větší vzdálenosti a nález tedy nejspíš pochází odněkud z České Kamenice či nejbližšího okolí.

Následně sponu, v té době již uloženou v městském muzeu, uvedl ve svém historickém přehledu Děčínska Julius Michel a přiložil její jediné známé vyobrazení. „Von anderweitigen Latènefunden ist bis jetzt nur die bronzene Mittel-Latène-Fibel 5 auf Tafel VI bekannt, die bei einem Baue in der Schützengasse in Böhm.-Kamnitz gefunden wurde und sich im Museum daselbst befindet. Leider ist sie durch die Behandlung mit Säuren so stark angegriffen worden, daß man die Verzierung des Bügels nicht ordentlich erkennen kann“.[2]. Od Michela čerpal informace o nálezu Prof. Leonhardt Franz,[3] v r. 1939 se nález dostal do evidence úřadu Amt für Vorgeschichte.[4]

Městské muzeum v České Kamenici bylo zrušeno na konci roku 1967. Podle likvidačního protokolu z listopadu t. r. „Vlček Jiří a Milcová Hana, pracovníci Vlastivědného muzea v Děčíně, pověření likvidací městského musea v České Kamenici prohlašují, že do seznamu musejních fondů byly zahrnuty všechny předměty nacházející se v budově bývalého musea“. Soupis – jak bývalo v té době v severočeském pohraničí běžné – je pouze věcný a kusový a neobsahuje žádné identifikační údaje k jednotlivým předmětům. Zda se tedy naše spona skrývala pod položkou 106 „ostruhy a spony – 8 kusů“, nelze odhadnout (strojopis „Likvidace městského musea v České Kamenici“ je uložen ve Vlastivědném museu a galerii v České Lípě /VMG/, odd. evidence sbírek). Sbírky muzea byly rozděleny mezi muzea v Děčíně, Liberci a České Lípě, osud archeologické sbírky není znám a laténská spona byla od té doby nezvěstná.

O nezvěstné sponě se zmiňuje v r. 2001 J. Waldhauser, ale uvádí odlišné nálezové okol-

Laténská spona z České Kamenice: vlevo aktuální stav, vpravo vyobrazení J. Michela (1923).

nosti. Dle něho měla být nalezena v r. 1908 v místě označeném jako Unterscheutreukamm na stavební parcele 1548/2.[5] Jako citaci autor uvádí „Michel 1930, 41“, která však v soupisu literatury chybí a patrně jde o omyl, protože J. Michel byl v této době již po smrti. V Michelově práci z r. 1923 na straně 41 je však uveden bronzový náramek nalezený na poli u České Kamenice, který byl kdysi uložen ve sbírce hradu Oybinu,[6] což by vysvětlovalo zaměnění lokalit a odkaz na další nálezy na Oybinu.[7] Kde však J. Waldhauser získal zbývající informace, zůstává záhadou. Naposledy byla spona zmíněna v přehledu pravěku Českokamenicka.[8]

Na podzim 2006 nabídl VMG v České Lípě bronzovou laténskou sponu sběratel z Českokamenicka pan Pešek s tím, že se jedná o nezvěstný nález z bývalého městského muzea v České Kamenici. Spona se zdá být proti původnímu stavu mírně deformovaná, ale jinak v zásadě odpovídá Michelovu vyobrazení, a rovněž další předměty malé soukromé sbírky připouštějí, že se s velkou pravděpodobností skutečně jedná o pohřešovaný archeologický nález. Drobná spona spojené konstrukce, z větší části zbavená nazelenalé patiny, má obloukovitý lučík a vinutí 2+2 s dolní vnější tětivou. Z jedné strany jsou na lučíku tři hlubší a několik menších prohlubní, zda však představují zbytek výzdoby nebo Michelem zmiňované čištění kyselinou, nelze bez specializovaného restaurování rozhodnout. Délka spony je 40 mm, š. lučíku 3 mm, š. vinutí 12 mm, Æ vinutí 5 mm. Spona je nyní uložena ve VMG v České Lípě pod př.č. 2/2007, inv. č. A-20231.

Literatura

Dörre, Neue Funde aus dem Sudetengau bis zum 31. XII. 1940. Sudeta N. F. 1, Liberec 1939/1940, s. 104 ad.

Franz, Leonhardt, Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. Zittauer Geschichtsblätter 12, Zittau 1935, s. 25–30.

Michel, Julius, Die vorgeschichtlichen Funde des Bezirkes Tetschen, in E. Neder (ed.): Heimatkunde des Elbegaues Tetschen, Děčín 1923, s. 5–89.

Nowak, Gustav, Ein urgeschichtlicher Fund. B.-Kamnitzer Wochenblatt 43, 1910, Nr. 13 (26. 3.), s. 1.

Peša, Vladimír, Přerod lovců v zemědělce. In Kolektiv autorů, Česká Kamenice, Česká Lípa 2002, s. 21–24.

Waldhauser, Jiří, Encyklopedie Keltů v Čechách, Praha 2001.

Poznámky

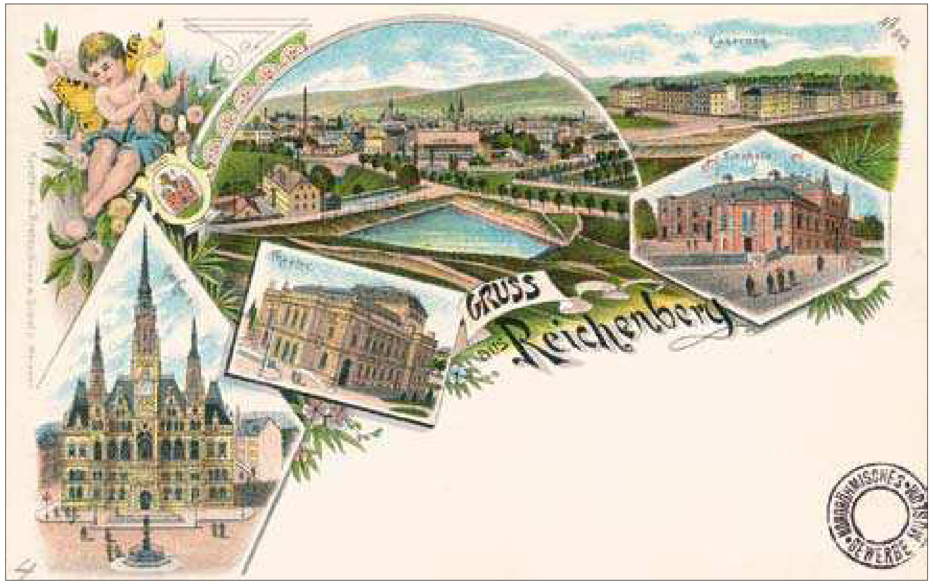
1 Gustav Nowak, Ein urgeschichtlicher Fund. B.-Kamnitzer Wochenblatt 43, 1910, Nr. 13 (26. 3.), s. 1.
2 Julius Michel, Die vorgeschichtlichen Funde des Bezirkes Tetschen, in E. Neder (ed.): Heimatkunde des Elbegaues Tetschen, s. 53, Taf. VI:5, Děčín 1923.
3 Franz, Leonhardt, Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. Zittauer Geschichtsblätter 12, 1935, s. 29.
4 Dörre, Neue Funde aus dem Sudetengau bis zum 31. XII. 1940. Sudeta N. F. 1, 1939/1940, s. 108.
5 Jiří Waldhauser, Encyklopedie Keltů v Čechách, Praha 2001, s. 181.
6 Vladimír Peša, Přerod lovců v zemědělce. In Kolektiv autorů, Česká Kamenice, Česká Lípa 2002, s. 24.
7 Jiří Waldhauser, Encyklopedie Keltů v Čechách, Praha 2001, s. 181.
8 Vladimír Peša, Přerod lovců v zemědělce. In Kolektiv autorů, Česká Kamenice, Česká Lípa 2002, s. 24.

Exkurs do nehluboké minulosti tří libereckých nákupních a multifunkčních center

Marcela Stará – Ivan Rous
Severočeské muzeum v Liberci

Práce archeologa je tradičně spojována se zkoumáním nejstarších etap vývoje lidské společnosti a do povědomí širší veřejnosti se celkem úspěšně zafixovala i archeologie středověku. Málokoho však napadne, že archeolog musí být přítomen i při terénních akcích na lokalitách s poměrně nedlouhou historií. V relativně mladém městě, jímž Liberec bezesporu je, bývá archeologické bádání omezeno na dokumentaci pouze novověkých stratigrafií a nálezových situací při naprosté většině sledovaných zemních zásahů.

V posledních letech v Liberci vyrůstají obří centra vesměs nákupního, ale někdy i přímo multifunkčního či spíše blíže nespecifikovaného určení, z nichž některá naštěstí pro architektonickou tvář města vznikají na hranici dnešního intravilánu (příkladně Hypernova, Globus atd.). Další z nich tu celkem malebně, jindy méně zdařile zaplňují mezery současné městské zástavby (např. Interspar, Kaufland, Forum, Galerie Perštýn, Plaza ad.). K velké nelibosti investorů se archeologové vyskytují na všech těchto staveništích. Možnost odkrytí starých kulturních vrstev, či alespoň jednotlivých artefaktů

1. Vodní plocha, sevřená dnešními ulicemi Durychovou a Budyšínskou, historická pohlednice z roku 1893 (ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci).

2. Zatopené staveniště Intersparu (mezi ulicemi Durychovou a Budyšínskou) na jaře roku 2006 velice připomínalo původní koupaliště.

nelze totiž před zahájením zemních prací vyloučit prakticky na žádné stavbě. Celkem spolehlivě však platí, že pravděpodobnost výskytu archeologicky méně zajímavých relativně mladých nálezů, které je však také třeba zdokumentovat a registrovat, směrem k historickému středu dnešních sídelních jednotek několikanásobně vzrůstá.

Následující drobný výlet do celkem nehluboké nedávné minulosti tří nákupních center se bude týkat staveniště Kauflandu na třídě Dr. Milady Horákové, prostoru mezi ulicí Budyšínskou a Durychovou, jenž dnes zaplňuje Interspar, a konečně tzv. dolního centra na Soukenném náměstí s ještě nedokončenou výstavbou veřejností hojně diskutovaného nákupního, společenského a zábavního centra s názvem Forum.

Interspar, obchodní centrum – Budyšínská ulice

V prostoru sevřeném dnešními ulicemi Durychovou a Budyšínskou se původně v 19. století nacházel rybník a veřejné koupaliště, které přibližuje např. pohlednice z historických sbírek Severočeského muzea v Liberci (obr. 1). Dle archivních zpráv došlo roku 1893 ke zrušení koupaliště a následnému zasypání vodní plochy. Nově vzniklé prostranství bylo využíváno především ve dvacátých letech minulého století pro instalaci pouťových atrakcí tzv. Prátru.[1] Během války zde stály dřevěné domky pro pracovní tábor a po válce byly do tohoto prostoru svezeny zbytky stavebního materiálu po zrušených firmách (destrukční zdivo zachytil i archeologický výzkum) – místo bývalo označováno jako obecní dvůr, který později patřil Stavokombinátu. Od roku 1991 zde funguje parkoviště se sociálním zařízením, bistrem a myčkou aut,[2] s nímž patrně souvisely staré

3. Stöhrova továrna krátce po dostavbě - detail historické pohlednice (ze sbírek Severočeského muzea v Liberci).

inženýrské sítě, odkryté na několika úsecích staveniště budoucího Intersparu. Zároveň nastala renesance původního využití, neboť nezastavěnou plochu začaly opět využívat lunaparky a cirkusy.

V prvním čtvrtletí roku 2006 probíhal pravidelný archeologický dohled nad zemními pracemi při stavbě obchodního centra Interspar ve výše popsaném prostoru bývalého parkoviště mezi ulicemi Durychovou a Budyšínskou. Pod asfaltovým krytem byly především ve střední části těženého prostoru evidovány během ledna silné destrukční navážkové vrstvy s veskrze novověkým materiálem, ve kterém nebyl nalezen žádný historicky cenný artefakt. Východní část těženého prostoru (směrem ke kasárnám) byla vyplněna původním geologickým podložím, které je tvořeno porfyrickou hrubozrnnou biotitickou žulou krkonošsko-jizerského žulového masivu. Vskutku zajímavou paralelu k původnímu stavu z konce 19. století (viz obr. 1) lze spatřit na snímku (obr. 2), přibližujícím likvidaci černé humusové vrstvy z bývalého rybníku v části staveniště, přiléhající k ulici Budyšínské.

Jak důležité bylo sledovat i smluvně nepodložené doplňkové zemní zásahy se ukázalo dne 20. června roku 2006, kdy byl nalezen artefakt skutečné umělecké hodnoty. Při povrchových úpravách pro rampu do zásobovacího dvora byla nalezena v navážkách busta císaře Františka Josefa I.. Socha byla původně umístěna v areálu výstaviště česko-německé výstavy, která se konala v roce 1906. U příležitosti této výstavy konané ve dnech 21.–23. června František Josef I. navštívil nejen Liberec, ale i Jablonec, Vratislavice a Rychnov. V okolí recentního místa znovuobjevené plastiky byly registrovány opět pouze odpadní vrstvy s materiálem ze dvacátých až čtyřicátých let minulého století, např. porcelánový uzávěr pivní lahve s nápisem Gambrinus Reichenberg.

4. Základové zdivo Stöhrovy textilní továrny podél třídy Dr. M. Horákové, obnažené při stavbě Kauflandu v březnu roku 2007.

Busta císaře je vyrobena z kvalitního bílého mramoru. Má výšku 71 centimetr, šířku 70 centimetrů a hloubku (předozadní rozměr) maximálně 36 centimetrů. Knír a nos plastiky jsou poškozeny, v těchto případech se jedná o staré lomy. Novými lomy jsou nepatrně porušená levá klopa mocnáře, drobné šrámy na řádech a na temeni jeho hlavy.[3]

Mramorová busta, která je dílem J. Werrleina, byla pod odborným vedením kolegy Petra Brestovanského dopravena do depozitáře Severočeského muzea v Liberci, kde bude podrobena dalšímu vědeckému zkoumání a bude uchována pro další generace.

Kaufland – třída Dr. M. Horákové

V místě plánované zástavby stávala počátkem dvacátého století textilní továrna, kterou zachytila pohlednice, mj. uložená ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci (obr. 3). Stöhrova továrna (později Hedva) na Röchlitzer Strasse (dnešní třídě Dr. Milady Horákové) byla vzhledem k čistotě slohu stavbou zcela výjimečnou. Nejednalo se o přestavbu staršího objektu, ale o areál postavený u Nisy tzv. na zelené louce. Stavba začala v roce 1890 a již za rok byla v malé části továrny zahájena výroba. Průmyslový komplex dotvářelo ještě několik staveb v okolí (čp. 178, 181 a 189). Zároveň se stavbou továrny byla v jejím areálu postavena i moderní plynárna. Již v roce 1905 se uvádí, že haly jsou vybaveny jak plynovým, tak elektrickým osvětlením. Podnik fungoval bez větších potíží až do třicátých let, kdy byl provoz značně omezen.[5] Během druhé světové války byla v továrně umístěna blíže nespecifikovaná strojařská dílna pro válečnou výrobu. Po válce přešel podnik pod „Textilní tiskárny, úpravny a barevny – Dvůr Králové“, později se z něho stal závod „Kolora“ a následně národní podnik „Hedva“. Textilní výroba skončila

5. K transportu připravený jírovec maďal na staveništi Fora dne 12. března 2007 těsně před jeho složitým přesunem na nové stanoviště.

6. Likvidace destrukčních vrstev staré zástavby v centru staveniště Fora v červnu roku 2006.

7. Detail žulových základových kvádrů a překladů z destrukční zásypové vrstvy z původní Demuthovy továrny.

v objektu v roce 1995, čímž začala postupná devastace továrního areálu. Z celého areálu zbyla jediná zeď obrácená do třídy Dr. Milady Horákové, ke které byla přistavěna jednoduchá malá budova prodejny.

Základy obvodových stěn tovární haly byly zachyceny podél třídy Dr. M. Horákové i archeologickým výzkumem v jarních měsících roku 2007. V profilech odtěžené plochy zde byla evidována 40 až 80 centimetrů silná spáleništní vrstva s částí původního základového zdiva při výše zmiňované silnici. Naproti rohu prodejny Auto Kelly zasahovala žulová skála v profilu až do výšky padesát centimetrů pod dnešní povrch a na ni navazovala část základového zdiva, zachovaného až do výšky dvou metrů. Zdivo, tvořené většími žulovými kvádry, bylo překryté dvacet až třicet centimetrů tenkou zásypovou cihlovou vrstvou. Archeologický výzkum průběžně dokumentoval i odstraňování destrukčních vrstev v centrální části staveniště a demolici podsklepené části továrních objektů při řece Nise. Výkopové práce pro piloty v polovině března roku 2007 obnažily zbytky továrního komínu a v dalších jamách pro piloty byly evidovány zásypové vrstvy až jeden metr mocné.

V průběhu zemních prací byla in situ odkryta část základového zdiva původní Stöhrovy textilní továrny (obr. 4) a část továrního komínu, v destrukčních vrstvách byly zdokumentovány pozůstatky dalšího zdiva tohoto výrobního objektu z konce 19. století. Veškeré v destrukčních vrstvách zachované artefakty pocházely pouze ze století dvacátého, k narušení starších kulturních vrstev v průběhu stavby nedošlo.

Dolní centrum při Soukenném náměstí – tzv. Forum

První etapa zemních prací při stavbě Fora byla zahájena v únoru roku 2007 přípravou přesazování jírovce maďalu (Aesculus hippocastanum) z jeho původního stanoviště u bývalé „Blažkárny“ na nové stanoviště do parku mezi Krajským úřadem a Domem kultury. Při rozšiřování výkopové jámy směrem k Fűgnerově ulici byla v severním profilu patrná destrukční vrstva s převahou cihlového zdiva téměř dva metry mocná, zatímco v jižním profilu tatáž vrstva dosahovala mocnosti pouze třiceti centimetrů. Dalším rozšířením západním směrem došlo k obnažení pozůstatků stěn pravděpodobně východní fronty obytných domů z 19. století, z nichž je dodnes zachován pouze dům č. p. 116 na parcele č. 1488/1 (obr. 9 – plán z roku 1855).

Koncem února byla v hlavní výkopové jámě před parkovacím domem obnažena zeď, souběžná s dnešní Fűgnerovou ulicí a jdoucí přímo na střed domu č. p. 116. Jednalo se o část stěny objektu čp. 336, známého pod názvem „Blažkárna“ (obr. 10 – plán). Dne 12. března konečně nastal den „D“ pro plánovaný transport stromu (obr. 5). Po úspěšném přesazení následovalo několikatýdenní přerušení zemních prací.

Koncem května a počátkem června došlo k rozšiřování centrální stavební plochy (obr. 6) a jištění obvodu staveniště piloty. Velkou část stratigrafie v centrální části staveniště tvořily destrukční vrstvy s cihlovým zdivem, s žulovými patrně základovými kvádry či překlady (obr. 7). V jižním profilu centrální jámy bylo zachyceno původní zdivo „Blažkárny“, zachované do výšky dvou metrů. Zásypové souvrství v jeho blízkosti dosahovalo mocnosti jednoho metru, z něho pochází menší nálezový soubor keramiky z 18. – 20. století. Sběrem v areálu stavby se ze zásypových vrstev podařilo získat dva keramické uzávěry (19./20. století), fragment novověké porcelánové dýmky a téměř celou keramickou misku (obr. 8) s talířovitým podkrajím, se zdobenou transparentní glazurou s geometrickými a rostlinnými ornamenty tmavě zelené barvy, která reprezentuje nej-

8. Fragment novověké porcelánové dýmky a téměř celá keramická miska s talířovitým podokrajím z destrukčních vrstev staveniště Fora.

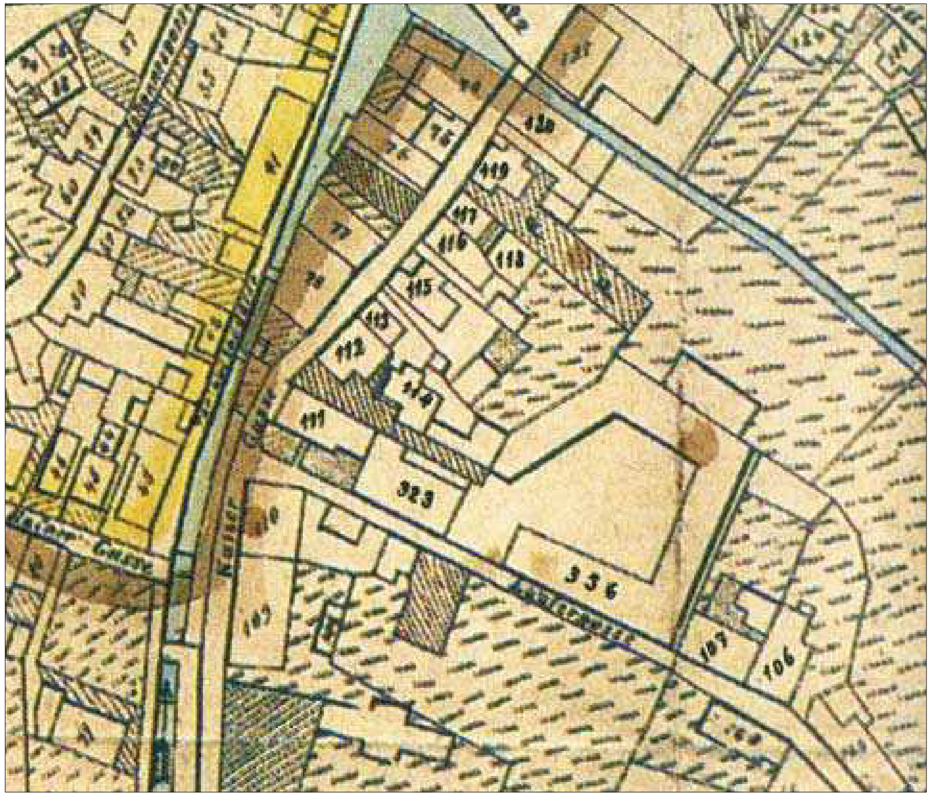
starší nálezový horizont této lokality. Dne 13. června došlo v centru staveniště k likvidaci pozůstatků původních zasypaných sklepních prostor z bývalé „Blažkárny“, původní Demuthovy továrny (členité stavby čp. 336 na přiložených plánech – obr. 9–10).

V letních měsících pokračovaly zemní práce v různých výškových úrovních staveniště. Jižní profil byl odbagrován do hloubky čtyř metrů, zatímco střední část o několik metrů hlouběji. Další částečně zachovalá část zdiva byla nalezena v severovýchodním rohu staveniště, také mezi destrukcí v jižní části staveniště byla v profilu pod stavebními buňkami evidována část základového zdiva. Základové zdivo bylo tvořeno žulovými kvádry o šířce 40 cm, výšce 20–30 cm a délce od 40 cm do 100 cm, některé exempláře však byly ještě daleko větší.

Nemalá pozornost byla průběžně věnována situacím v liniových výkopech pro inženýrské sítě v prostoru mezi Domem kultury a parkovacím domem, dále likvidaci parkoviště za obchodním domem Tesco (původně OD Ještěd – dům čp. 586) i situaci na novém staveništi mezi Domem kultury a parkovacím domem.

Exkurs do historie Demuthovy továrny v Blažkově ulici (Laufergasse) čp. 336 v městské části Liberec IV (obr. 9–10 – plány)

V roce 1840 koupil Franz Demuth zemědělský dvůr[6] v pozdější Blažkově ulici a postavil zde továrnu na jemná sukna, kterou již firma F. Demuth[7] provozovala dalších třicet let. K továrně patřil i Demuthův dům čp. 323/4, stojící západně od továrny, na místě pozdějšího parkoviště obchodního domu. Asi v roce 1871 prodal Demuth či jeho dědicové objekty městu Liberec.

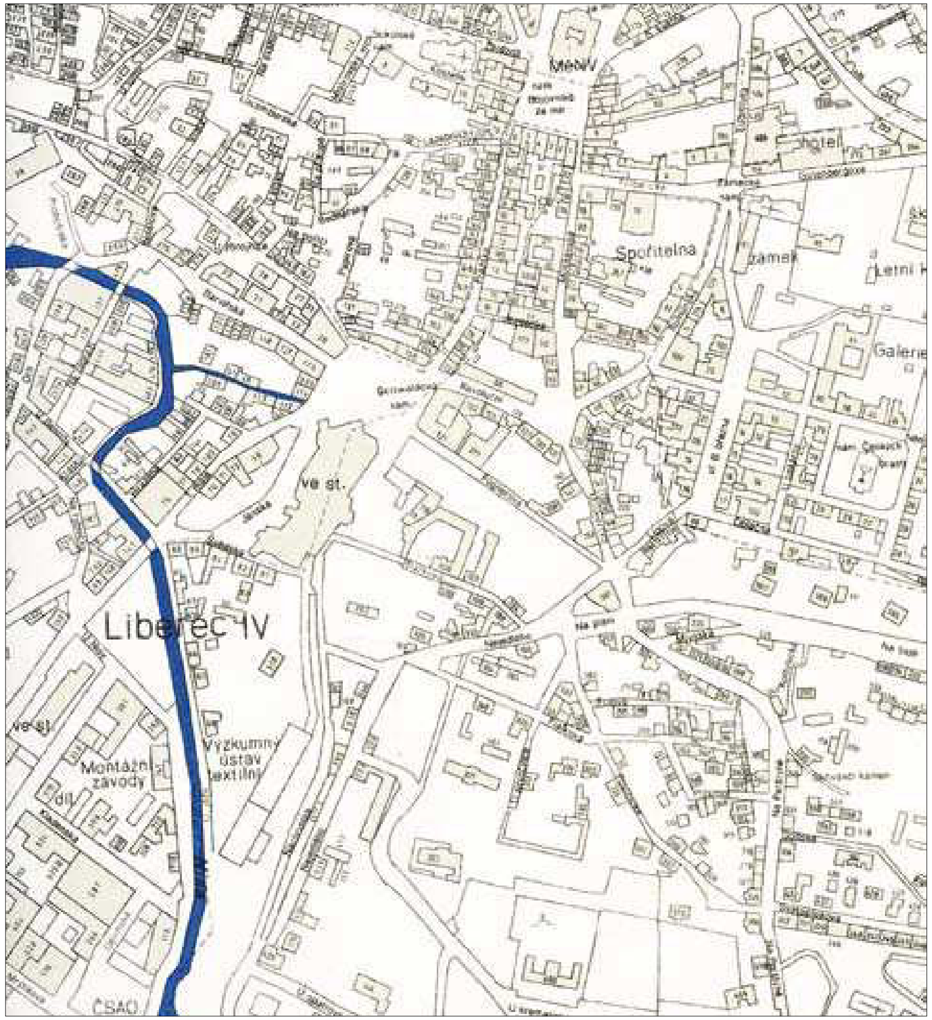

9. Plán Liberce z roku 1858.

V dalších letech areál sloužil jako kasárna polních myslivců, kde působil i MUDr. Václav Šamánek.[8] Mezi lety 1881 až 1896 bylo do objektu opuštěných kasáren umístěno policejní ředitelství. Za balkánské války (1912–1913) zde byli ubytováni zajatí Turci[9] a v roce 1916 byla zřízena v nouzových kasárnách válečná kuchyň, kterou provozovalo město. V prvních desetiletích dvacátého století prošel areál celkovou přestavbou, ale původní hmota budov zůstala zachována. Vězeňské cely, zprvu situované především ve sklepních prostorách a v přízemí, byly vystavěny i v dalších patrech. Další rekonstrukci areálu, zvláště fasády, provedl architekt Joža Bulíř v roce 1938. Za druhé světové války sloužily objekty zčásti gestapu (část s vězeňskými celami).

Po 2. světové válce sídlilo v bývalé továrně Odborné učiliště pracovních záloh. V roce 1953 byl objekt přestavěn na internát podniku Avia a později byl částečně využíván jako bytové jednotky a částečně jako různé provozovny, známé pod označením „Blažkárna" (obr. 10). Kolem roku 1959 byl v areálu instalována trafostanice.

K popisu jednotlivých budov původní továrny lze podrobněji uvést, že z doby před rokem 1850 snad pocházel objekt na parcele 1497/2 (obr. 11) s centrálně řešeným téměř klasicistním štítem. Směrem k Fügnerově ulici navazovala na objekt budova na parcele 1642 (uváděno také 1639), ke které neexistuje žádná bližší dokumentace. Hlavní výrobní budova na parcelách 1496 a 1497/1 dispozičně odpovídala podobným továrním objektům stavěným v poslední třetině 19. století, respektive jejich přestavbám z nižších budov.

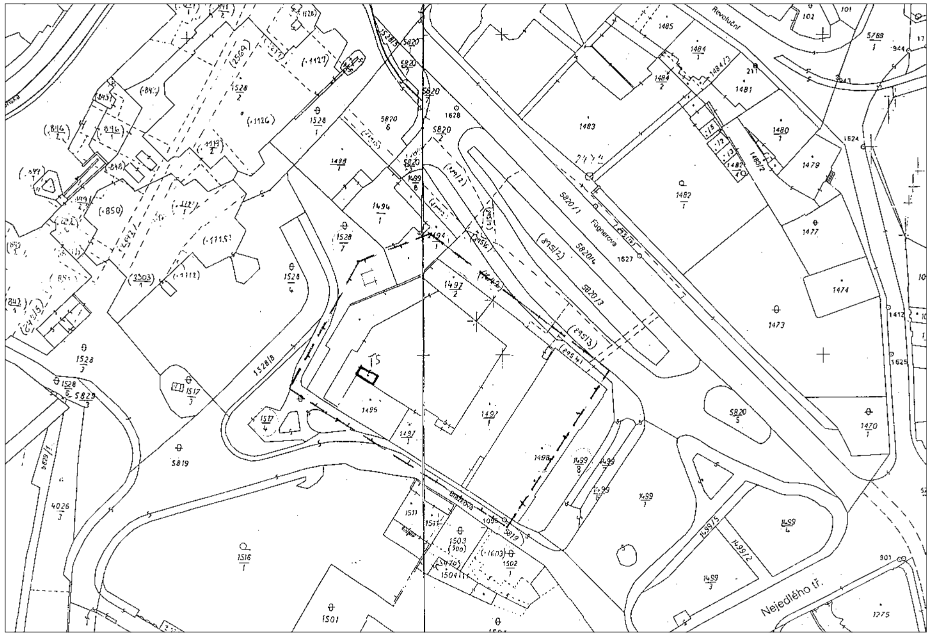

10. Liberec, mapa popisných čísel, stav k 31. 1. 1976, 1:5000.

Typově nejmladší velká budova s půdorysem L stála na parcele 1497/1. Do podoby, kterou si zachovala po celé 20. století, byla přestavěna asi na konci 19. století. Vzhledem ke značné vzdálenosti od zdroje energie parního stroje se jednalo spíše o tovární sklad. Přestavba proběhla pravděpodobně až v době, kdy objekty sloužily policejnímu ředitelství. Areál dvora uzavíraly přízemní budovy skladů, kotelny a strojovny.

Dne 10. 7. 1995 bylo vydáno povolení k demolici celého členitého areálu a tato byla následně i provedena.[10]

Vskutku poslední kapitola pohnuté historie tohoto objektu byla však kompletně a nenávratně uzavřena až v loňském roce, kdy během zemních prací byly odkryty a odbagrovány destrukční vrstvy s pozůstatky bývalé Demuthovy továry a pozdější tzv. „Blažkárny", aby uvolnily místo pro multifunkční středisko Forum. Zbývá snad jen doufat, že jeho zdi budou tvořit rámec pro poněkud radostnější kapitolu v příští historii tohoto místa.

11. Detail katastrální mapy Liberce - první polovina 90. let 20. století.

Poznámky

1 Stadtplan von Reichenberg, 1:10 000, Paul Sollors, Liberec 1910, Plan der Stadt Reichenberg, 1:10 000, Liberec 1926.
2 Roman Karpaš a kolektiv: Kniha o Liberci, Liberec 1996, s. 335.
3 Severočeské muzeum v Liberci. Archiv nálezových zpráv 10–1/2006 – Obchodní centrum v Budyšínské ulici.
4 Anton Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes I, II, Lehrerverein des Stadt und Landbezirkes Reichenberg, Liberec 1903–1905, str. 159, 160.
5 Technické památky v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. díl, Nakladatelství Libri 2002, str. 356, Katastrální mapa 1: 2880, mapový list č. 17, 1939.
6 Plan der Stadt Reichenberg nach der neuesten Regulierung, Liberec 1858.
7 Anton Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes I, II, Lehrerverein des Stadt und Landbezirkes Reichenberg, Liberec 1903–1905, str. 73–74.
8 Roman Karpaš a kolektiv, Kniha o Liberci, Liberec 1996. s. 157.
9 Roman Karpaš a kolektiv, Kniha o Liberci, Liberec 1996, s. 225.
10 Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Liberce; stavební záležitosti, složka demolice budov, nezpracovaná část, dům čp. 336. Státní okresní archiv Liberec, sbírka fotografií, fotodokumentace stavebního úřadu Liberec, nezpracovaná část.

Výsledky archeologického výzkumu u kostela sv. Václava v Deštné na Českolipsku

Martin Nechvíle
Krajský úřad Libereckého kraje

Úvod

Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Václava (kulturní památka, číslo rejstříku ÚSKP ČR 46572/5–3427) byl vyvolán záměrem Římskokatolické farnosti Deštná ve spolupráci s občanským sdružením Apsida realizovat odvodnění kostela formou drenáží. Záměr plánuje obkopání vnějšího pláště zdiva kostela a položení drenáže. NPÚ ÚOP v Liberci byl v této souvislosti požádán o provedení záchranného archeologického výzkumu. Vzhledem k omezenému množství finančních prostředků na opravu kostela sv. Václava převzal NPÚ ÚOP v Liberci náklady spojené s provedením a zpracováním záchranného archeologického výzkumu. Vlastní výzkum proběhl formou zjišťovací sondy 1/07 v měsíci říjnu 2007 a květnu 2008.[1]

Lokalizace

Kostel sv. Václava (st. p. č. 1) se nachází v jihozápadní části obce Deštná (okr. Česká Lípa, Liberecký kraj). Objekt obklopený zrušeným hřbitovem (p. p. č. 83) je situován v mírném svahu jižně od silnice Dubá – Štětí v nadmořské výšce 240–244 m (ZM 10: 02-44-08, 448/358 mm). Archeologická zjišťovací sonda 1/07 o rozměrech 1 x 3 m byla položena při jižním plášti presbytáře (obr. 1).

Přírodní podmínky

Deštná se nachází na území Dokeské pahorkatiny. Geomorfologicky je možné ji přiřadit na severní okraj Polomených hor.[2] Obcí ve směru V – Z protéká řeka Liběchovka (II. řád).[3] Geologické podloží je tvořeno v nivě Liběchovky holocénními fluviálními převážně písčito-hlinitými sedimenty, na okolních svazích druhohorními křemennými pískovci jizerského souvrství.[4] Pedologicky území náleží na rozhraní hnědých půd se surovými půdami a podzolů. Hlavní nevýhodou prvního půdního typu je malá mocnost půdního profilu a výskyt v členitém terénu. V těchto půdách se pěstují především brambory, méně náročné obiloviny (žito, oves) a len. Druhý půdní typ je velmi málo úrodný, půdy jsou často využity jako horské louky či pastviny nebo jako lesní stanoviště.[5] Vegetačně zde bylo rekonstruováno rozhraní černýšové dubohabřiny (Melampyro nemorosi-Carpinetum) a bučiny (Luzulo-Fagetum).[6] Z hlediska klimatu lze oblast klást opět na rozhraní teplého klimatu (T2) a mírně teplého klimatu (MT 7-11), charakterizované dlouhým teplým a suchým létem, mírně teplým jarem a podzimem. Roční úhrn srážek se pohybuje okolo 700 mm a průměrná teplota je kolem 7–8 ˚C.[7]

Nástin dějin středověkého osídlení Deštné a okolí

Nejstarší písemná zmínka o Deštné pochází z roku 1348, kdy je uvedena v závěti nejvyššího purkrabího Hynka Berky z Dubé.[8] Další zmínky o obci, respektive o výši papež-

ského desátku (22 gr.) odváděného z farnosti Deštná (Desczna), pochází z roku 1352.[9] Zdejší kostel byl až do 15. století farní, poté podléhal jako filiální faře v Dubé. Vzhledem k absenci starších písemných zmínek je nutné vycházet z archeologických a stavebně historických pramenů. Nejstarší dochovanou stavbou v Deštné je románský kostel sv. Václava, jehož vznik současná odborná literatura klade na počátek 13. století. Je tedy zřejmé, že zdejší osídlení, jehož jádrem mohl být kostel, bylo minimálně stejně staré či o něco starší. Keramické fragmenty získané záchranným archeologickým výzkumem u kostela v roce 2007 možnost staršího osídlení nevylučují.

Předkolonizační sídelní horizont, jehož Deštná mohla být součástí, souvisel s větší sídelní aglomerací na 2 km SV směrem vzdáleném území dnešní Dubé. Zde je osídlení doloženo od konce 11. století. Dokládá to kostrové pohřebiště na SZ okraji současného města, objevené v letech 1882 a 1887.[10] Sídliště, ke kterému pohřebiště náleželo, existovalo patrně do 1. poloviny 13. století. Později jej snad doplnil i kostel sv. Petra a Pavla, který je poprvé zmiňován v roce 1257.[11] Doklady předkolonizačního osídlení Dubé byly archeologickým sběrem doloženy na dalších čtyřech polohách.[12] Nejstarší známý doklad o Dubé pochází z roku 1253,[13] kde jsou na listině jmenováni Albert a Jan, snad potomci Načepluka, zmiňovaného v letech 1192 a 1197 bez predikátu.[14]

Za další důležité sídelní centrum je považována Tuhaň vzdálená 3,5 km SZ od Deštné, která je poprvé uváděna v letech 1199 a 1205[15] jako predikát Smila, člena rodu Ronovců. Tento rod získal od panovníka pravděpodobně koncem 12. století rozsáhlé majetky mezi nekolonizovaným zeměpanským územím a starou sídelní oblastí Litoměřicka.

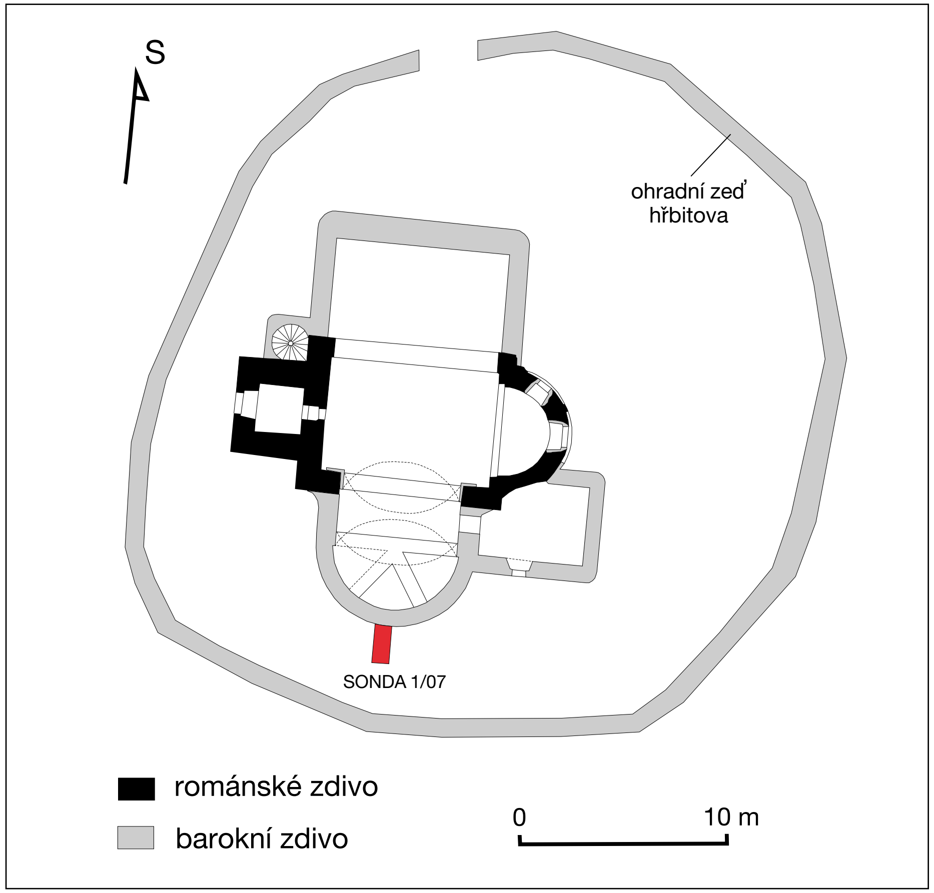
Vlastní Deštná, o jejímž středověkém uspořádání mnoho nevíme, mohla náležet ve 13. století jako zboží k hradu dnes nazývanému Pustý zámek u Zakšína. Od 2. poloviny 13. století získali rozsáhlé území okolo Deštné pánové z Dubé a ti měli po celý středověk i patronátní právo ke zdejšímu kostelu sv. Václava.[16]

Nástin stavebního vývoje kostela

Románský kostel sv. Václava byl postaven někdy na počátku 13. století. Současné patrocinium je však doloženo písemnými prameny až k roku 1677.[17] Kostel byl orientován presbytářem k východu. Z původní románské stavební fáze, která se jeví jako jednorázová stavba bez mladších středověkých přestaveb, se do dnešní doby dochovala apsida s presbytářem a západní průčelí s hranolovou věží.[18] Obdélnou románskou loď nahradila loď barokního kostela, orientovaného novým presbytářem k jihu. Tato výrazná přestavba proběhla kolem roku 1766, jak to dokládá vročení na klenáku portálu hlavního průčelí. V této době byla přistavěna i sakristie a schodišťový přístavek u věže. V roce 1806 bylo vybudováno přístupové schodiště vedoucí od silnice ke kostelu a v letech 1817 a 1820 byla rozšířena sakristie. Po první světové válce byla realizována celková rekonstrukce kostela, v rámci níž byla původní šindelová střešní krytina nahrazena pálenými taškami.[19] Od 2. světové války nebyl kostel výrazněji opravován a k celkové rekonstrukci bylo přistoupeno až v současné době.[20]

Dějiny bádání

Jediná dosud registrovaná archeologická akce týkající se obce Deštné proběhla v roce 2004 a prováděl ji V. Peša z Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Jednalo se o archeologický dohled při výkopech inženýrských sítí. Zdokumentovány byly dvě nálezové polohy. První poloha s výkopem je situována před schodištěm hřbitova u kostela sv. Václava a podél hřbitovní zdi. Ve výkopu o hloubce 65–150 cm byl zachycen nečleněný hlinitý, zřejmě přemístěný sediment. Obsahoval ojedinělé novověké zlomky keramiky. Tato situace v předpolí kostela svědčí o výraznějším nárůstu terénu v mladší minulosti. Druhá poloha se nachází 100 m severovýchodně u autobusové zastávky. Výkop zde protnul destrukci novověkého domu zbořeného po 2. světové válce. Destrukce obsahovala promíšené nálezy novověké hrnčiny, kachlů a porcelánu.[21]

Obr. 1. Deštná (CL), kostel sv. Václava, celková situace s polohou sondy 1/07, plán kostela dle L. Kracíkové a J. Smetany (2000).

Metodika výzkumu

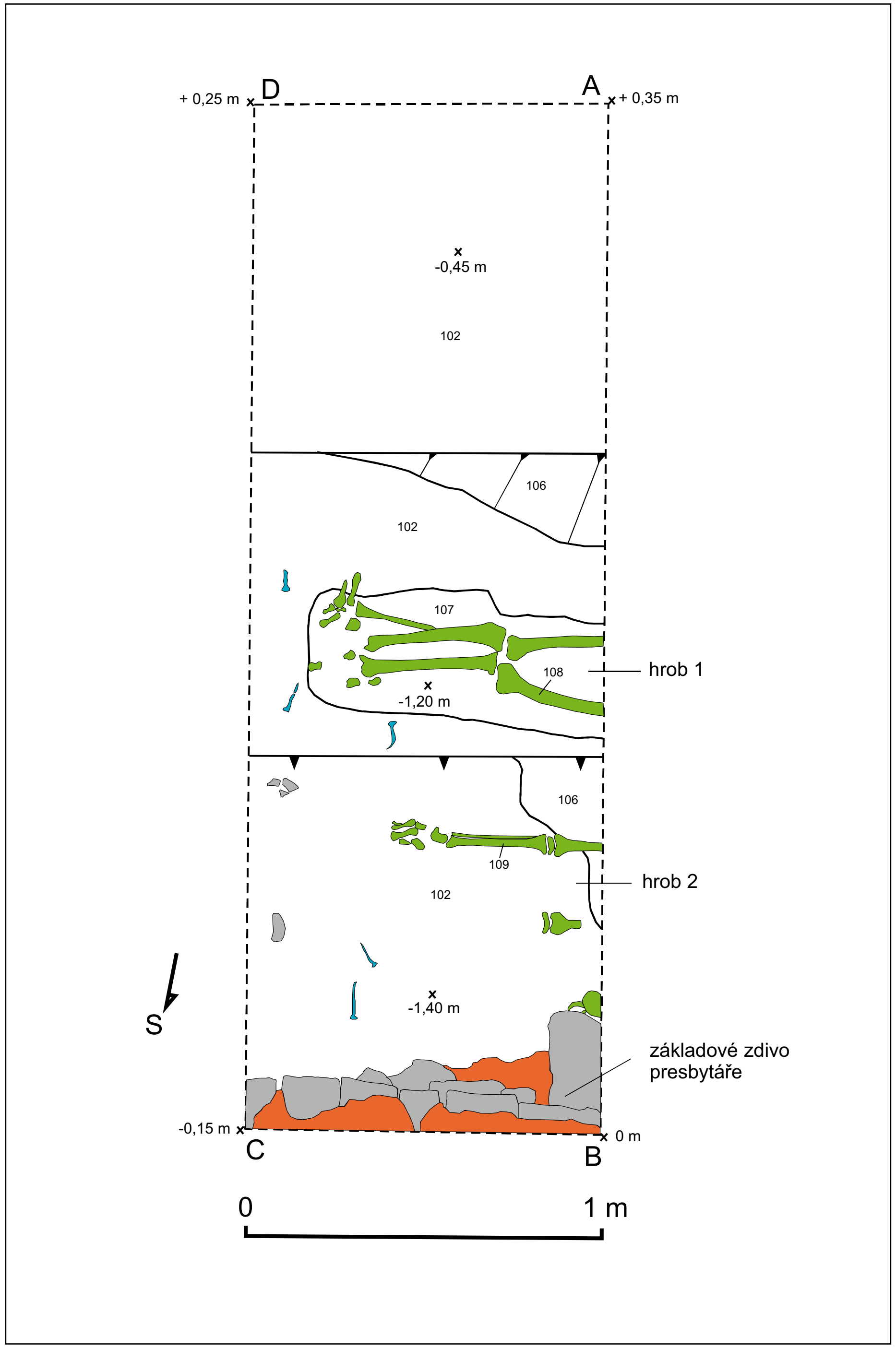
Metodika výzkumu vyplynula ze stavebního záměru majitele obkopat vnější plášť zdiva kostela sv. Václava a zbudovat drenáž. Vzhledem k tomu, že přímo v areálu kostela ani hřbitova nebyl realizován dosud žádný archeologický výzkum, bylo nutné nejprve zjistit, zda se pod úrovní terénu nenachází archeologicky cenné situace či zachované hrobové celky. Přistoupilo se k položení zjišťovací sondy 1/07 o rozměrech 1 x 3 m u jižního pláště presbytáře kostela, v místech, kde je stavba nejvíce zahloubena do svahu. Výsledky sondáže budou použity při stanovení postupu zemních prací při budování drenáže.

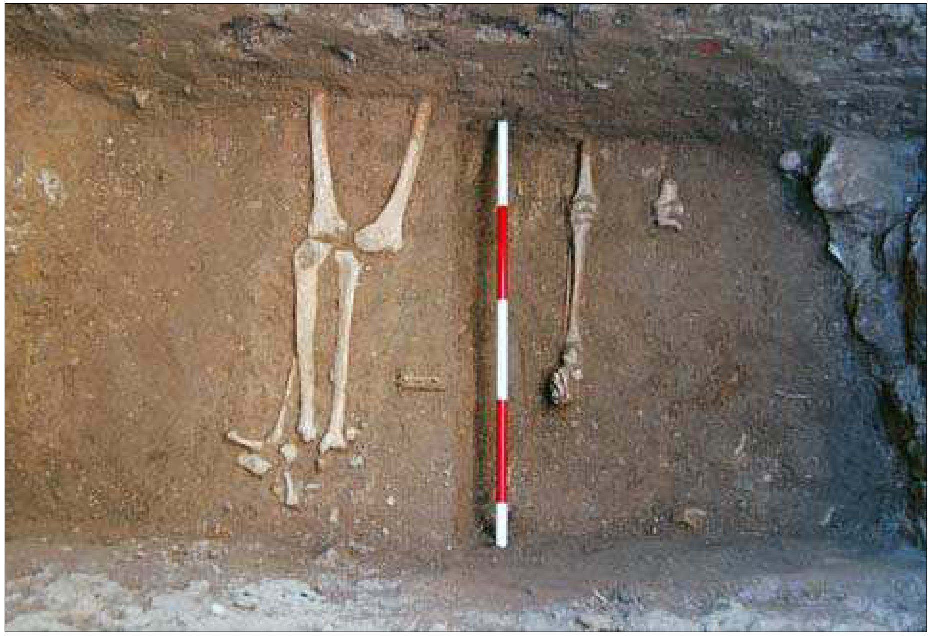
Obr. 2 a 3. Deštná (CL), kostel sv. Václava, sonda 1/07, stav během výzkumu, foto autor 17. 10. 2007 a 8. 5. 2008.

Popis a rozbor nálezové situace

Během výzkumu bylo registrováno 9 kontextů, z toho 2 vrstvy, 1 výplň, 1 výkop, 1 zeď, podloží a 2 hrobové celky. Datovací materiál byl získán ze 4 kontextů.[22] Ke stanovení relativní nivelační hladiny byl jako nulový bod pro ostatní měření určen SZ roh sondy u zdi presbytáře (obr. 2). Pod svrchním humusovitým zatravněným kontextem 100 se nacházel homogenní mocný silně promíchaný kontext 102, jehož charakter a spektrum movitých nálezů, zejména stovky zlomků lidských kostí a hřebů z rakví, svědčí o dlouhodobém pohřbívání a narušování starších hrobových celků (obr. 6). Vzhledem k charakteru nálezové situace byla J část sondy zkrácena o 1 m a od nivelační hloubky –0,45 m se již nekopalo. Intaktní hrobové celky s orientací V–Z se nacházely v S části sondy od hloubky 100 cm od současného povrchu. Celkem byly registrovány dva hroby (obr. 3, 4). Z hrobu č. 1 sonda zachytila pouze dolní partie s dochovanými dolními končetinami s rozptýlenými záprstními a prstními kůstkami (kontext 108). Kosterní pozůstatky obklopoval kontext 107 vzniklý s největší pravděpodobností rozpadem měkkých tkání těla a patrně i rakve. Přítomnost dřevěné rakve dokládají železné hřeby kolem kostry. Hrob č. 2 se nacházel cca 40 cm S od hrobu č. 1 (kontext 109). V rámci sondy byly registrovány pouze narušené partie dolních končetin, v jejichž blízkosti se nacházely hřeby z dřevěné rakve (obr. 5). V tomto případě nebyl registrován kontext související s rozkladem měkkých tkání. Ani u jednoho hrobu nebyla znatelná hrobová jáma. Vzhledem k zjištěné nálezové situaci a důvodům archeologického výzkumu byly výkopové práce na relativní nivelační úrovni kostrových – 1,20 m a –1,40 m zastaveny a hroby č. 1 a 2 ponechány na místě a zasypány. V severní části sondy u obvodového zdiva presbytáře se

Obr. 4. Deštná (CL), kostel sv. Václava, sonda 1/07, půdorys s hroby č. 1 a 2, kresba autor 9. 5. 2008.

Obr. 5. Deštná (CL), kostel sv. Václava, sonda 1/07, odkryté hroby č. 1 a 2, foto autor 9. 5. 2008.

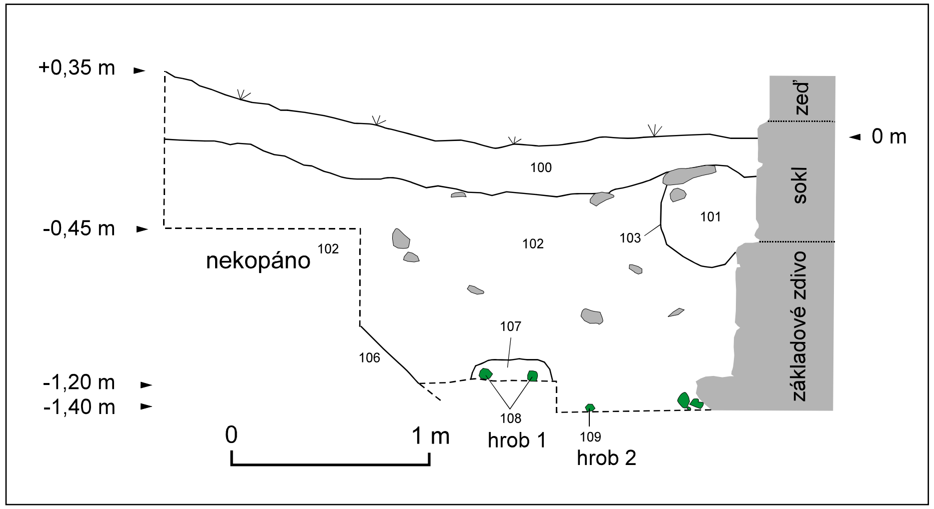
do kontextu 102 zahluboval výkop 103 s výplní 101. Jedná se patrně o jakousi písčitou drenážní vrstvu. Jen v některých částech sondy byl odkryt kontext 106, který lze pravděpodobně ztotožnit s podložím. Veškeré uloženiny přiléhaly k vnějšímu plášti presbytáře kostela. V nejspodnější části zdi byl zachycen patrně předzáklad z nelícovaného zdiva na maltu, na nějž navazoval základ, sokl a vlastní zeď presbytáře.

Movité nálezy

Nejhojněji zastoupenými movitými nálezy jsou vzhledem k místu archeologického výzkumu fragmenty lidských kostí (706 ks). Z důvodu fragmentárnosti, množství a zejména výrazně promísenému charakteru nálezové situace nebyly antropologicky určovány.

Velmi důležitým a jediným chronologicky citlivým druhem movitých nálezů jsou fragmenty keramiky. Nejstarší keramický horizont reprezentuje hrubě ostřená keramika s výraznou příměsí slídy a rytou šroubovicí jako povrchovou úpravou (obr. 7:13). Jedná se o mladohradištní keramiku datovatelnou s určitou mírou opatrnosti do 12. století. Hrnčířskou produkci 13. století reprezentuje hrubě ostřená keramika zdobená rytou šroubovicí se vzhůru vytaženými okraji (obr. 7:3) či nízkými okružími (obr. 7:5). Na jednom zlomku podstavy je dochována značka ve tvaru jednoduchého kříže (obr. 7:16). Vrcholně středověká produkce 14.–15. století je zastoupena středními až vyššími okružími (obr. 7:6–7) a červeně malovanou keramikou s ovalenými okraji s vnitřním prožlabením (obr. 7:8, 14). Novověká keramika je tenkostěnná, kvalitně pálená, s jemným ostřivem a vnitřní glazurou. Jedním okrajem je zastoupena i produkce kameniny 17.–18. století (obr. 7:2).

Kovové artefakty zastupuje 38 železných hřebů či jejich zlomků, jimiž byly sbity dřevěné rakve. Nacházely se ve všech vrstvách patrně v sekundárním uložení. Pouze u hrobů

Obr. 6. Deštná (CL), kostel sv. Václava, sonda 1/07, západní profil, kresba autor 9. 5. 2008.

č. 1 a 2 (obr. 7:19–24) lze předpokládat jejich intaktní uložení v místech, kde dřevo rakve setlelo. V kontextu 102 byl nalezen i zlomek železného kroužku ne zcela jasného účelu. Mezi osobní cennosti pohřbených nalezených v kontextu 102 patří deformovaná náušnice (?) a prsten s roztepanými konci z barevného kovu (obr. 7:18, 15).

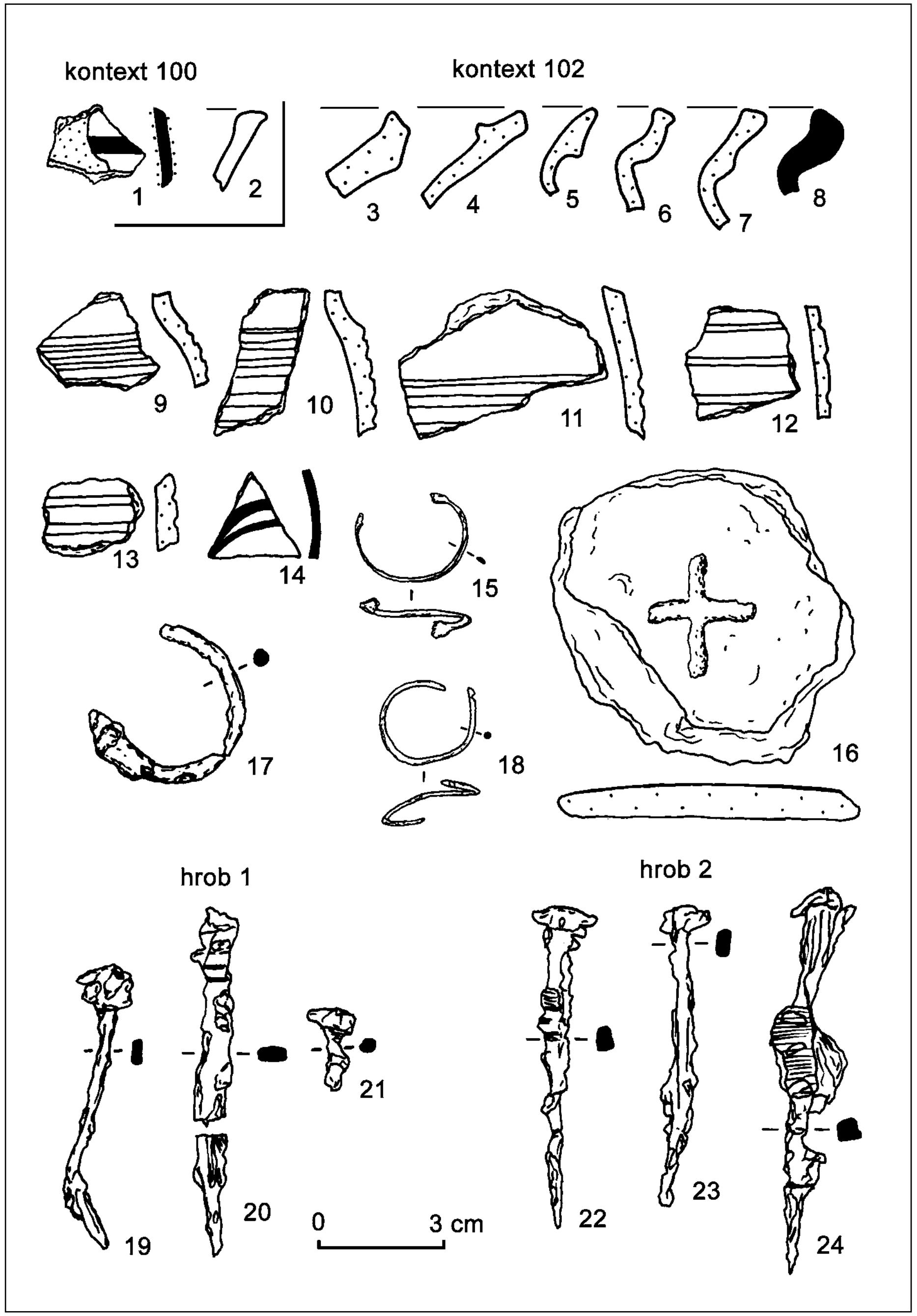
Pozůstatky stavební činnosti reprezentují zlomky malty, omítky a pálená střešní krytina, která po 1. světové válce nahradila šindel.[23] Původní okenní výplně tvořilo tabulové sklo tloušťky cca 1,5 mm nalézané v kontextech 100 až 102.

Zajímavým dokladem výrobní činnosti jsou zlomky dosud neanalyzované strusky a hrudka surové tuhy. Struska by mohla být pozůstatkem po místním zpracování železa a tuha po hrnčířské produkci. Tuha byla užívána jako příměs do keramického těsta u větších zásobnicovitých nádob zejména během 13. století. Důvodem byla patrně lepší tvárnost keramického těsta.

Datace a interpretace

Charakter nálezové situace plně odpovídá kostelnímu hřbitovu. Lze oprávněně předpokládat, že původní středověké archeologické situace byly zejména v blízkosti kostela v úplnosti zničeny. Toto platí zejména u J, JV a S části kostela, které prošly kolem roku 1766 razantní barokní přestavbou. Zjištěná statigrafická situace v sondě 1/07 vznikla tedy až po zmíněné přestavbě, což platí nejspíše i o dataci nalezených hrobů č. 1 a 2, které jsou orientovány V–Z a respektují barokní presbytář.

Raně středověká aktivita je architektonicky doložena stavbou románského kostela. Dle nalezené keramiky, datovatelné rámcově do 12. století, nelze vyloučit, že kamenné kostelní stavbě předcházel starší dřevěný kostel nebo jiná forma osídlení. O charakteru aktivit a přesnějším časovém rozsahu nevíme dosud nic. Jistou indicií pro sídelní aktivitu mohou být nalezené fragmenty strusky či hrudka surové tuhy. Jejich datace však není jasná. V okolí kostela se tedy pohřbívalo od 13. do 19. století. Během 19. století byl na JV připojen ke stávající oválné ohradní zdi nový hřbitov.

Obr. 7. Deštná (CL), kostel sv. Václava, sonda 1/07, movité nálezy, č. 1-14, 16: keramika; č. 15, 18: barevný kov; č. 17, 19-24: železo; kresba autor 2008.

Závěr

Cílem záchranného archeologického výzkumu bylo zjistit, zda se pod úrovní terénu nenachází archeologicky cenné situace či zachované hrobové celky, které by mohly být plánovanými výkopy podél vnějšího pláště zdí narušeny. Zjišťovací sondou 1/07 byla registrována poměrně jednoduchá statigrafická situace s mocným kontextem 102, který reprezentuje horizont pohřbívání s doklady zdejší antropogenní aktivity mezi 12. stoletím a současností. Intaktní hrobové celky (č. 1 a 2) byly nalezeny v hloubce cca 100 cm pod současným povrchem. Tato zjištění je nutno zohlednit během výkopových prací při budování drenáže. Rozhodně není žádoucí zasahovat výkopem hlouběji než zmiňovaných 100 cm pod úroveň současného povrchu.

Poznámky

1 M. Nechvíle, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Deštná, kostel sv. Václava (k. ú. Deštná u Dubé, okr. Česká Lípa, Liberecký kraj), 2008, ulož. archiv NPÚ ÚOP v Liberci. Za pomoc při terénní části výzkumu děkuji Mgr. J. Křížkovi a Bc. Petru Feigemu.
2 J. Demek a kol., Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny, Praha 1987.
3 V. Vlček a kol, Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže, Praha 1984.
4 J. Pražák, Geologická mapa ČR, list 02–44 Štětí, Praha 1990.
5 M. Tomášek, Půdy České republiky, Praha 2003, s. 55–56.
6 Z. Neuhäuslová a kol., Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky, Praha 2001.
7 E. Quitt, Klimatické oblasti Československa, Studia Geographica 16/1971, s. 1–74; R. Mikyška a okol., Geobotanická mapa ČSSR, Praha 1969; Z. Neuhäuslová a kol., Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky, Praha 2001, s. 21–22; Kolektiv, Atlas ČSSR, Praha 1972.
8 M. Krčmář – M. Vladyková, Obnova interiéru kostela sv. Václava v Deštné, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2006, s. 109.
9 Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecéze pražské. Pojednání Královské české společnosti nauk, VI., sv. 6, vyd. W. W. Tomek, Praha 1873, s. 82.
10 O. Bernard, Ein wertvoller Fund, Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 6/1883, s. 68–69; E. C. Waldstein, Eine Gräberstätte bei Dauba, Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 16/1893, s. 1–22.
11 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravice, II. (1254–1310), ed. J. Emler, Pragae 1882, s. 53–54, č. 40; F. Gabriel – J. Panáček, Pustý zámek u Zakšína, Castellologica bohemica 7/2000, s. 113.
12 J. Panáček – F. Gabriel, Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, Historická geografie 21/1983, s. 156, 158–160.
13 Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, IV.1–2 (1241–1253), ed. J. Šebánek – S. Dušková, Pragae 1962–1965, s. 454, č. 266.
14 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravice, I. (600–1253), ed. K. J. Erben, Praha 1855, s. 186, č. 411, s. 194, č. 431.
15 CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II. (1198–1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912, s. 67, č. 75, s. 358, č. 349.
16 Podrobně F. Gabriel – J. Panáček, Pustý zámek u Zakšína, s. 115–117; L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura v okrese Česká Lípa, Praha 2000, s. 51–55.
17 L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura, s. 51.
18 Podrobný popis středověké architektury viz L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura, s. 53–54.
19 L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura, s. 52.
20 M. Krčmář – M. Vladyková, Obnova interiéru kostela sv. Václava v Deštné, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2006, s. 109–116.
21 V Peša, Deštná, okr. Česká Lípa, Výzkumy v Čechách 2004, Praha 2007, s. 47.
22 Podrobný popis veškerých kontextů viz M. Nechvíle, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Deštná, kostel sv. Václava (k. ú. Deštná u Dubé, okr. Česká Lípa, Liberecký kraj), 2008, Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, s. 6–8.
23 L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura, s. 52–53.

P r a m e n y

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II. (1198–1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912; IV.1–2 (1241–1253), ed. J. Šebánek – S. Dušková, Pragae 1962–1965.

Nechvíle, M., Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Deštná, kostel sv. Václava (k. ú. Deštná u Dubé, okr. Česká Lípa, Liberecký kraj), 2008, ulož. archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravice, I. (600–1253), ed. K. J. Erben, Praha 1855; II. (1254–1310), ed. J. Emler, Pragae 1882.

Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecéze pražské. Pojednání Královské české společnosti nauk, VI., sv. 6, vyd. W. W. Tomek, Praha 1873.

L i t e r a t u r a

Bernard, O., Ein wertvoller Fund, Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 6/1883, s. 68–69.

Demek, J. a kol., Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny, Praha 1987.

Gabriel, F. – Panáček, J., Pustý zámek u Zakšína, Castellologica bohemica 7/2000, s. 111–125.

Kolektiv, Atlas ČSSR, Praha 1972.

Kracíková, L. – Smetana, J., Románská a gotická architektura v okrese Česká Lípa, Praha 2000.

Krčmář, M. – Vladyková, M., Obnova interiéru kostela sv. Václava v Deštné, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2006, s. 109–116.

Mikyška, R a okol., Geobotanická mapa ČSSR, Praha 1969.

Neuhäuslová, Z. a kol., Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky, Praha 2001.

Panáček, J. – Gabriel, F., Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, Historická geografie 21/1983, s. 133–175.

Pražák, J., Geologická mapa ČR, list 02–44 Štětí, Praha 1990.

Peša, V., Deštná, okr. Česká Lípa, Výzkumy v Čechách 2004, Praha 2007, s. 47.

Quitt, E., Klimatické oblasti Československa, Studia Geographica 16/1971, s. 1–74.

Tomášek, M., Půdy České republiky, Praha 2003.

Vlček, V. a kol., Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže, Praha 1984.

Waldstein, E. C., Eine Gräberstätte bei Dauba, Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 16/1893, s. 1–22.

Laténské šperky z půdy domu čp. 1398 v České Lípě

Vladimír Peša
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

K neobvyklému objevu archeologických předmětů došlo v létě 2005 ve vile čp. 1398 v Děčínské ulici 47 v České Lípě. Při vyklízení půdy před stěhováním objevili manželé Skopcovi soubor laténských ozdob, které byly zabaleny v balicím papíru a ukryty za jedním z trámů půdního krovu. Předměty byly v září 2005 předány do Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (VMG). Na základě rozhovoru s nálezci je pravděpodobné, že předměty souvisejí s otcem paní Skopcové Oldřichem Havelkou, který byl profesí stavitel. Pan Havelka pocházel z Mladoboleslavska a do České Lípy se přestěhoval v roce 1945. Jako stavitel působil nejen na Českolipsku, ale i na dalších místech severovýchodních Čech. Předměty pravděpodobně získal již někdy v padesátých letech a vzhledem ke svému antikomunistickému postoji je patrně odmítnul předat do muzea. Později zůstaly zcela zapomenuty, nikdy se o nich nezmínil (zemřel 1981). Méně pravděpodobná se zdá být varianta, že předměty pocházejí ještě z doby německých obyvatel domu – rodiny Menzlových. Soubor obsahuje 10 spon a 4 náramky a je uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě pod př.č. 47/2006.

Popis předmětů

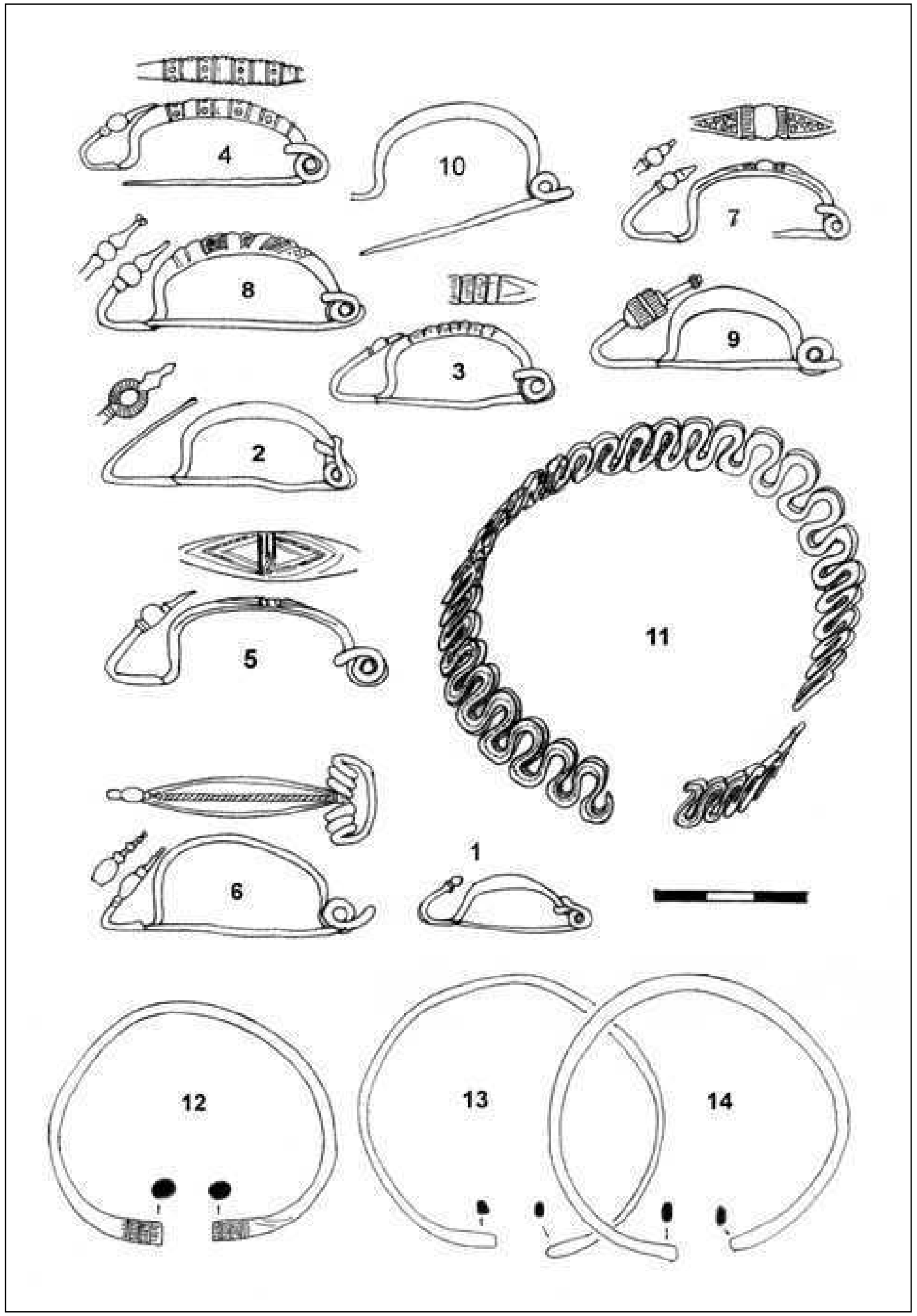
Spony (10 kusů)

1) Malá bronzová spona s obloukovým, uprostřed zesíleným lučíkem. Vinutí 3+4 závity s tětivou ovinutou z vnější strany lučíku. Patka slabě profilovaná. Délka 33 mm, š. lučíku max. 3 mm, š. vinutí 13 mm, Æ vinutí 4 mm; inv. č. A-19958.

2) Bronzová spona s obloukovým lučíkem. Vinutí 3+4 závity s tětivou ovinutou z vnější strany lučíku. Patka plochá, slabě profilovaná, s kruhovým rozšířením a rytým šrafováním (Kruta 1971, Pl. 18:20). Délka 49 mm, š. lučíku 3 mm, š. vinutí 15 mm, Æ vinutí 6 mm; inv. č. A-19959.

3) Bronzová spona s obloukovým, rozšířeným lučíkem s výzdobou vývalky a rytým šrafováním (Kruta 1971, Pl. 12:44). Vinutí 3+3 s vnitřní tětivou. Patka slabě profilovaná, volně se dotýká lučíku. Délka 44 mm, š. lučíku max. 5,5 mm, š. vinutí 15 mm, Æ vinutí 5,5 mm; inv. č. A-19960.

4) Bronzová spona s protáhlým nízkým, obloukovým lučíkem (Kruta 1971, Pl. 18), který je rozšířený, zesílený a bohatě zdobený pásy, střídavě vyplněnými trojicí vybíjených kroužků (Kruta 1971, Pl. 13:70). Vinutí 3+3 s vnitřní tětivou. Patka slabě profilovaná, volně se dotýká lučíku. Délka 49,5 mm, š. lučíku max. 5 mm, š. vinutí 15 mm, Æ vinutí 6 mm; inv. č. A-19961.

Laténské šperky z neznámé lokality. Kreslil V. Peša.

5) Poškozená bronzová spona s protáhlým nízkým, obloukovým páskovým lučíkem, který je výrazně rozšířený a zdobený mnohonásobným, zrcadlově zdvojeným trojúhelníkem z rýh a žlábků. Vinutí 2+3 s vnitřní tětivou, jehla s jedním závitem chybí. Patka je profilovaná (Kruta 1971, Pl. 33:10). Délka 55 mm, š. lučíku max. 9,5 mm, š. vinutí 16 mm, Æ vinutí 7–8 mm; inv. č. A-19962.

6) Bronzová spona s obloukovým, mírně asymetrickým páskovým lučíkem, který je podélně zdoben okrajovými rýhami a středovým šrafovaným proužkem (cf. Kruta 1971, Pl. 10:3). Vinutí 3+3 s dolní vnější tětivou. Patka slabě profilovaná (Kruta 1971, např. Pl. 19:37c). Délka 53 mm, š. lučíku max. 8 mm, š. vinutí 18 mm, Æ vinutí 7 mm; inv. č. A-19963.

7) Poškozená menší bronzová spona s obloukovým páskovým lučíkem, který je symetricky zdoben středovými příčnými pásy (okrajové se šrafováním) a trojúhelníkovým polem s vybíjenými kroužky (Kruta 1971, Pl. 13:87). Vinutí 3+3 s vnitřní tětivou. Fragment jehly s polovinou vinutí je odlomen. Patka slabě profilovaná. Délka 44 mm, š. lučíku max. 6,5 mm, š. vinutí 14 mm, Æ vinutí 5 mm; inv. č. A-19964.

8) Masivnější bronzová spona s obloukovým zesíleným lučíkem, který je zdoben příčnými až šikmými vývalky, oddělenými proužky s rytou šrafurou, u tětivy zakončen pásem důlků (Kruta 1971, řada podobných analogií, přesná chybí). Vinutí 3+3 s vnitřní tětivou. Patka je výrazněji profilovaná (Kruta 1971, Pl. 18:31d, 32:9). Délka 52 mm, š. lučíku max. 7 mm, š. vinutí 17 mm, Æ vinutí 6 mm; inv. č. A-19965.

9) Masivnější bronzová spona s menším zesíleným obloukovým lučíkem. Vinutí 3+3 s dolní vnější tětivou. Patka zdobena válečkem se středovým žebírkem a rytou šrafurou (Kruta 1971, podobné tvary Pl. 19:96-107). Délka 49 mm, š. lučíku max. 6 mm, š. vinutí 19 mm, Æ vinutí 7,5 mm; inv. č. A-19966.

10) Poškozená bronzová spona s obloukovým lučíkem. Vinutí 2+3 s vnější dolní tětivou. Patka chybí, odlomena uprostřed zachycovače. Dochovaná délka 45 mm, š. lučíku max. 3,5 mm, š. vinutí 14 mm, Æ vinutí 5,5 mm; inv. č. A-19967.

Náramky (4 kusy)

11) Poškozený, mírně zdeformovaný, bronzový náramek z kličkovaně vinutého pásku o šířce 2 mm (Kruta 1971, Pl. 38–39). Průměr náramku je 75 mm, výška 12 mm, síla 1 mm; inv. č. A-19968.

12) Bronzový, mírně zdeformovaný náramek, průřez nízký segmentový. Konce jsou zesílené a zdobené pásky s rytou šrafurou, které jsou odděleny žlábky. Průměr 49–58 mm, síla 2,5 mm, výška 4 mm (konce 5 a 5,5 mm); inv. č. A-19969.

13) Bronzový, mírně zdeformovaný náramek, průřez segmentový. Průměr 58–60 mm, síla 2,5 mm, výška 3 mm; inv. č. A-19970.

14) Bronzový, mírně zdeformovaný náramek, průřez nízký segmentový, konce hráněné. Průměr 57–61, síla 1,5 mm (konce 2,5 mm), výška 2 mm; inv. č. A-19971.

Většina spon a kličkovaný náramek mají přesné analogie v předmětech duchcovského horizontu, nebo jsou těmto variantám velmi blízké, a odpovídají klasickému období LT B1 (Kruta 1971, Waldhauser 1978). V souboru se neobjevují typické znaky charakterizující předduchcovský horizont LT B1a (Holodňák, Waldhauser 1984) – chybí jak parabolický nebo střechovitý tvar lučíku, tak hřebenový výběžek na lučíku, nebo přesné analogie výzdoby spon či ukončení náramků. Ve stupni LT B2 nastupují spony spojené konstrukce, které v souboru rovněž chybí.

Literatura

Holodňák, Petr, Waldhauser, Jiří, Předduchcovský horizont (fáze LT.B1a) v Čechách, Archeologické rozhledy 36, 1984, s. 31–48.

Kruta, Václav, Le trésor de Duchcov dans les collections Tchéchoslovaques, Ústí nad Labem 1971.

Waldhauser, Jiří, Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen I, II, Archeologický výzkum v severních Čechách 6–7, Teplice 1978.

Pohřební plátno s Melchiorem z Redernu

Milan Svoboda
Technická univerzita v Liberci

Vyobrazení zesnulých na katafalcích či úmrtních ložích nejsou v českém prostředí raného novověku a zvláště v renesanční tvorbě druhé půle 16. a počátku 17. století neznámá, nejsou však ani příliš častá, a proto je badatelská obeznámenost s nimi malá. S těmito typy ikonografických pramenů a památek se současně potkáváme v epoše renesance a baroka nejčastěji ve formě grafických listů, zvláště v případě vyobrazení členů panovnických rodin[1] (často Habsburkové, např. Rudolf II. Habsburský či jeho bratr Matyáš na úmrtním loži)[2] nebo šlechtických (Smiřičtí, Žerotínové).[3] Z geograficky blízkého prostředí se dochovaly některé malované posmrtné portréty také na Slovensku, resp. v Uhrách.[4] V některých případech známe vyobrazení zesnulých také jako přílohu tištěných pohřebních kázání.[5] Pohřební plátna resp. posmrtné portréty zobrazující zesnulé nejsou podle dosavadních vědomostí v Čechách a na Moravě dochována ve větší míře než několik desítek kusů.[6] Stačí se upomenout na vyobrazení mrtvých žerotínských dětí[7] nebo naopak barokní obraz s hrabětem Janem Jiřím Clary-Aldringenem.[8] Tyto skutečnosti zřejmě vedly ke stavu minimální české odborné základny, s níž se nutně musí potkat každý badatel, obírající se tématem vyobrazení zesnulých šlechticů a šlechtičen nebo duchovních osobností[9] (o městském prostředí se v českých zemích zřejmě vůbec nedá uvažovat).[10] Také proto je skutečností hodnou pozoru, že počátkem 17. století bylo vytvořeno rozměrem mimořádné a dosud celkem dobře zachovalé[11] plátno znázorňující zesnulého pána na Frýdlantu, Liberci a Závidově, Melchiora z Redernu.[12] Nikdy nevystavované, německou regionální literaturou sice popsané, ale fotograficky nezachycené výtvarné dílo v odborné literatuře českých dějin umění zmíněno není, je tedy profesionálním badatelům zjevně neznámé.[13]

První otázka zní: Kdy plátno vzniklo? Možnosti jsou dvě. První hypotézou je, že pravděpodobně ještě před pohřbem Melchiora z Redernu, tedy mezi říjnem 1600 a počátkem ledna 1601.[14] Druhý výklad, který bere v úvahu časovou náročnost práce, invenci kompozice, složení veršů atp., umožňuje datační rozpětí rozšířit na léta 1601–1605. Roku 1605 totiž vdova Kateřina zřejmě již objednala v dílně vratislavského sochaře Gerharda Hendrickse monumentální náhrobek zesnulého křesťanského rytíře, umístěný pak do renesanční kaple ve frýdlantském děkanském kostele Nalezení sv. Kříže.[15] Plátno se mohlo nacházet původně se na místě, kam pak bylo sesazeno mauzoleum, tj. při severní stěně kaple.[16] Teprve po dokončení mauzolea byl obraz zavěšen asi na východní stěnu redernské kaple, kde setrval až do 80. let 18. století.[17] Při tehdejších stavebních úpravách bylo plátno sneseno a údajně se „rozpadlo“.[18]

Druhá otázka se týká autorství tohoto rozměrného obrazu. Podle Rohnova svědectví vytvořil neznámý malíř dokonce dva identické obrazy s urozeným zesnulým mužem ležícím na katafalku, a to pro frýdlantský kostel s pohřební kaplí Redernů a pro libereckou zámeckou kapli.[19] Podle dosavadních znalostí se co do rozměru jedná v českém prostředí o největší dochovaný posmrtný obraz, který však nezahrnuje pouze pohled na

Stav po rozvinutí plátna.

zemřelého, nýbrž je mohutným, symboly zaplněným dílem, které akcentuje jak skutky resp. profesní život zemřelého, tak význam celého rodu Rederně. Prozatím není známo, zda je dílo signováno, kvalitou zpracování postav však činí dojem, že se na něm podílela malířská dílna. Jednou z hypotéz možného autorství je fakt, že Melchior z Redernu měl zřejmě známé mezi rudolfinskými umělci. O tom by svědčila skutečnost, že do proslulé grafické sbírky význačných evropských vládců, šlechticů a bojovníků zařadil Dominik Custos také měditiskem Lucase Kiliana podle předlohy Hanse von Aachena.[20] Ten měl Rederna portrétovat před rokem 1600, avšak obraz je dnes (zdánlivě) nezvěstný.[21] Pokud měla vdova Kateřina kontakt na tohoto proslulého umělce díky svému zesnulému choti, je možné, že se mohl podílet na koncepci a zčásti i malbě sám Aachen. Tato domněnka se odvíjí také od subjektivního dojmu autora této studie, že vpravo stélu držící dívka, patří z ostatních postav k malířsky nejlépe zvládnutým s jistými „aachenovskými“ rysy.[22]

Rozhodně prozatím nelze vyloučit vyhotovení zakázky v pražském výtvarném prostředí, resp. okruhu umělců císaře a krále Rudolfa II.

Fotografie plátna dosud nebyla reprodukována, je tedy namístě jeho stručný popis. V dolní části rozměrného obrazu leží Melchior na katafalku v černém rouchu. Na krku má zavěšen zlatý řetěz, J. K. Rohnem mylně identifikovaný jako Řád Zlatého rouna.[23] U hlavy a nohou před mrtvým planou bílé voskovice, za hlavou zachytil malíř bílou lilii.[24] Symbolika je v tomto případě víceznačná, lépe řečeno v době renesance a manýrismu mnohomluvná. Kromě ryze praktické funkce, totiž osvětlení prostoru kolem mrtvého, znamená svíce věčný nebeský jas, ale slouží i k vyjádření úcty pozůstalých k zemřelému, je symbolem víry jako světla, které plane ve tmách a odkazuje ke spasení, neboť už při křtu se svíce používá coby odkaz na věčný život po Posledním soudu.[25] Lilie je symbolem světla, čistoty, odkazujícím na řeč květin ve starozákonní Písni Šalamounově (2, 1).[26] Současně je však znakem Vanitas, marnosti a pomíjivosti pozemského světa.

Vprostřed obrazu je znázorněn velký redernský erb doplněný vojenskými symboly. Po jeho levé straně sedí dívka v hnědém šatu v přilbici s chocholy. Je označena v textu jako „Pallas“. Vpravo sedí světlovlasá dívka v modrém šatu, bez symbolů, a latinská báseň ji označuje „Victoria“, bohyně války. Obě jsou zobrazeny s hlavami skloněnými na znamení smutku.[27] Nad nimi a nad rodovým znakem se tyčí rozkročená postava bělovlasého, dlouhovousého starce, jehož nahé tělo obtáčí pruh červené látky. Muž třímá v rukou kosu. Je to Chronos, bůh času, zde pojmenovaný „Tempus“.[28] Při pravém okraji obrazu stojí další dívka a přidržuje obdélnou stélu. Na této desce je vymalován iluzivní pamětní nápis, jakoby vytesaný do kamene latinskou kapitálou střídající se s humanistickou kurzívou. Jeho tvůrce se k latinským veršům přiznal podpisem „*Fecit M. Bernh. Fues Fr. M. relicti unici haeredis pro tempore Moderator*.“ Bernhard Fuess byl asi od roku 1600 vychovatelem Kryštofa II. z Redernu, syna Melchiora z Redernu a Kateřiny, rozené Šlikové.[29] Vedle stély vlevo leží v nohou katafalku na palmové ratolesti vavřínový věnec. Je běžným znamením vítězů a slávy, avšak lze jej vnímat i jako symbol nesmrtelnosti a křtu ve smyslu pečeti nového života.[30] Zlatá koruna, vznášející se nad okřídlenou dívkou (andělem?) se stélou vpravo na obrazu, může znamenat znamení důstojnosti i dokonalosti, pocty i radosti, a v souvislosti s nedaleko položeným vavřínovým věncem i symbol vítězství. Obecně korunovaná ženská postava bývá symbolem teologické ctnosti víry a naděje, které u Rederně-protestantů „vtahují do spásy“.[31] Šlo by tak o první náznak teologie spásy, s nímž se pak setkáváme na monumentálním mramorovém mauzoleu posledních frýdlantských Rederně v témže městském kostele Nalezení sv. Kříže. Jinak na plátně žádné náboženské symboly nenajdeme.

Autor rozměrné malby zůstává anonymní, zatímco tvůrce latinské básně známe. Jestliže nebude možné zjistit z vrchnostenských účtů výši platby za Redernův posmrtný obraz, lze se pokusit o vyhledání vlivů, které by ukázaly na provenienci (českou či slezskou?). Fuessovy verše také mohou mít určitou předlohu, avšak konkrétním pojetím předurčený text na plátně je především pozoruhodný spojením majuskulně vyznačených slov (koruna, lilie, čas) a jejich zachycení na obrazu. Prolínání slov básně a symbolů na obraze, jež na sebe vzájemně odkazují, se zdá svědčit o těsné spolupráci malíře a básníka. Není jasné, zda dříve vznikla symbolická koncepce malířova, do níž se promítla veršová realizace tématu, nebo plátno vznikalo podle symbolu slov z veršů společnou prací malíře a v latině zdatného humanistického vzdělance B. Fuesse, jak se prezentoval vychovatel mladého Rederna.

Jeden z možných postupů tvorby díla je následující: Fuess nejprve napsal báseň a z jejího symbolického významu byl stvořen obraz, který dokládají nejen obligátní svíce, Chronova přítomnost a truchlící dvojice, ale také kvetoucí (nikoliv zvadlé!) lilie. Inspirace latinských veršů jsou prozatím bez určení.[32] Slovům z nápisu, jímž oslavil služebník svého pána, můžeme rozumět přibližně takto:

„Kdokoli to vidíš, znáš ho? Je to hrdina Redern v podobě, v jaké žil a jednal. Hle, jak Pallas truchlivě oplakává, že odešel její klenot. Nyní naříká Victoria bohyně války, že její tábor opustil statečný bojovník Kristův. Když žil, z upřímné lásky jí byl věrně oddán, i ona je účastna jeho smrti. Tak jako na nivách rostou lilie, kvetou, brzy uvadnou, tak pomíjí člověk. Tak všechno kosí Čas a nešetří statečnosti a slávy. Kdo nepěstuje ctnost, není po smrti ničím. Ten, který tu leží, po dobu svého žití byl korunován okrasným vavřínem. Stejně je též nyní před Bohem. Žije a v tomto těle jako by kvetl vstane z mrtvých. Žije! Bůh ochraňuj tuto lilii! Žij blaze, svatá duše! Na shledanou! Složeno magistrem Bernhardem Fuesem, vychovatelem jediného dědice onoho zesnulého.“[33]

Schází srovnání možných námětů z mimočeského prostředí. Nevíme prozatím, odkud je převzato spojení symboliky obrazu a textové odkazy na ni, proč nestačil posmrtný portrét a autor (autoři?) přikročil k velkolepému pojetí zesnulého jako válečného hrdiny ve službách domu habsburského. V koncepci obrazu je například nezvyklé zdvojení a jako by zrcadlové obrácení klenotů heraldicky správně namalovaného erbu (helmy se stříbrným redernským kolem položeným na zelená paví pera a šest červeno-bílo-červených praporečků). Oba obrácené klenoty přidržuje hlavou dolů ležící andílek se zavřenýma očima. Nejde však o spící či mrtvé dítě. Pracovní interpretace by mohla znít tak, že se jedná o mladý čas, který se rovná – zrcadlově otočen – starému Chronovi.[34] Tím, že je erb otočen o 180°, jako by naznačoval vrtkavost nejen lidské existence obecně, ale i nejistou budoucnost rodu Redernů, z něhož byl právě Melchior z Redernu posledním ze sedmi synů Fridricha z Redernu a Salomeny, rozené ze Schönaichu. Rod však ještě nevymřel po meči, nebyl by tedy důvod otáčet erb „hlavou dolů“. Pozoruhodné jsou oboustranně korespondující erby na praporcích – vlevo redernský a vpravo císařská orlice, jimiž se má zřejmě doložit Redernova loajalita vůči habsburskému domu a služby pro něj v době protitureckých válek.

Odkud se objevila inspirace ke znázornění mrtvého, nelze prozatím říci. Je možné předpokládat, že obraz sloužil přímo při pohřbu jako prezentace zesnulého, jehož tělo, byť balzamované, čtyři měsíce po úmrtí již nemuselo být vystaveno zrakům smutečních hostí. Podobně například ve Slezsku a Polsku portrét malovaný na rakev a později zavěšovaný coby epitaf na chrámovou stěnu dokládal pomíjivost pozemského bytí.[35] Časná sláva vojevůdce je znázorněna vojenskou triumfální symbolikou, urozenost erbem, zato lidská dočasnost vše požínajícím bohem času s napřaženou kosou. Netřeba vyloučit myšlenku, že v pohřební kapli frýdlantského kostela zůstal obraz pověšený vedle nově vzniklého skvělého náhrobku právě jako protiklad velkolepého mauzolea. U tehdejšího návštěvníka kaple tato dvě vyobrazení lidské slávy a její dočasnosti mohla působit jako „memento mori“, kdežto současnému divákovi vnuká spíše upomínku na známý západoevropský typ „dvojího hrobu“.[36] Na plátně je Redern představen jako zesnulý „dobrou smrtí“, na pomníku vedle v bronzu naopak jako „zmrtvýchvstalý“ nebo „živý“. Obraz byl záměrně vystaven tak, aby mohl latiny znalý čtenář zjistit na první pohled, kdo je nápisem oslavován a na koho se vztahuje obrazová symbolika, na niž se v básni opakovaně odkazuje. Není tu však Redern ukázán jako otec, manžel nebo vlastník panství.

Žádné rodinné vazby a pozemské statky zde prezentovány být neměly. K tomu slouží až mauzoleum, kde rodina „oživla“.

Pohřební plátno s Melchiorem z Redernu se konečně může vymanit z provinciální neznámosti a začlenit se do dějin českého výtvarného umění v okruhu funerální malby mezi renesancí a manýrismem jako další z artefaktů soukromé i veřejné reprezentace urozenců. Po restaurátorských zásazích čeká na své odborné, zvláště uměleckohistorické ocenění, stejně jako na novou instalaci.

Edice latinské básně od Bernarda Fuesse[37]
EXPLICATIO PICTVRA:
RVM HVIVS TABVLAE
Haec quicunque v[i]des, [n]ostin? REDERIVS HERO
Hos habitus vita func[t]us et ora tulit.
Quis non indoleat spectans et NVMINA tantj.
Tam sub[i]tos casus indoluere virj.
Cernis [ut hunc lacrymis] PALLAS testata dolorem
Lugeat hocce suum sic cecidisse decus.
Tum Dea bellorum praeses VICTORIA, castris
Quam fidum, heu Christi clamat obisse Duce[m]
Quid SOCIALIS AMOR ceu viuo fidus adhaesit.
Sic functo socium gaudet habere locum.
Sci[li]ce[t] in Campis vt crescunt LILIA; florent,
Mo[xqu]e [ca]dunt: Omnis sic quoq transit homo,
Scilicet exscidio, sic demetit omnia TEMPVS,
Nec [ni]si VIRTVTIS permanet ullus honos,
Han[c] [tibi] si dem[a]s, quidnam sis discito, VIRTVS
Ni faceret, nil hic post sua fata foret.
Ha[c] [lauri] aeternam meritus de fronte CORONAM,
Mortuus ante homines viuit, & ante DEVM,
Viuet & IN NATO: ceu stemmate cernis in vno
HOC cadere, HOC contra surgere LILIOLVM,
Vi[va]t io? sic LILIOLVM regat HOC Deus: et sic.
O Sancta, aeternum. Salue anima atq vale,
Fecit M. Bernh: Fues Fr. M.
relicti unici h[aere]di[s] [te]mpore
Moderat[or.]

Poznámky

1 Např. Josef Janáček, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987, obr. u s. 481. Dále Magdalena van der Hawlik, Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740, Wien – Freiburg – Basel 1989, s. 11, 54, 93–94, 106; též Piotr Oszczanowski, Schlesische castra doloris des Kaisers Leopold I. Ein Beitrag zur Ikonographie des Herrschers und Glorifizierung des Regierendes, in: O sztuce sepulkralnej na Śląsku, Wrocław 1997, s. 105–146 (cituje několik typů vyobrazení těla Leopolda I., vystaveného coby součást castra doloris). – Samozřejmě se nejednalo o nějaké habsburské specifikum, vyobrazení panovníků na úmrtních ložích nebo jako součást caster doloris je mnoho, srov. např. Helmut Engel (red.), Die Gruft der Hohenzollern im Berliner Dom, Berlin 2005, s. 24–25, 71. Obecně k vyobrazením mrtvých Philippe Ariès, Bilder zur Geschichte des Todes, München – Wien 1984, s. 293–296; Großes Lexikon der Bestattungs- und Friedhofskultur. Wörterbuch zur Sepulkralkultur, (bearb. Sörries, Reiner), Braunschweig 2002, s. 167; Walter Beltz, Lexikon der Letzten Dinge, Augsburg 1993, s. 408–415 (o uměleckém znázornění smrti).

2 Anonymní portrét Rudolfa II. na úmrtním loži z muzea v německém Braunschweigu otiskli Jaroslava Hausenblasová a Michal Šroněk, Urbs aurea. Praha císaře Rudolfa II., Praha 1997, s. 165. Panovník v černém oděvu a s kloboukem na hlavě je znázorněn na posteli potažené zlatohlavem s habsburskou orlicí. V hlavě a nohách, stejně jako po bocích lože planou bílé svíce na vysokých kovových svícnech. Jediným náznakem otevřeně křesťanské symboliky je průhled do pozadí místnosti, kde v nice stojí na menze oltářík s vyobrazením Ukřižování. Srov. úroveň proměny symboliky při ostentatio corporis Františka Štěpána Lotrinského (†1765), Peter Pleyel, Friedhöfe in Wien vom Mittelalter bis heute, Wien 1999, s. 51.

3 Kvalitní mědirytina, zobrazující Albrechta Jana Smiřického ve věku 23 let (†1618), otištěna v knize Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře. (ed. Josef Janáček Janáček, Josef (ed.))Praha 1984, s. 116.

4 Z uherského (slovenského) prostředí se dochovalo pohřební plátno se zesnulým palatínem Jurajem Thurzem (†1616), otištěné v monografii Dušana Kováče Dejiny Slovenska, Praha 1998, s. 73. K tématu ve větším časovém rozpětí Jozef Ridilla, Jozef, Maľované posmrtné portréty na Slovensku, Pamiatky a múzeá 2002, č. 2, s. 44–50. Autor otiskl patnáct vyobrazení mrtvých od 17. do 20. století. Text (bez obrazové přílohy) přístupný též na www.snm.sk/old/pamiatky/Pam_TEXT_99_4.htm. – Uherská šlechta je zastoupena spíše výjimečně na příkladu Ladislava Esterházyho (†1652) viz Géza Pálffy, Die adelige Funeralkultur und Typen von Grabdenkmälern im Königreich Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert, in: Hengerer, Mark (ed.), Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit, Köln – Weimar – Wien 2005, zde s. 501 a pozn. 72–73, (vyobrazení na s. 509). Joanna Dziubkowa ve své studii Vanitas, Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych, Poznań 1997, s. 277, předkládá jako zvláštní část vyobrazení zesnulých dvě portréty v životní velikosti. Ženský a současně duchovní prvek zastupuje matka Beata Konstancie od sv. Josefa († 1627) v rouchu karmelitánky, mužský typ zde představuje na katafalku ležící Krzysztof Opaliński († 1655), poznaňský vévoda, diplomat a humanista.

5 Viz vyobrazení z pohřebních kázání ve sborníku Studien zur deutschsprachigen Leichenpredigt in der frühen Neuzeit, Rudolf Lenz (ed.), Marburg 1981, s. 251; Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften, Rudolf Lenz (ed.), Köln – Wien 1975, obr. 1–3. Z hlediska katolického prostředí se tématu pohřebních kázání mezi českými badateli věnuje především Radmila Pavlíčková, Pohřební kázání a emblematický tisk. Kázání nad trevírským kurfiřtem Johannem Hugo von Orsbeck z roku 1711, in: Theatrum historiae 3, Pardubice 2008, s. 109–135. Obecně nově k tématu Radmila Pavlíčková, Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku, Česko Budějovice 2008.

6 Lenka Vaňková, Malované posmrtné portréty, in: Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích, (Ondřej Jakubec a kol.), Olomouc 2007, s. 47–50, 116–117 s další literaturou. Podle jejího podání by se v Čechách a na Moravě mělo ve sbírkách různých institucí nacházet asi 27 posmrtných portrétů různé kvality a typů vyobrazení ze 16. a 17. století.

7 Černobílá vyobrazení některých zesnulých dětí z rodu Žerotínů otiskl Josef Petráň a kol., Dějiny hmotné kultury, II/1, Praha 1995, s. 213. Všech pět posmrtných vyobrazení žerotínských dětí a obraz jejich mrtvé matky, Juliány z Oppersdorfu (1669) obsahuje studie L. Vaňková., Soubor posmrtných portrétů ze 17. století na zámku Velké Losiny, Sborník Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Olomouci 2007, Olomouc 2008, s. 86–91, 180–182. K vyobrazením také Drahomír Polách, Osudy losinských paní v 16. a 17. století, Cour d´honneur 1, 1998, s. 41. – Dětské posmrtné portréty Žerotínů jako další využití ikonografického pramene spíše ilustrativně zmínil Pavel Král, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004, s. 228.

8 Posmrtný portrét Aldringenův z počátku 18. století byl naposledy představen na výstavě Sláva barokní Čechie roku 2001. Srov. katalog výstavy Sláva barokní Čechie, Vít Vlnas (ed.), Praha 2001, s. 387, kat. č. II/3.142. Obraz (1702) z rodové sbírky na zámku v Teplicích má rozměry 149 × 207 cm. Svým způsobem mu velikostí může „konkurovat" pouze obraz „Smrt Jaroslava Bořity z Martinic" (Praha, po 1649, vyobrazení v témže katalogu na s. 388, kat. č. II/3.141), ovšem zde jde o znázornění umírajícího, nikoliv mrtvého šlechtice.

9 Srov. úmrtní portrét Valeriána Magniho (†1661) ze zámku ve Strážnici, otištěný v knize Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku, Leoš Mlčák – Ondřej Jakubec (edd.), Olomouc 2008, s. 20. Jako jedno z mála barokních vyobrazení zesnulého řádového představeného byla otištěna rytina od Jana Jiřího Heinsche z díla Matyáše Tannera, viz Kateřina Valentová – Karel Černý, „Imponuntur omnes in tumbam". Smrt a pohřeb ve světle jezuitských konsvetudinářů, in: Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007, s. 261.

10 Mezi nejstarší, renesanční vyobrazení zesnulého šlechtice by měl patřit portrét Jáchyma z Hradce (†1566) a poté Jana z Boskovic (†1589) od italského malíře Pietra de Petriho. Ovšem současný stav obrazu s panem z Boskovic spíše podporuje pochybnosti o době vzniku, do níž se má hlásit. Viz heslo v katalogu Vladislava Říhová – Ondřej Jakubec, Ku věčné památce, s. 116–117. Nejasné je uložení posmrtného portrétu s Vilémem z Rožmberka (o něm L. Vaňková, Malované posmrtné portréty, s. 48). Obraz nezmiňuje v žádné ze svých monografií ani nejznámější badatel o Rožmbercích Jaroslav Pánek. (Ovšem ani Březan ve své kronice o posmrtné portrétu nic neuvádí, srov. Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, I (ed. J. Pánek), Praha 1985.

11 Uložení plátna na zámku Frýdlant v 19. století dokládá inventární kniha se zápisy z let 1862–1864, vedená pod inv. číslem 10466 na Správě st. zámku Frýdlant, fol. 46. V nepřesně určené místnosti na hradě, „Im letzten Zimmer" (patrně rozsáhlá prostora ve druhém patře hradu), byl umístěn „1 großes Oelgemälde, Melchior von Rädern, als Leiche vorstellend". V tomtéž objektu v inventáři z 50. let 20. století je na s. 6 záznam: „Obraz: Sen Melchiora z Redernu, na úmrtním loži se znaky rodů a korouhvemi. Olej na plátně 17. stol., neznámý malíř, 365 × 347 cm bez rámu." Obraz, veřejnosti nepřístupný, byl léta uložen v depozitáři Státního hradu a zámku Frýdlant, a to ve druhém patře hradu, v rozlehlé místnosti nad tzv. Rytířským sálem (v souvislosti s úpravami výstavních prostor po r. 2000 byla místnost předělena příčkami). Obraz jsem si mohl důkladně prohlédnout díky laskavosti pracovnice téhož objektu v roce 1999.

12 K rodu Milan Svoboda, Redernové a jejich domovy, Osobnosti v dějinách regionu 1. Přednáškový cyklus, Miloš Prokop (uspoř.), Liberec 2004, s. 49–58. O proměnách panství za vlády Redernů Týž, Rezidence pánů z Redernu na přelomu 16. a 17. století, Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Opera historica 7, České Budějovice 1999, s. 201–222.

13 Na tuto skutečnost jsem upozornil již na českokrumlovské konferenci roku 1998, srov. M. Svoboda, Velkovaradínský svátek (Festivita jako oslava vítězství nad Turky), Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 381–398, pozn. 42. – Popis patrně nejpodrobněji podal A. Sch. Fr. Némethy, Die Rädern´schen Grabmonumente der Friedländer Stadtkirche, Friedlandia 3, 1854, s. 166–173, zde s. 171: „An der linken Wand der Kapelle hing noch im Jahre 1780 ein großes Oelgemälde, den verstorbenen Helden Melchior von Rädern im Sarge vorstellend, welches in der Folge einer durchbrochenen Thüre Platz machen mußte und vermoderte. Dieses Bild, auf welchem der Leichnam des Ritters in schwarzen Sammet gekleidet, mit einer goldenen Kette, kostbaren Ringen, Armbändern und einem mit vergoldetem Silber beschlagenen Psalter geschmückt, das Rappier an der Seite, zu sehen war, reizte die feindlichen Schweden zur Beraubung der Gruft, die sie auch wirklich erbrachen und die Kostbarkeiten wegnahmen." Némethy však téměř doslova čerpá z díla svého jmenovce z roku 1818 (srov. pozn. 18).

14 Tuto domněnku nepodporuje pohřební kázání superintendenta M. Nusslera, proslovené v lednu 1601 a vydané v červnu 1601, který by ve své mnohomluvnosti mohl posmrtný portrét zmínit, což neučinil. Srov. Martin Nussler, Zwo Christliche LeichPredigten, gehalten bey dem Begraebnuß Des weyland Wolgebornen Herrn, Herrn Melchiors von Raedern, Freyherrn und Ritters, Herrn auff Friedlandt, Reichenberg und Seydenberg…, Goerlitz [1601].

15 Tato hypotetická datace je oprávněná pouze v případě, že se vdova Kateřina z Redernu (†1617) rozhodla nevystavovat manželovo tělo před pohřbem (6. 1. 1601) a účastníci posledního rozloučení museli vzít za vděk posmrtným portrétem – Redernem vyobrazeným s další symbolikou na monumentálním pohřebním plátně.

16 Stručný popis plátna podal už Wilhelm Adolf Gerle, Bilder aus Böhmens Vorzeit, Prag 1842, s. 24: „Jenes Oelgemälde an der linken Kapellenwand zeigt Ihnen den Helden Melchior als Leiche und im Sarge, in schwarzen Sammt gekleidet, mit goldenen ketten und andern Kleinodien, und einem goldbeschlagenen Psalter geschmückt." Je otázkou interpretace stanoviště pozorovatele, na kterou stěnu umisťuje zavěšení Redernova posmrtného portrétu, a věcí spekulace, zda byl onen žaltář v rukou mrtvého ze stříbra či zlata.

17 O mauzoleu Redernů M. Svoboda, Redernský monument ve Frýdlantu v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů, in: Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách, Michaela Hrubá – Hrubý, Petr (uspoř.), Ústí nad Labem 2001, s. 191–215.

18 Uvádí to Franz Némethy, Das Schloss Friedland in Böhmen, und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche, nebst einigen alten Urkunden und eigenhändigen Briefen des Herzogs Waldstein. Aus älteren Handschriften und andern verläßlichen Urkunden, Prag 1818, s. 166–167. Prý byla do zámecké kaple v Liberci pořízena kopie frýdlantského plátna. Ta však známa není. Pokud lze věřit Rohnovu tvrzení o dvou plátnech v 18. století, pak by v určité chvíli musela existovat dokonce tři vyobrazení mrtvého Rederna!

19 Pohřební plátna s Melchiorem z Redernu existovala v 18. století dvě. Píše o nich Johann Carl Rohn, Chronic vormals boehmischer Cron-Lehen… Friedland und Reichenberg, Prag 1763, s. 109–110: „Die Bildnuß seiner Leich siehet mann noch zu Friedland in der Raederischen Begraebnus, und zu Reichenberg im Schloß, wo diese mit sinnreicher Poesi gezieret…" Rohn si rovněž opsal latinské verše doprovázející obraz. K nim níže. – Jeden obraz visel v redernské pohřební kapli v kostele Nalezení sv. Kříže, druhý v zámecké kapli v Liberci. Po stavebních úpravách ve frýdlantském kostele byl obraz

přenesen na zámek, kde jej viděl roku 1842 Georg Wirkner, Das Schloß Friedland in Boehmen und seine Besitzer, Reichenberg 1849, s. 53: „Das letzte Bild im friedlländer Schlosse zeigt, mit welchen Kostbarkeiten er beigesetzt wurde, welches ihm aber im 30jährigen Kriege die Schweden weggenommen haben."

20 Custos, Dominicus, Atrium heroicum Caesarum, regum, aliarumque summatum, ac procerum, qui intra proximum seculum vixere, aut hodie supersunt, imaginibus LXXII. illustratum. Pars 1–4, Augsburg 1600–1602, přístupné na www.uni-mannheim.de/mateo/desbillons/eico/seite75.html>]. – Vyobrazení mědirytiny i s latinskou básní nově vydal s komentářem Piotr Oszczanowski v hesle katalogu Slezsko – perla v české koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů, Andrzej Niedzielenko – Vít Vlnas (edd.), Praha 2006, s. 237–238.

21 Ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci se nachází portrét Melchiora z Redernu, vzniklý nejpozději roku 1600. Šlechtic je na něm zobrazen ve zbroji, s erbovním štítkem u hlavy vlevo a s identifikačním německým nápisem vpravo. Černobílá reprodukce obrazu v honosném zlaceném rámu s rozvilinami, uloženého původně na liberecké radnici (dnes bez rámu) byla publikována jako fotopříloha v Heimatkunde des Kreises Reichenberg III/3, Reichenberg 1938(?). Identifikace autora malby dosud provedena nebyla.

22 Jde skutečně o pracovní hypotézu, není dosud znám stav ostatních figur, které byly patrně v 19. století přemalovávány a „restaurovány". Nebyla dosud také nalezena malířova signatura. – V obsáhlém sborníku Oratio Funebris. Die katholische Leichenpredigt der frühen Neuzeit. Zwölf Studien, Birgit, Bogner- Ralf Georg (edd.), Amsterdam – Atlanta 1999, s. 79, dívka se stélou a nápisem na ní v rámci kompozice castra doloris (1705).

23 J. C. Rohn, Chronic, s. 120.

24 Před restaurováním na podzim 2008 jsem obraz viděl pouze digitálně fotografovaný, je tedy možné, že po očištění plátna se objeví další, nyní nezřetelné nebo zcela neviditelné symboly.

25 Manfred Lurker, Slovník symbolů, Praha 2005, s. 501–502. Další výklad viz Gerd Heinz-Mohr, Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění, Praha 1999, s. 250–251.

26 G. Heinz-Mohr, Lexikon symbolů, s. 136–137; M. Lurker, Slovník symbolů, s. 136–137.

27 K bohyni války i míru, často zobrazované s vojenskými atributy (přílbou, kopím, štítem), Pallas Athéně, např. Ottův slovník naučný 2, 1889, s. 949–952. Victoria je zde prezentována souborem panoplií, sama však žádný atribut nemá. Výmluvně spíná ruce, zatímco její protějšek, „Pallas", si skloněnou hlavu podpírá rukou opřenou o špičatý štít. Tato strnulost a mlčení, zde ovšem bez typických barev smutku, jsou právě podtrženy nedramatickými, ale významnými gesty obou postav. – Místo Victorie bychom mohli očekávat i bohyni smutku a duše, Psyché, kterou Chronos také doprovázel. Tento koncept však v renesanci zřejmě ještě uplatňován nebyl.

28 Chronos s kosou z řecké mytologie, je znázorňován obvykle jako okřídlený stařec (křídla jsou tu symbolem pomíjivosti, odplývání času), obvykle s přesýpacími hodinami, jimiž se měří nejen lidský čas, ale i jeho smysl, užitečnost (Veritas filia temporis). Srov. M. Lurker, Slovník symbolů, s. 77–78. V renesanci je znázorněný stařec s kosou označován také jako Saturnus, viz G. Heinz-Mohr, Lexikon symbolů, s. 106.

29 Více o Fuessovi ve studii M Svobody Účetní deníky jedné „Raittung": Preceptor Mgr. Bernhard Fuess a svobodný pán Kryštof z Redernu na cestách 1607–1608, Šlechtic na cestách v 16.–18. století, Jiří Kubeš (ed.), Pardubice 2007, s. 67–86. Ke Kateřině z Redernu srov. medailonek autora v monografii Libereckým krajem – Osobnosti, Liberec 2007, s. 122–124 (Kateřina z Redernu).

30 G. Heinz-Mohr, Lexikon symbolů, s. 285; M. Lurker, Slovník symbolů, s. 552. Redernova vojenská sláva tu je zřejmě prvořadá, avšak jeho mladické snahy o latinské básnění by mohly, s jistou nadsázkou, orientovat výklad také na vavřín jako renesanční symbol pro ocenění básníků (poeta laureatus).

31 Koruna může být totožná s užitím věnce, odkazuje také na biblickou slávu, poctu a radost, odvolává se na Boží přízeň a milost, je korunou života (Zjevení sv. Jana 2,10). Koruna – i ve spojení s vavřínem – je vykládána jako ctnost vytrvalosti, spravedlnosti, i duchovní svazek Krista a duše. Na epitafech je koruna čestným znakem těch, kdož si svými činy dobyli nesmrtelnost. Srov. G. Heinz-Mohr, Lexikon symbolů, s. 105–106; M. Lurker, Slovník symbolů, s. 228.

32 Nápis na stéle je transliterován v závěru této studie. Inspirace antickými díly lze patrně předpokládat, stanou se ještě předmětem dalšího výzkumu. Srov. Fidel Rädle, Lateinische Trauergedichte (Epicedien) im Überlieferungszusammenhang von Leichenpredigten, in: R. Lenz (ed.), Leichenpredigten als Quelle historischen Wissenschaften, 4, Stuttgart 2004, s. 237–267. – První Fuessův verš, oslovující diváka, může připomínat například zvolání „Tu, quicunque vides circa tectoria nostra", 49. verš Carmina Priapea anonymního antického autora, srov. www.thelatinlibrary.com/priapea.html.

33 Za korekturu svého překladu vděčím p. Mgr. Bořku Neškudlovi.

34 Pokud bychom však bělovlasého starce interpretovali jako boha Saturna, požírajícího své děti, i pak by dětská, jako by spící postavička, měla na obrazu své opodstatnění.

35 Larissa I. Tananajeva, Náhrobní portrét, Umění 30, 1982, č. 1, s. 51–58. (Jedna z kapitol její knihy Sarmatský portrét, Moskva 1979).

36 Ernst H. Kantorowicz, Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters, Stuttgart 1992.

37 Zde editovaný latinský text B. Fuesse pochází ze čtení digitální fotografie zhotovené při restaurátorském průzkumu originálu pohřebního plátna. Vydrolená místa jsou označena hranatými závorkami a doplněna dle Rohnova přepisu. Současně opravuji jeho mylná čtení. Srov. J. C. Rohn, Chronic, s. 109. Rohn si obsah veršů jako katolík vyložil takto: „Der Author dieser Versen nennet den verstorbenen Herrn Melchior von Raedern eine heilige Seel, und setzet zum Grund dieser seiner Heiligsprechung die Tugend, daß er im Krieg ein Held, und ein treuer Heer-Fuehrer gewesen: Es ist aber diese Heiligsprechung sehr interessirt, dieweilen er Magister von dieser heiligen Seel Gnaden lebte, und sonsten die Lutheraner wenig von der Canonization halten; zu diesen machet auch der Sieg ueber die sichtbare Feinde noch lang keinen Heiligen, wohl aber die Uberwindung unsichtbarer Feinden." Promítnutí katolického pojetí „svatosti" do protestantského myšlení (ve smyslu „blažená" duše, nikoli „svatá" coby jakýsi předobraz „kanonizace") je zjevným nepochopením luterstvím ovlivněné zbožnosti. Rohnův omyl je mj. dán odstupem více jak 160 let od vzniku díla a jinou konfesijní orientací kronikáře. Existuje ještě starší rukopis Rohnovy kroniky uložený v knihovně řádu Křižovníků s červenou hvězdou v Praze, sign. XXV B 9: Rohn, J. C., Chronik Vormahls Böhmischer Cron-Lehen, nunmehro ins Allodium gezohener zweyen Städten Friedland, und Reichenberg, in Welcher derer allda gewesten hohen Herrschafften, Succession Als deren Bercken, deren vom Biberstein, von Rädern, von Waldstein, von Gallas, von u. zu Clam Aufkommen der Städten, Veränderung der Religion, der Geistlichen Catholischen Hirten Nachfolge, Kriegsbedrängnussen, Stadt- und Berichts-Sachen, Verschiedene Glüks- und unglüks zu fälle, und was sonst etwann merkwürdiges allda vorgegangen, theils auß fleisigen GeschichtSchreibern, theils auß geschriebenen Anmerkungen zusam[men] getragen sein, Prag 1753. Zde je na fol. 48b přepis latinského textu ze stély na obraze, s výjimkou prvního řádku vcelku totožný s přepisem v tištěné podobě kroniky z roku 1763.

METAINFORMAČNÍ SYSTÉM NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU – PREZENTACE KULTURN CH PAM TEK

Ivo Habán
Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Liberci

Na jaře 2008 byl zprovozněn metainformační systém (MIS) Národního památkového ústavu (NPÚ). Jedná se o nástroj sloužící k uchovávání digitálních dokumentů pořízených pracovníky NPÚ, umožňující současně jejich vyhledávání a prezentaci. Vývoj systému trval několik let, probíhal ve spolupráci s firmami Anect, a. s., a T-mapy, a snažil se reagovat především na roztříštěnost jednotlivých separátně vedených digitálních seznamů a databází napříč všemi územními odbornými pracovišti Národního památkového ústavu. MIS je součástí komplexního budovaného projektu Integrovaný informační systém památkové péče (IISPP).

Metainformační systém (MIS) byl od počátku koncipován jako multifunkční nástroj, od něhož se požadovalo řešení hned několika specifických, navzájem propojených oblastí. Šlo především o vytvoření přehledného datového úložiště pro všechna územní odborná pracoviště NPÚ. Dalším požadavkem bylo lokalizovat uložené dokumenty územně, v návaznosti na paralelně budovaný Geografický informační systém Národního památkového ústavu (GIS NPÚ). Další oblastí, která s MIS souvisí, je problematika prezentace dat Ústředního seznamu kulturních památek ČR (ÚSKP) a strukturování jejich výstupů s ohledem na potřeby odborných pracovníků i široké veřejnosti. MIS je datový sklad. Sestává se z lokálních částí, určených pro vkládání dat, a z centrální části, z níž lze data ÚSKP ve vyhrazeném přístupu editovat. MIS však primárně k editaci ÚSKP určen není. Internetovou prezentaci ÚSKP pro veřejnost i odborné pracovníky by do budoucna měla řešit nová webová služba, která nahradí dosavadní aplikaci MonumNet, prostřednictvím níž lze v současnosti ze stránek NPÚ údaje z ÚSKP ve stávajícím rozsahu prohlížet.

V oblasti ukládání dat do MIS se z pohledu dokumentace jedná především o vyrovnání se s enormním nárůstem digitálních fotografií, jejich jednotnou archivací, popisováním, sdílením a zpřístupněním. Z tohoto pohledu znamená MIS nepochybně zásadní průlom a posun kupředu správným směrem. Plná funkčnost systému bude ale otázkou delšího času. Vložení fotografie nebo jiného digitálního dokumentu do databáze metainformačního systému je podmíněno vyplněním řady údajů, nezbytných pro další vyhledávání a funkčnost databáze. Klíčové jsou dva momenty: vazba dat o památce na souřadnice v mapě prostřednictvím GIS NPÚ a vazba na Ústřední seznam kulturních památek ČR.

Základní předpoklad úspěšnosti dalšího používání MIS se odvíjí od rychlosti naplnění databáze a kvality uložených informací. To závisí na personálních a technických možnostech. V první fázi, která právě probíhá, se jedná o vytvoření základní vrstvy záznamů k nemovitým kulturním památkám. Systém je univerzální a počítá i se záznamy k dalším objektům památkového zájmu. Založení záznamu k památce spolu s vložením

1) Metainformační systém NPÚ, ukázka výstupu parametrického vyhledávání, seznam.

první digitální fotografie čítá řádově 5–10 min, v závislosti na rychlosti načítání souvisejíc aplikací. Vložení každé další digitální fotografie k již lokalizované památce či objektu zájmu se pohybuje v řádu vteřin. Množství fotografií není omezeno. Systém přirozeně neumožňuje obratem vložit desítky či stovky obrazových dokumentů pořízených během jednoho dne dokumentace v terénu. Zároveň by ale právě tato skutečnost měla vést k omezení „inflace“ digitálních fotografií, směřovat terénní dokumentaci spíše ke střízlivějšímu výběru a kvalitě a tlačit na dotažení práce s pořízeným materiálem. Z hlediska uživatele je vložení byť jediné použitelné fotografie do databáze MIS jistě efektivnější než stovky nepopsaných snímků odsouzených k zapomnění nedobytně na pevném disku osobního počítače.

Tím se dostáváme k obecnější otázce poskytování informací a obrazové dokumentace napříč NPÚ a směrem k veřejnosti. Tato problematika je řešená na různých úrovních směrnicemi. Stávající aplikace MonumNet, určená pro vyhledávání a přístup k datům Ústředního seznamu kulturních památek (ÚSKP) prostřednictvím internetu, za potřebami moderní prezentace značně pokulhává. Především nenabízí uživateli možnost zprostředkování obrazové dokumentace a jasného vymezení rozsahu ochrany v mapě. Dalším problémem je nezveřejnění části seznamu movitých kulturních památek, jejichž existence v interiérech tak zůstává skryta nejen veřejnosti, ale mnohdy i vlastníkům nebo odborným pracovníkům památkové péče.

2) Metainformační systém NPÚ, ukázka výstupu parametrického vyhledávání, tabulka.

Stávající služba MonumNet je postupně aktualizována výstupy obnovy identifikace nemovitých kulturních památek. Povinnost NPÚ vést Ústřední seznam kulturních památek vyplývá ze zákona č. 20/1987 Sb. NPÚ tak činí skrze balík aplikací MonumIS, odkud jsou čerpána data pro MonumNet. Budování nové webové aplikace pro prezentaci údajů z ÚSKP je na pořadu dne. Současně však vyvstává i otázka, bude-li v souvislosti s nově připravovaným zákonem o památkové péči NPÚ nadále pověřen vedením ÚSKP. Ať už však bude vedením ÚSKP do budocna pověřen kdokoli, vazba na rejstříková čísla ÚSKP zůstane v databázi MIS zachována a bude ji možné využít.

Hlavní předností MIS jsou aktualizované údaje z terénu a lokalizovaný obrazový materiál. Plnohodnotné využití MIS se odvíjí od rychlosti naplnění relevatními daty. V případě Libereckého kraje lze při stávajícím personálním obsazení očekávat vytvoření základní vrstvy dat k aktuálně evidovaným 2496 nemovitým kulturním památkám v horizontu jednoho roku. K tomu je nutné připočítat další stovky objektů v památkových zónách. Pořizováním údajů k těmto a dalším objektům památkového zájmu bude činnost oddělení dokumentace do budoucna pokračovat.

Samostatnou kapitolu představuje evidence movitých kulturních památek. Ty jsou vesměs tvořené předměty kulturní povahy v majetku katolické církve. Movité kulturní památky jsou zpracovávány v rámci Integrovaného systému ochrany (ISO) v samostatně vedené databázi ArtGuard, která obsahuje obrazovou dokumentaci i možnost vazby na ÚSKP a lokalizaci v mapě. Databáze ISO v programu ArtGuard je neveřejná a podlé-

3) Metainformační systém NPÚ, ukázka editace dokumentu, vyhrazený přístup, horní část údajů. Veřejný přístup umožňuje prohlížet a tisknout fotografii, popis památky, který obsahuje adresu, lokalitu (název, část obce, obec, katastrální území, okres, kraj) a dále velikost, rozměry a název uloženého dokumentu.

há striktnímu režimu v souladu s uzavřenými dohodami o spolupráci na dokumentaci. S technickou otázkou implementace stávajících záznamů do MIS se počítá. Otázkou však zůstává způsob prezentace těchto záznamů. MIS to teoreticky řeší volbou vložit záznam jako neveřejný dokument. V praxi však doposud žádný oficiální pokyn vydán nebyl a movité památky jsou vedeny nadále odděleně v databázi ArtGuard.

Otázka zveřejnění citlivých údajů o vybavení kostelních interiérů nebo např. přesné lokalizace drobných památek v krajině je v dnešní době rozvinutých informačních technologií poměrně složitá. Názory na ni se mohou různit. Zde je třeba připomenout, že se v naprosté většině případů jedná o soukromý majetek, často i v neveřejných prostorách. Obecný trend v rámci NPÚ v oblasti movitých památek, nastolený počátkem 90. let v souvislosti s nastupující vlnou kriminality, byl nezveřejňovat pokud možno nic. Ve své době měl nepochybně opodstatnění, nehledě k tomu, že potřebná data byla z části teprve pořizována. Velmi silným argumentem zůstává, že případné zveřejnění citlivých údajů by se stalo nabídkovým katalogem pro zloděje.

Přesto se domnívám, že bychom v současnosti už mohli na situaci začít pohlížet jinak. Díky internetu a digitálním fotoaparátům je dnes poměrně snadné si požadované informace opatřit jinou cestou. Kromě toho vzniká množství pozitivně motivovaných webů či

4) Metainformační systém NPÚ, ukázka editace dokumentu, vyhrazený přístup, dolní část údajů, ve veřejném přístupu nedostupná.

publikací, mapujících většinou na regionální bázi historii církevních objektů či drobné památky, bez ohledu na přání NPÚ. Interiéry jsou sice zabezpečené stále nedostatečně, ale přesto lépe než před 15 lety. Smutným faktem je, že v řadě objektů byl nejcennější mobiliář již odcizen, a jsou místa, např. na Českolipsku, kde již doslova není co vzít.

Přetrvávající pasivní přístup vede ke ztrátě povědomí o památkové chráněných předmětech. Stávající systém je nastaven tak, že nejcennější součásti památkově chráněných mobiliářů na MonumNet nenalezne nikdo ani ve vyhrazeném přístupu. Pracovníci památkové péče si musí tyto údaje vždy ověřit na příslušném pracovišti ISO NPÚ a pracovníci ISO přímo na Ústředním pracovišti NPÚ. V zásadě je jistě nutné respektovat, že jakékoli zveřejnění interiérů je možné pouze se souhlasem vlastníka. V případě státem chráněných památek by snad ale bylo možné uvažovat alespoň o nastolení diskuze o podmínkách zveřejnění pro potřeby památkové péče, např. v souvislosti s žádostmi o dotace. Případné zveřejnění by nemohlo být jednostranným krokem. Bylo by zapotřebí přinejmenším rozlišit přístupné a ryze privátní předměty. Odpůrci jistě namítnou, že společnost není ještě zralá vydat se cestou pozitivní informovanosti, aktivní prevence, která by směřovala ke zvýšení veřejného zájmu a obecného povědomí o památkách a jejich stavu. Zveřejnění movitých kulturních památek je v rámci NPÚ vesměs stále vnímáno jako nežádoucí a vzhledem k aktuální situaci ústavu není na pořadu dne. Otázkou zůstává do jaké míry představuje zveřejnění movitých kulturních památek v dnešní době ještě jejich ohrožení a do jaké míry se jedná pouze o složitý proces, ke kterému NPÚ schází chuť a síla jednat, finance a lidský potenciál.

MIS je v současné době přístupný na adrese https://iispp.npu.cz/mis. Veřejný přístup do MIS umožňuje fulltextové vyhledávání a editaci fotografií.

Údaje ÚSKP lze zatím editovat pomocí stávající služby MonumNet na adrese http://monumnet.npu.cz nebo přes odkaz na stránkách NPÚ http://www.npu.cz.

Geografický informační systém NPÚ je přístupný na adrese https://gis.up.npu.cz.

Poznámka

Autor článku působí v Oddělení dokumentace movitých památek NPÚ ÚOP v Liberci a je lokálním garantem projektu MIS pro území Libereckého kraje.

Badatelský projekt „Boží hrob v Liberci z roku 1772“

Kateřina Benešová
Pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci

Dne 26. května 2008 se v Krajské vědecké knihovně v Liberci uskutečnila prezentace týmového badatelského projektu s názvem „Boží hrob v Liberci z roku 1772“. Na díle pracovalo v rámci semináře předmětu Regionální dějiny 14 studentů druhého ročníku bakalářského programu Kulturněhistorická a muzeologická studia z katedry historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci. Vedoucím projektu byl PhDr. Milan Svoboda, Ph.D., vyučující téže katedry. Projekt finančně podpořilo Statutární město Liberec vyhlášeným grantem č. 1655.

Všem účastníkům veřejné prezentace v prostorách Krajské vědecké knihovny bylo předáno CD, které je výsledkem badatelské práce studentského kolektivu. Prezentace obsažená na CD byla vytvořena v programu Macromedia Flash 8.0. Digitální nosič s volně přístupnými texty a současnou i starší fotodokumentací Božího hrobu lze využít nejen na různých typech škol ve výuce dějepisu, ale rovněž v přednáškách regionálních dějin a dějin kultury. Informace obsažené na CD budou jistě i velmi zajímavým informačním zdrojem pro obyvatele Liberce a okolí.

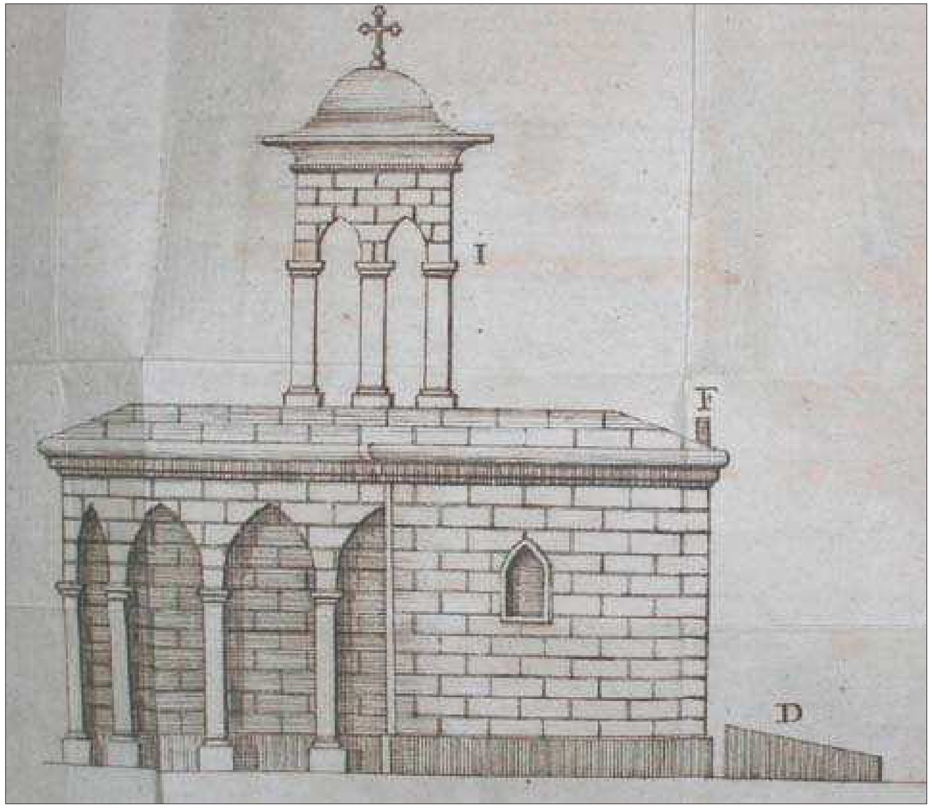
Kapli Božího hrobu dal roku 1772 na vlastní náklady postavit Andreas Josef Wondrak, liberecký měšťan a obchodník se suknem. Kaple byla zbudována v Liberci-Novém Městě na hřbitově u děkanského kostela sv. Antonína. Vzorem pro tento typ sakrální stavby, ojedinělý v nejsevernější části Království českého, byla kaple Božího hrobu v hornolužickém Zhořelci (Görlitz). Při úpravách Sokolovského náměstí roku 1865 byla kaple přesunuta do zahrady za barokním kostelem Nalezení sv. Kříže. Tím stavba zmizela z centra města a mnozí současní obyvatelé Liberce o její existenci nevědí. Snahou autorů projektu bylo na Boží hrob upozornit a pokusit se zařadit jej mezi ceněné památky severní části České republiky. S podrobnou historií této stavby, která má nadregionální význam, se lze blíže seznámit na vytvořeném CD.

Hlavním cílem projektu byla kritická edice německého popisu liberecké stavby Božího hrobu *Gruendliche Beschreibung [...] in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neuerbauten Heiligen Grabes*, Prag 1772. Byl vytvořen překlad textu do češtiny doplněný historickým komentářem a historickou esejí ve formě rozhovoru o Kapli Božího hrobu. První fází projektu bylo vytvořit doslovný přepis starého tisku z roku 1772, tedy transliteraci textu. Druhou fází se stal převod barokního německého textu do současné češtiny. Třetím úkolem byla heuristika, tedy shromáždění, kritické zhodnocení a využití archivních pramenů a odborné literatury pro vytvoření studie k tématu.

Vzniku samotného digitálního nosiče předcházela téměř půlroční badatelské práce celého kolektivu studentů. Pracovalo se ve skupinkách dvou až tří studentů a každý měl jiný badatelský záměr. Nebylo vždy jednoduché dopátrat se potřebných informací. Nejtěžším se však ukázal být překlad, respektive převod barokní němčiny do současné češtiny. Snahou všech autorů bylo vyvarovat se nevhodných aktualizací (použití dnes běžných slov, která však samozřejmě barokní autor neznal). Za kritické zhodnocení převodu textu a jeho doplnění se sluší poděkovat doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc.

Projekt lze zhodnotit jako velmi úspěšný. Za kolektiv studentů-autorů mohu říct, že nás všechny projekt doslova nadchl. Badatelská práce mnohým studentům zabrala volný čas, avšak snaha oživit zapomenutou historii stavby byla určující. Návštěvnost veřejné prezentace byla hojná a pozvaní i náhodní hosté se zájmem naslouchali. Snahu zařadit kapli Božího hrobu v Liberci mezi významné památky se podařilo splnit, včetně cíle projektu, který byl v mnohém ještě překročen oproti původní představě.

Poděkování za studující druhého ročníku programu Kulturněhistorická a muzeologická studia patří PhDr. Milanu Svobodovi, Ph.D., za možnost ověřit si studiem získané vědomosti a za nové zkušenosti, které jsme prací na tomto unikátním projektu nabyli.

Výřez z plánu Božího hrobu v Liberci z roku 1772.

Památkářský freestyle 2008

Pracovní seminář odborných zaměstnanců NPÚ z Karlovarského, Ústeckého a Libereckého kraje v Muzeu Českého ráje v Turnově 28. a 29. srpna 2008

Jiří Vochomůrka
Policie České republiky

Již potřetí se konal pracovní seminář odborných pracovníků Národního památkového ústavu, územních odborných pracovišť v Lokti, Liberci a Ústí nad Labem a ostatních pracovníků v oblasti památkové péče. První den setkání byl zaměřen na prohlídku památkové zóny města Turnova. Odborným garantem prohlídky byl pracovník libereckého pracoviště Tomáš Kesner. Odpolední pěší exkurze poukázala na některé nedostatky novostaveb v urbanistické struktuře města Turnova z 90. let. Součástí programu byla i prohlídka právě dokončené obnovy židovské synagogy. Odpoledne účastníci zakončili prohlídkou Dlaskova statku s odborným komentářem ředitelky Muzea Českého ráje v Turnově PhDr. Věry Jakouběové.

Cílem setkání byla výměna názorů a zkušeností v oblasti obnovy historických objektů a proměny kulturní krajiny dané oblasti, která je pracovně vymezena v rozsahu stávajícího Karlovarského, Ústeckého a Libereckého kraje. Záměrem semináře nebylo suplování již etablovaných odborných konferencí, zaměřených vesměs na problematiku poznání historických staveb, ale přiblížení praktických problémů památkové péče v daném regionu. V úvodním proslovu jsem vyzval všechny přítomné, aby na semináři byl vedle referátů věnován dostatečný prostor pro diskusi, což se podařilo.

Prvním přednášejícím byl Ing. arch. Tomáš Hocke, který seznámil přítomné s problematikou obnovy turnovské synagogy, ke které měli odborníci k dispozici jen tři dobové fotografie interiéru (viz studie o synagoze v tomto sborníku – pozn red.). Druhý referát obstaral Mgr. Miloš Krčmář s příspěvkem zabývajícím se obecnou problematikou sepulkrálních památek na Liberecku. Mgr. Lukáš Smola z karlovarského pracoviště představil blíže nespecifikovanou zděnou drobnou stavbu, která se nachází v obci Perník. Stavba je unikátním prvkem v rámci urbanistické struktury obce. Identifikovat přesný účel této stavby se členům setkání s určitostí nepodařilo. Slečna Mgr. Jana Horváthová vystoupila s problematikou dostavby selského stavení chebského typu v obci Salajna, kde se neslučují představy pracoviště NPÚ v Lokti s podnikatelským záměrem majitele na využití a dostavbu objektu. Čtvrtý příspěvek Lukáše Smoly seznámil účastníky s návratem již téměř ztracené kruhové stély do krajiny u Dobré Vody. Dvojice kolegyň z NPÚ Ústí nad Labem Ing. arch. Dana Hladíková a Mgr. Alena Kellnerová představily veškeré problematické body, které se vyskytly při spolupráci na předprojektové přípravě k obnově teras děčínského zámku. Oprava hradu v Litoměřicích, tak zněl příspěvek Mgr. Lucie Radové. Referující upozornila na problematiku SHP ze 70. let, které výrazně preferuje jen nejstarší gotické stavební fáze dotčeného hradu a nepřipouští ochranu stavebních konstrukcí a prvků z období renesance či baroka.

Kolega Mgr. Miroslav Kolka představil veškerou dokumentační a stavební činnost směřující k záchraně co největší materie z nedávno shořelé železnobrodské zvonice. Poslední referát pracovního setkání přednesl Mgr. Jiří Křížek, který upozornil na historii kulturně-recesistického spolku Schlaraffia. Spolek si v Jablonci nad Nisou vybudoval na počátku 20. století vlastní sídlo, které je i přes svůj současný havarijní stav architektonickou raritou.

Závěrečné diskuze prokázaly, že toto setkání bylo poučné a potřebné. Hlavní smysl, kterým měla být výměna názorů a aktuálních zkušeností k dané problematice, byl naplněn.

Příští rok náleží pořadatelství kolegům z NPÚ ÚOP v Lokti.

Sepulkrální památky. Památková péče na Moravě 13/2007

Sborník Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Brně (recenze)

Milan Svoboda
Pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci

Monotematicky zaměřené číslo odborného moravského periodika v oddílech Studie, Nálezové zprávy, Rozmanitosti a Publikace rozhojňuje dosavadní znalosti a upozorňuje na nové badatelské počiny v oblasti náhrobků i náhrobníků, hrobek, hřbitovů, pohřebních štítů a konečně i odborných publikací, které v posledních letech vydal pražský Ústav dějin umění AV ČR a jiná pracoviště.

Brněnský NPÚ chce být otevřen externím přispěvatelům, proto soubor deseti hlavních textů k sepulkrální (i funerální) tematice otevírá studie Marty Herucové, jež pojednala o neoklasicistních náhrobcích a jejich typologických proměnách (obelisk, sarkofág, pyramidy) na Slovensku v letech 1771–1825. Načrtla důvody přechodu náhrobníkové symboliky od ryze křesťanského „memento mori" po anticky filozofující pojetí s jeho nositeli – génii, Psýché, Héraklem či sfingami. Právě osvícenský odklon od barokní reprezentace smrti a její jiné pojímání vedl nejen k proměně dosavadní sepulkrální architektury k inovaci čerpající z antického Říma, ale také k přerodu hřbitova do podoby místa tichého rozjímání ve vzpomínkách v jisté romantické parkové úpravě civilizovaného prostoru. Ačkoli lze také v Uhrách vnímat pohřbívání mimo kostelní prostor jako modernizační prvek, netřeba je přeceňovat vzhledem ke známým nařízením Josefa II. o zákazu pohřbívání v kostelních hrobkách (1783). Je otázkou, zda objednatelé náhrobníků (v Bratislavě, Levoči, Banské Bystrici, Nitrianské Blatnici a dalších pojednaných lokalitách) vnímali sochařská díla ryze symbolicky (jak je sofistikovaně vykládá M. Herucová) a nakolik prostě jen napodobovali módní styl sepulkrální evropské architektury. Autorka představuje vesměs šlechtickou náhrobní reprezentaci, proto by některé závěry mohly být opatrnější: antikou žili spíše učenci a šlechta, než „mnohí vtedajší ľudia" tradiční, převážně zemědělské společnosti. Studie budí i další otázky, např. nakolik se spišský gróf Štefan Csáky z Cheresegu se svou ženou inspiroval rokokovým zámkem, vystavěným v letech 1745–1747 u Postupimi pro pruského krále Fridricha Velikého, když dal v Iliašovcích zbudovat „přírodní areál Sans Souci". Promyšlený, analogiemi protkaný text M. Herucové (zasloužil by ještě autorskou korekturu) doprovázejí fotopřílohy, jejichž hodnota by mohla být více než ilustrativní, pokud by nepřevažovala vyobrazení velikosti obyčejné poštovní známky.

Daniel Drápala se zabýval sociální funkcí náhrobku v „tradičním venkovském prostředí severovýchodní Moravy" v 18. a 19. století. Sociologicko-etnograficky pojatá studie vychází zčásti ze zkoumání pozdně barokních náhrobků sekundárně uložených ve skanzenu Rožnov pod Radhoštěm, zčásti z bádání o náhrobcích v původním terénu. Autorův výklad počíná nařízením gubernia (1784) o způsobech pohřbívání i vyjádřením k hrobové kultuře. Tyto státní zásahy a institucionalizace dosud soukromých aktivit v oblasti funerální kultury zasáhly i do venkovského prostředí a poznamenaly je na další staletí. Důležitý je Drápalův opakovaný důkaz, že teze o „rovnosti ve smrti" byla málokdy jistá, neboť sociální stratifikace a status jedince zaslouživšího se o kolektivní (obecné) dobro zamířily i do světa mrtvých. Přinesly nutnost zvěčnit tyto zásluhy i posmrtně jako viditelné ocenění a podpoření světlé památky znamenající příklad pro další generace. Pozoruhodný je popis proměn soukromého hrobového místa rodinné paměti v druhotnou funkci, totiž v místo lokálních festivit a kolektivní prostor paměti obce (Valašská Bystřice). Z náhrobku se také stávala „historická" umělecká díla, docházelo k jejich muzealizaci. Tím, že se obec starala o záchranu prvotně soukromých, ale rodinou již op(o)uštěných náhrobků, došlo k proměně z privátního v kolektivní. Mám za to, že kromě autorem vyzdvihované „demonstrace prestiže vlastní rodiny" v případě výslovných záznamů na náhrobcích o donátorství kostelů zesnulými šlo především o snahu poukázat na péči o spásu duše a zdůraznit zásluhy o svatostánek jako místo Boží přítomnosti. D. Drápala se pokusil relativizovat tezi o skromnosti náhrobků u evangelíků v opozici ke katolickým hřbitovům. Bohužel si za ukázku vybral poslední vůli a přání ve věci pohřbu fojta Dobše až z roku 1892. Je jasné, že tento příklad je problematický jak vysokým společenským postavením zemřelého na vsi, tak časovým začleněním. Leckdy zřejmě nemuselo jít jen o „náležitou reprezentaci sociálního statusu", setkáváme-li se s napodobováním sepulkrální architektury na venkovských hřbitovech. Stranou by neměla být otázka módy a modernosti a současně snaha zjistit, jaký výběr poskytovaly např. kamenické dílny, dobové katalogy, snaha zachovat původní strukturu rodinných náhrobků atp. Ne objevná, ale v kontextu studie významná je zmínka o desakralizaci a profánnosti hřbitovů na cestě do 20. století. Uniformita je dalším jevem, který nejen moravskoslezské hřbitovy zahltil až k nevkusu. Otázkou zůstává, zda lze aplikovat teze a závěry P. Arièse na moravské kulturní sepulkrální prostředí bez kritického přístupu k dílu tohoto francouzského „svátečního historika".

Marta Procházková popsala náhrobky evangelíků po vydání toleranční patentu z roku 1781 na vybraných hřbitovech vesměs moravského prostředí. Všímá si oddělení hřbitovů katolických a evangelických, jejich postupné proměny do geometrické uspořádanosti. Především ji zajímá typologie evangelických náhrobků. Snaží se dohledat analogie a nachází je nejen v prostředí katolickém, ale i v sepulkrální architektuře židovské, aniž by však objasnila, proč jsou si některé náhrobky těchto tří rozdílných vyznání typově podobné. Kromě pouhé popisnosti vzhledu jednotlivých náhrobků lze ocenit postřeh o tom, že se v náhrobních nápisech mohly uplatnit části pohřebních kázání. (Autorka v popisu bohužel často nerozlišuje mezi texty psanými a rytými na náhrobní kameny, ačkoli technika provedení není zanedbatelná). M. Procházková se snaží zachytit vývoj evangelického náhrobku od pouhé málo zdobné desky přes obelisk, sloup, stélu až po litinové kříže (resp. „nekříže" – ty se prý do dnešních dní dochovaly „zázrakem") až po ukázky unifikovaných náhrobních desek z leštěného (umělého) kamene. Mezi mozaikou postřehů se skrývá významný fakt, že u evangelíků jsou náhrobní texty vesměs české a čerpají z Bible kralické. Je jasné, že „článek nemá ambici zmapovat evangelické hřbitovy po celém území ČR", zamrzí však, že tu není ani náznak budoucího kolektivního projektu, který by záslužnou práci vykonal, ač autorka varuje, že starých evangelických náhrobků ubývá. Silně popisné a málo interpretativní články sice přinášejí zajímavý

materiál, ale bohužel zůstávají jen u jednotlivostí.[1] Pro jiné badatele než historiky církevních dějin je politováníhodné (zvláště pro epigrafický výzkum), že přepisy textů na náhrobcích neodpovídají transkripční normě, a podle přiložené fotodokumentace jsou jejich edice poměrně chybné, takže je nelze použít ani pro lingvistickou analýzu.[2]

Vynikající ukázkou figurální sepulkrální tvorby je nejen historiky umění oceňovaný soubor náhrobníků Morkovských ze Zástřizel v boskovickém kostele. Zachovaly se ve vynikajícím stavu, i když se do jejich druhotného umístění promítly „praktické“ potřeby a představy o využití církevního interiéru v 19. století, které mnoho sepulkrálií brutálně zničilo. Zřetelné vlivy nebo aspoň znalost slezské, nizozemské a italské renesanční tvorby (s dotykem manýrismu) lze rozpoznat z perfektně řemeslně odvedené a umělecky působivé práce dosud neznámého mistra. Jeho identifikaci nabízí Eva Odehnalová spolu s úvahami o vzniku náhrobníků mezi lety 1600 až 1607. Závažné je připsání latinské básně z nápisové desky Václava st. Morkovského ze Zástřizel ženevskému humanistovi Theodoru Bezovi. Vzdělaní muži si dopisovali a je dosti pravděpodobné, že na Moravě byl do věčného kamene vtesán text evropsky proslulého humanisty. Také tento fakt by svědčil o tom, že náhrobníkům byla věnována příkladně mnohostranná péče. Studii Evy Odehnalové považuji nejen z hlediska uměnovědného za velmi zdařilou, a to včetně profesionální fotodokumentace.

Pracovníci NPÚ v Brně a Kroměříži (Zdenka Beková, Vladimír Staněk, Zuzana Trnková) spojili síly do kratšího, ale podnětného textu o čtyřech barokních pohřebních štítech, jejich stavu a druhotném umístění v prostorách kostelů na Moravě. Autoři se bohužel omezili pouze na moravský prostor, ačkoli srovnání s českým by bylo velmi žádoucí a užitečné. Nadto pohřební štíty nejsou jen záležitostí šlechtické, nýbrž i městské reprezentace, čímž se tematika zajímavě rozšiřuje.[3] Je pochopitelné, že zájem o téma vyvolalo především restaurování pohřebního štítu Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova a námět sám zaslouží další badatelské sondy.[4]

Třemi náhrobními deskami, jejich řemeslným provedením a epigraficky-paleografickou i stylovou analýzou se zabývali Zdeněk Vácha a Eva Staňková. První třetina minuciózní studie se týká dobře zachované a identifikovatelné kamenné desky, sloužící v sekundárně upravené podobě jako svrchní část menzy barokního oltáře v minoritském brněnském kostele. Jde o náhrobek Mertha Mancharta z Vranova z roku 1524. Druhá třetina textu řeší nejasnost ve vročení užívaném dosud uměnovědnou literaturou a opravuje dataci vzniku náhrobníku rytíře Jana Kokorského z Kokor v kostele Navštívení Panny Marie v Cetechovicích. Kameník mylně vytesal rok úmrtí 1559, mnohostranně směřované bádání však ukázalo, že náhrobník je až barokní (1659). Poslední část studie zahrnuje edici a překlad latinského nápisu z mramorového epitafu Bernarda Antonia Fosatiho z Mafia, dochovaného rovněž v cetechovickém kostele, a pěkně ukazuje na otcovskou lásku k zemřelému potomku, jenž se nedočkal ani batolecího věku.

Záchrana funerálních památek, především v terénu masivně dožívajících pískovcových náhrobníků, „vystěhovaných“ během posledních dvou staletí z kostelních interiérů, se stala námětem obsáhlé zprávy Leoše Vaška. Představil způsoby rekognoskace, verifikace a transferu zmíněných sepulkrálií ve čtyřech lokalitách okresu Blansko. Nadšení se zdá vítězit nad odborností (na s. 90 je otištěno foto pozdně gotického náhrobníku, o němž lze jen s nadsázkou napsat, že byl „restaurován“, když je téměř 50 % jeho ztracené hmoty nově doplněno včetně již ztracených nápisových míst). Autor shrnul své povídání do 13 bodů údajně „relevantních pro praxi současné památkové péče“, ovšem kromě

subjektivní reflexe a rozličných badatelských impresí v tomto resumé neshledávám nic, co by ještě novodobá památková péče neznala a neuplatňovala. Redakční krácení textu o polovinu by zprávě L. Vaška jen prospělo.

Terénní situaci zmapovaly ještě nálezové zprávy. Lenka Šabatová, jež se věnovala neorenesanční rodinné hrobce Milnerových v Herálci z roku 1913, vykonala badatelsky náročnou a cennou dokumentační práci, neboť rozpadající se objekt byl před publikováním textu zbořen. Petr Severa podal smutné svědectví o postupném zanikání náhrobků z 19. a 20. století a potřebě jejich ochrany na příkladě Brna. Marta Procházková se Zdeňkem Váchou překvapili čtenáře dosud opomenutým elektrifikovaným náhrobkem (asi 1934) ve Velkém Meziříčí, jenž slouží jako extrémní ukázka technické modernizace pohřebišť ve 20. věku.[5]

Smrt a pohřby se však netýkají pouze lidí, proto se sborník uzavírá statí Tomáše Sedláčka o psích hřbitovech v zámeckých parcích na Moravě s příklady z Čech. Pozoruhodný kulturní jev 19. a první polovice 20. století, dosud málo zmapovaný také ve srovnání s Čechami, ale v některých zahraničních zemích běžný, by skutečně stál za hlubší odborný zájem než jen coby pouhé kuriozum, ačkoli virtuální dění k tomu zjevně směřuje.[6]

Recenzovaný sborník je opatřen německým nebo anglickým resumé. Studie i materiálové zprávy stvořené vesměs na velmi dobré úrovni poukazují na stále ještě bohatou výpovědní hodnotu sepulkrální architektury i funerální kultury obecně. Lze proto očekávat, že se počin NPÚ v Brně stane užitečnou pomůckou pro komparace a bádání, jejichž celistvé uchopení prozatím česká historiografie postrádá.7

Poznámky

1) Tak např. Jindřich Noll, Několik poznámek k evangelickým hřbitovům konce 19. století, Fenomén smrti v české kultuře 19. století, (edd. Helena Lorenzová – Taťána Petrasová), Praha 2001, s. 106-110. Autorem ohlášený text Michala Flegla „K problematice tolerančních hřbitovů“ (údajně v tisku 1998) jsem nenašel.

2) Nejde o detailismus: jazykové vybavení toho kterého kraje může sloužit komparaci např. s mírou uchovávání dialektismů po změně domova (migraci), v krajním případě v emigraci, jak ukazuje Eva Eckertová v publikaci Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu, Praha 2003, s. 20-37 a passim. Přesnost přepisu je vedle porozumění nápisu nutností, jak dokládají např. problematické transkripce náhrobních nápisů ze hřbitova zelovských Čechů, srov. Biliński, Krzysztof, Cmentarz w Zelowie, Wczoraj, dziś i… Życie, dzieje i teraźniejszość braci czeskich w Zelowie, Zelów 1998, s. 131-136.

3) Klára Kučerová-Woitschová, Pohřební štíty ve Wunschwitzově genealogické a heraldické sbírce (edice), Paginae historiae 12, 2004, s. 147-208 (+CD); Karel Koucký – Martin Dvořák, Cechovní pohřební štíty ze Sedlčan, Podbrdsko 9, 2002, s. 54-83.

4) Čtenáři se nabízí jeden příklad z hradního nádvoří severočeského Frýdlantu. Na fasádu mezi okny v 1. patře hradu byla připevněna v druhé půli 17. století vytvořená polychromovaná kamenná kartuše s latinským textem upomínajícím na vojevůdce třicetileté války, Matyáše z Gallasu. Nechal ji zhotovit jeden z jeho synů, František Ferdinand z Gallasu. Pozoruhodné je právě uspořádání erbu, nápisu a panoplií, které jako by napodobovalo pohřební štít a na památku zpřítomňovalo slavnou osobnost, pohřbenou v dalekém Tridentu.

5) Ochrana významných náhrobků i z novější doby by se neměla omezit pouze na centrální lokality, jimž vévodí Praha a hřbitovy, na nichž spočinuly význačné osobnosti českých dějin. Např. Alois Vanoušek, Vojtěch Grametbauer a kol., Olšany, jaké neznáme, Praha 2004.

6) Srov. např. internetové virtuální psí hřbitovy: [<http://psihrbitov.florian.cz/>]. Psí hřbitov nově vznikl v Praze-Bohnicích: [<http://druidova.mysteria.cz/ZVIRATA_A_ROSTLINY/PSI_HRBITOV.htm>]

7) Za podstatné považuji soustředit badatelské síly do uceleného projektu, který by zahrnul jak soukromá, tak veřejná pohřebiště v synchronní i diachronní analýze a umožnil srovnání přinejmenším s funerální kulturou sousedních zemí. Sborník Epigraphica et sepulcralia (1/2005), zahrnující vědecké příspěvky ze zasedání pořádaných Ústavem umění AV ČR v Praze z let 2000 až 2004, je jednou z ukázek, jakými cestami by se mohly ubírat další práce.

**Sborník Národního památkového ústavu,
územního odborného pracoviště v Liberci
pro rok 2008**

Vydal: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci
Redakce: Jiří Křížek, Olga Křížková
Grafická úprava: Roman Karpaš
Tisk: IRBIS Liberec

Na obálce kresba Václava Führicha „Pohled na zámek Grabštejn“

Náklad 500 ks

ISBN 978-80-903934-1-7